

УРГАНЧ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
САНЪАТ ФАКУЛЬТЕТИ «МУСИҚИЙ ТАЪЛИМ» КАФЕДРАСИ

ЎЗБЕК БАСТАКОРЛАРИ ИЖОДИ»

фанидан маърузалар матни

Урганч 2010

Фаннинг аҳамияти, мақсади ва вазифалари.

Ўзбек мусиқа санъати асрлар оша ўзбек халқи томонидан улут маънавий қадрият сифатида ардоқлаб келинган. У йиллар оша оғзаки услубда шаклланиб, ривожланиб келган; халқ орасидан ажойиб бастакорлар, ижрочилар етишиб чиққан. Ўзбек мусиқа ижодкорлиги асосан бастакорлик услубида шаклланиб келган. Ҳозирги даврга келиб эса ўзбек мусиқа санъатида Европа мусиқа назариясига асосланган композиторлик услуги ҳам кенг ривожланди ва бу услубда ўзбек композитор - бастакорлари ҳам кўплаб мусиқа дурдоналарини яратмоқдалар. Композиторларнинг асосий ижод манбаи бу халқ мусиқасидир. Ўзбек бастакор ва композиторлари ана шу чексиз манбадан фойдаланиб мусиқа санъатининг турли жанрларида ижод қилмоқдалар.

«Ўзбек бастакорлари ижоди» фанининг асосий вазифаси ва мақсади талабаларга ўзбек композиторлари ва бастакорлари ҳаёти ва ижоди ҳақида тўлиқ маълумот беришдир.

Тузувчилар:

Урганч Давлат Университети «Муסיкий таълим»
кафедраси доц в/б Б. Рахимов
ўқитувчи Х. Жуманиёзов

Тақризчилар:

«БТН ва М» кафедраси доценти
Жуманиёзова М

Урганч шаҳар Ахборот
технологиялари касб - хунар
коллежи ўқитувчиси Жуманиёзова М

Ўзбек халқи ўзининг муסיкий салоҳияти, муסיқа санъатига
улкан муҳаббати билан азалдан жаҳон аҳлининг эътирофини
қозонган.
Ислом КАРИМОВ

№ 1 Маъруза.

Ўзбек бастакорлари уюшмасининг иш фаолияти тарихи

Режа:

1. Ўзбекистон бастакорлар уюшмасининг 1938- 50 йиллар иш фаолияти
2. Ўзбекистон бастакорлар уюшмасининг 1950- 60 йиллар иш фаолияти
3. Ўзбекистон бастакорлар уюшмасининг 1970- 80 йиллар иш фаолияти
4. Ўзбекистон бастакорлар уюшмасининг 1990- 2000 йиллар иш фаолияти

Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси (дастлабки номи «Ўзбекистон композиторлар союзи») Ўзбекистон Халқ Комиссарлари кенгашининг 1938 йил № 203-р қарорига биноан ташкил топган. Республикада фаолият кўрсатаётган композитор ва муסיқашуносларни ғоявий ва ижодий бирлаштириш мақсадида Ўзбекистон халқ артисти, атоқли композитор ва дирижёр Толибжон Содиковга уюшмани тузиш учун расман ваколат берилди. Республика ҳукуматининг халқ Комиссарлари 1940 йил 21 феврал № 258 - қарорига биноан Ўзбекистон бастакорлар уюшмаси 1 съездини 1941 йил октябр ойида ўтказиш белгиланди ҳамда аъзолари тасдиқланди: Толибжон Содиков—раис, Мухтор Ашрафий - раис ўринбосари, Карим Абдуллаев - масъул котиб, Тўхтасин Жалилов, Юнус Ражабий, Николай Миронов, Алексей Козловский, Елена Романовская, Мутал Бурҳонов, Виктор Успенский, Шариф Рамазонов, Имомжон Икромов, Матюсуп Харратовлар - ҳайъат аъзолари қилиб сайландилар. К. Абдуллаев ўз аризасига кўра масъул котиб вазифасидан озод этилгач, ўрнига муסיқашунос Е. Е. Романовская сайланди.

Собиқ иттифоқ ҳукумати қарорига асосан 1939 йили «Композиторлар уюшмаси» ва «Муסיқа фонди» таъсис комитети ташкил этилган эди. Ҳайъат раиси вазифасига атоқли композитор ва муסיқашунос, академик Борис Владимирович Асафьев (адабий тахаллуси Игорь Глебов (1884 - 1949) тайинланди. Уюшманинг биринчи ташкилий қурултойини ўтказиш 1941 йил ноябр ойига белгиланди. Мазкур ташкилот таркибига бошқа республикалар уюшмалари қатори Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси ҳам киритилди ва «Ўзбекистон муסיқа фонди бўлими» ташкил топди. Цинцадзе – директор, Колесниченко бош ҳисобчи этиб тайинландилар. 1941 йил 22 июнида бошланган Иккинчи Жаҳон уруши мазкур ижодий уюшма қурултойларини ўтказишга имконият бермади. Уруш йиллари Ўзбекистон композиторлар уюшмаси ва унинг «Муסיқа фонди» жанговар штабга айланди. Айрим санъаткорлар қўлларига қурул олиб жанг

майдонларига отландилар, қолганлари эса адабиёт ва санъатнинг ривожланиш жараёнида фаол меҳнат ва ижод қилдилар. Бастакор ва композиторлар, шоир ва драматурглар билан ҳамкорликда муסיқанинг барча шакл ва жанрларида ижод қилиб, янги - янги муסיқий ва сахна асарлар яратдилар. Бу жараёнда, юкорида тилга олинган ҳайъат аъзолари билан биргаликда К. Жабборов, Ф. Содиков, С. Калонов, Н. Хасанов, П. Рахимов, М. Ниёзов, Нишонов, М. Салимов, О. Тошматов (Ориф гармон), К. Мансуров, М. Муртазаев, А. Аллаберганов каби бастакорлар, 1941 йилнинг июнь ойида Тошкент давлат консерваториясининг илк битирувчилари И. Акбаров, Б. Гиенко, В. Мейен, И. Ҳамзин (урушда ҳалок бўлган) ҳамда консерватория педагогларидан Г. Мушель, Б. Надеждин, Ян Пеккер ва юкори курс композитор - талабалари уруш мавзусига бағишланган асарлар ярата бошлашди. Бу ижодий жараёнга Москва ва Ленинград, шунингдек, Беларусиядан вақтинча кўчиб келган таниқли композиторлардан Б. Арапов, С. Василенко, В. Волошинов, Л. Ревуцкий, О. Чишко, Ю. Тюлин, М. Штейнберг, Н. Богуславский, Г. Таранов ва Ленинград консерваториясининг профессор, педагог ва талабалари ҳам қўшилдилар.

1948 йил 11 - 14 октябрда Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасининг 1 қурултойи бўлди. Т. Содиков ҳисобот маърузасида республикамиз муסיқа маданиятининг ривожланишидаги ютуқ ва муаммоларига тўхтаб ўтди. Қурултой дастурида композиторларнинг муסיқали спектакллари, турли жанрларда яратилган муסיқали асарлари янгради. Қурултойда уюшманинг ҳайъат аъзолари, раис лавозимида композитор Собир Бобоев, раис ўринбосари лавозимида Б. Гиенко, тафтиш комиссияси аъзолари ва унинг раиси этиб И. Акбаров, «Ўзбекистон муסיқа фонди» ҳайъат аъзолари, унинг раиси этиб В. Мейен сайланди. Директор вазифасига Р. Гисин тасдиқланди.

Шуни айтиб ўтиш жоизки, 1945 - 59 йилларда Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси сафига консерваторияни битирган 27 нафар ёш композиторлардан қуйидагилар қабул қилинди: И. Ҳамроев, Г. Кодиров, Г. Собитов, Пак Ендин, И. Акбаров, Г. Зубатов, В. Князев, Х. Изомов, Д. Зокиров, С. Бобоев, Д. Соаткулов, С. Абрамова, А. Берлин, Х. Рахимов, С. Варелас, А. Мухамедов, В. Зудов, Ф. Назаров, О. Салимов, Ю. Николаев, А. Малахов, Ф. Янов - Яновский; Консерваторияни битирган 54 нафар ёш муסיқашунослардан И. Дулгарова, Ю. Кон, К. Алимбаева, Ф. Кароматов, М. Ковбас, А. Асиновская, Т. Соломонова, Т. Адамбаева, Т. Головянц, Т. Жумаев, М. Ахмедов ва Н. Янов-Яновскаялар қабул қилинди.

1955 йилнинг 10 - 16 декабрида Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасининг II қурултойи бўлиб ўтди. Унинг дастурида учта симфоник концерт, битта ўзбек халқ чолғулари оркестри концерти, камер концерт, хор концерти ҳамда Г. Мушелнинг «Раққоса» балети, Т. Содиков ва Р. Глиэрнинг «Гулсара» операси, Т. Жалилов ва Г. Мушелларнинг «Муқимий» муסיқали драмалари намоиш этилди. С. Бобоев

«Ўзбекистон мусика маданиятининг ривожланиш жараёни, муаммолари ва санъаткорларнинг вазифаси» мавзуида маъруза қилди. Минбарга чиққанлар концерт дастурларига киритилган асарларнинг ютуқ ва камчиликлари, мусикани тарғибот қилишдаги муаммолар тўғрисида ўз фикр ва мулоҳазаларини баён қилдилар. Ҳайъат раиси лавозимига Мутал Бурҳонов, унинг ўриибосари этиб Б. Гиенко, масъул котиб этиб М. Алиев, тафтиш ҳайъати раиси этиб И. Н. Карелова сайландилар. «Ўзбекистон мусика фонди» раиси вазифасига В. А. Мейен, директори этиб Л. Р. Гисин тасдиқланди.

1960 йилнинг 8-14 июнида Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасининг III - чи қурултойи бўлди. Унинг концерт дастурида композиторларнинг турли шакл ва жанрларда яратган янги мусиқий асарлари 7 та концертда намоёниш қилинди, шунингдек, қуйидаги спектакл ва кинофильмлар делегат ва меҳмонлар эътиборига ҳавола этилди: С. Юдаковнинг «Майсаранинг иши» операси, Т. Жалилов ва Г. Собитовларнинг «Нурхон» мусикали драмаси, И. Акбаров мусикаси билан «Иккинчи гулшан» ва М. Левиёв мусикаси билан «Маҳаллада дув - дув гап» («Сюрприз») бадиий кинофильмлари кўрсатилди. М. Бурҳонов «Ўзбекистон мусика санъатининг ривожланиш жараёни ва санъаткорларнинг вазифалари» мавзуида маъруза қилди. У республиканинг мусиқий ҳаётидаги ютуқ ва камчиликларга, ҳамда ечилмаган муаммоларига тўхталиб ўтди. Шу билан бирга композиторларнинг ижодий фаолиятидаги жиддий нуксонлар танқид остига олинди. Тафтиш ҳайъати раиси И. Н. Карелова ўз маърузасида М.Бурҳонов сўзларини тасдиқлади. Қурултой кун тартиби ҳақида қарор қабул қилди ва ташкилий масалани кўриб чиқди. Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасининг ҳайъат раиси лавозимига Собир Бобоев, унинг ўринбосари этиб Рахимов, масъул котиб А. А. Берлин, тафтиш ҳайъат раиси лавозимига И. Н. Кареловалар сайландилар.

«Ўзбекистон мусика фонди» ҳайъат аъзолари ва унинг раиси этиб И. Акбаров сайландилар. Фонд директорлигига Л. Р. Гисин тасдиқланди.

1962 йилнинг 13 - 18 феввалида Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасининг навбатдан ташқари бўлиб ўтган IV съездида С. Бобоев ва Д. Б. Кабалевскийлар маъруза қилишдилар. Съезд концерт дастурида турли жанрларда яратилган мусиқий ва сахна асарлар намоёниш қилинди.

1965 йилнинг 7 - 15 мартда Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасининг V съезди бўлди. Съезд дастурида турли жанрларда яратилган асарлар, жумладан С. Бобоевнинг «Ҳамза», М. Ашрафийнинг «Шоир қалби», М. Юсуповнинг «Хоразм қўшиғи» ва Р. Ҳамроевнинг «Зулматдан зиё» опералари, Г. Мушелнинг «Кашмир афсонаси» балети, М. Левиёвнинг «Тошболта ошиқ», С. Бобоевнинг «Икки билагузук» ва А. Муҳамедовнинг «Жон қизлар» мусикали комедиялари, Ҳамид Рахимовнинг «Ишқинг билан» мусикали драмаси намоёниш қилинди. Ҳайъат раиси С. Бобоев «Ўзбекистон композиторлари ва мусиқа-шуносларининг ижодий фаолиятидаги ютуқ ва муаммолар» мавзуида

маъруза қилди. Съезд ташкилий масалани кўриб чиқди. Уюшма ҳайъати раис лавозимига Аҳмад Ҳамидович Жабборов, унинг ўринбосари этиб Б. Гиенко, масъул котибликка Ғ. Қодиров, тафтиш ҳайъати ва унинг раиси вазифасига Товур Жумаев, «Ўзбекистон мусиқа фонди» ҳайъати аъзолари, унинг раиси этиб Илёс Акбаров сайланди. Фонд директори лавозимига М. Т. Гисин тасдиқланди. 1967 йилнинг сентябр ойида Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасининг Қорақалпоғистон бўлими очилди. Бунга бағишлаган иккита концертда қорақалпоқ композиторларининг турли жанрлардаги асарлари ва иккита мусиқали драма намоиш этилди, Ўзбекистон Композиторлар уюшмасининг ҳайъат раиси А. Х. Жабборов маъруза қилди. Мазкур уюшма бўлимининг раиси лавозимига Олимжон Ҳалимов, масъул котибликка Тожиғул Адамбаевалар сайландилар.

1971 йилнинг 15 ноябр - 2 декабр кунлари Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасининг VI съезди бўлди. Унинг дастурида композиторларнинг симфоник, вокал - симфоник, камер чолғу, камер - вокал асарлари, ўзбек халқ чолғулари оркестри учун куй ва кўшиқлар, кўшиқ ва романс, эстрада, хор жамоалари ва болалар учун ёзилган асарлар янгради. куйидаги сахна асарлари: А. Берлиннинг «Тўй куни» (А. Розов либреттоси) операси, М. Ашрафийнинг «Темур Малик» балети, Р. Вильдановнинг «Ўн иккинчи кеча» (Шекспир пьесаси асосида) мусиқали комедия, Д. Зокиров ва К. Жабборовларнинг «Менинг жаннатим» (С. Абдулла пьесаси) мусиқали драмалари намоиш этилди. Ҳайъат раиси А. К. Жабборов Ўзбекистон композитор ва мусиқашуносларнинг ижодий фаолиятлари республиканинг замонавий мусиқий санъатининг ривожланиш жараёнидаги ютуқ ва муаммолар ҳамда мусиқа тарғиботидаги нуқсонлар тўғрисида маъруза қилди. Ҳайъат аъзолари ва унинг раиси лавозимига А. К. Жабборов, унинг ўринбосари этиб Б. Гиенко, масъул котибликка Э. Солиқов, тафтиш ҳайъати аъзолари ва унинг раиси этиб Т. Жумаев, «Ўзбекистон мусиқа фонди» ҳаками ва унинг раиси лавозимига И. Акбаров сайланди. Директор бўлиб Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Тоштемир Шарипов тасдиқланди. 1976 йилнинг 12 - 19 мартда Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасининг VII съезди бўлди. Съезднинг концерт дастурида композиторларнинг турли жанр ва шаклларда яратган янги мусиқий асарлари янгради. Н. Зокировнинг «Соҳил бўйида тўқнашув» операси, М. Ашрафийнинг «Муҳаббат ва қилич» («Темур Малик») балети, С. Жалилнинг «Лақма», М. Левиеннинг «Замонали ва Омонали» мусиқали комедиялари намоиш қилинди. Ташкилий масала кўрилиб, ҳайъат аъзолари ва унинг раиси лавозимига Энмарк Солиҳов сайланди. Унинг ўринбосарлари лавозимига Б. Гиенко ва Н. Зокиров, масъул котибликка В. Зудов сайландилар. «Ўзбекистон мусиқа фонди» ҳайъати ва уюшманинг раиси И. Акбаров сайланди. Фонд директори этиб Т. Шарипов тасдиқланди.

1982 йилнинг 13 - 19 июнида Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасининг VIII съезди бўлди. Унинг дастурида Н. Зокировнинг «Уйғониш» номли операси, А. Берлиннинг «Василиса прекрасная» болалар учун балети, Т.

Хренниковнинг «Любовью за любовь» балети, Э. Солиҳовнинг «Хўжа Насриддин» опереттаси ижро этилди. Хайъат раиси Энмарк Солихов ва тафтиш хайъати раиси Товур Жумаев ҳисобот маъруза қилдилар. хайъатининг биринчи котиби лавозимиغا Собир Бобоев, масъул котиблика Мирсодиқ Тожиев, Александр Берлин, Улуғбек Мусаев ва Галина Кузнецовалар, тафтиш хайъати ва унинг раиси этиб М. С. Ковбас, «Ўзбекистон мусиқа фонди» хайъати ва раиси қилиб Илёс Акбаровлар сайландилар. Мусиқа фонди директори этиб Тоштемир Шарипов тасдиқланди. (изоҳ: Бастакорлар уюшмаси хайъатининг биринчи котиби Собир Бобоев бемор бўлиб қолганлиги сабабли, ўз аризасига кўра 1984 йилнинг октябр ойида вазифасидан озод этилди. Унинг ўрнига Мирсодиқ Тожиев, масъул котиб лавозимиغا композитор Рустам Абдуллаев, мусиқашунос Ирина Кульбашнаялар тайинланди).

1987 йилнинг 12 - 18 декабрида Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасининг IX съезди бўлди. Мусиқали театрларда Р. Абдуллаевнинг «Қуёшга таъзим» балет - ораторияси, С. Жалилнинг «Зебунисо» операси, У. Мусаевнинг «Тўмарис» балети, М. Бафоевнинг «Еттинчи жин» мусиқали драмаси, М. Левиеннинг «Мангулик» мусиқали драмаси томоша-бинларга ҳавола этилди. Съезд минбаридан уюшманинг биринчи котиби Мирсодиқ Тожиев ва тафтиш хайъати раиси М. С. Ковбас ҳисобот маъруза қилдилар. Уюшма хайъати раиси лавозимиغا мусиқашунос Аҳмад Ҳамидович Жабборов, масъул котиблика композиторлар Улуғбек Мусаев ва Рустам Абдуллаевлар, тафтиш хайъати ва унинг раислигига Рустамбек Абдуллаев, «Ўзбекистон мусиқа фонди» хайъати ва унинг раиси, Мардон Насимов сайланди. Фонд директори этиб Тоштемир Шарипов тасдиқланди.

Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасининг ташкил топганига 50 йил тўлиши муносабати билан 1988 йилнинг 27 ноябридан 8 декабригача юбилей Пленуми бўлиб ўтди. Пленум концертлари ва ижодий учрашувлар ҳақиқий мусиқа байрамига айланиб кетди. Пленум ишини тугаллаш арафасида 24 - 26 июль кунлари дунёдан кўз юмган композиторлар ва мусиқашуносларга бағишланган «Хотира кечалари» ўтказилди ва қабрлари зиёрат қилинди. Марҳум композиторларнинг мусиқий асарлари учта концерт дастурида жаранглади. Н. Зокировнинг «Гамлет» С. Юдаковнинг «Майсаранинг иши» опералари, Р. Абдуллаевнинг «Қуёшга таъзим» балет - ораторияси М. Ашрафийнинг «Севги тумори» балети, У. Мусаевнинг «Тўмарис» ҳамда Самарқанд опера ва балет театрида Д. Қодированинг «Сайёра» балети, М. Бафоевнинг «Прометей» мусиқали драмаси, Э. Солиҳовнинг «Хўжа Насриддин» опереттаси томошабинлар эътиборига ҳавола этилди.

Шуни айтиб ўтиш жоизки, XX асрнинг 60 – 70 – 80 - йилларида Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси ташаббуси билан Тошкентда ҳар йили Ўрта Осиё ва Қозғистон композиторларининг асарларидан «Симфоник мусиқа фестивали» ўтказилди. Мазкур фестивални ўтказишда Ўзбекистон халқ артисти, профессор дирижёр З.Ҳақназаров

рахбарлигидаги симфоник оркестрнинг фаолияти муҳим роль ўйнади.

1972 йилнинг май ойида Ўзбекистонда «Грузия мусиқа ҳафталиги», 1 - 7 ноябрда эса «Ўзбекистон мусиқа ҳафталиги» Грузияда бўлиб ўтди. Мазкур ҳафталикларда грузин ва ўзбек композиторларининг симфоник, вокал - симфоник, камер - чолғу, камер - вокал мусиқий асарлари концерт дастурларида жаранглади. Тошкент, Самарқанд ва Бухоро шаҳарлари мусиқа билим юртлари, болалар мусиқа мактабларида ва шаҳар фаоллари билан грузин композиторларнинг ижодий учрашувлари бўлиб ўтди. Бу учрашувларнинг концерт дастурида грузин ва ўзбек ижрочилари фаол қатнашдилар. Худди шундай ўзбек композиторларининг ижодий учрашувлари ва концертлари Тбилиси, Баржоми, Кутаиси, Сухуми ва Поти шаҳарларида бўлиб ўтди. Бу ижодий учрашувлар ва концертлар икки халқнинг мусиқий байрамига айланиб кетди. Ўзбекистондан А. Жабборов раҳбарлигида М. Ашрафий, М. Бурҳонов, С. Юдаков, Б. Гиенко, Сайфи Жалил, С. Бобоев, Р. Абдуллаев каби композиторлар, дирижёр Б. Тўлаганов, скрипкачи Марлис Юнусхонов, хонандалар М. Хожиниёзов, Р. Юсупова, Т. Шарипов ва Грузия санъаткорлари фаол қатнашдилар.

1991 йилнинг 1 сентябри Ўзбекистон мустақиллиги байрами деб эълон қилинди. Ўзбекистонда собиқ тоталитар давлат ўрнига мустақил демократик, ҳуқуқий давлат ўрнатилди. Булар туфайли мустақил давлат қурилишида республикада жаҳон цивилизацияси томонидан эришилган тажриба ва сиёсий - ҳуқуқий таълимотлар, халқимизнинг бой ҳақиқий, маданий меросини мукамал тиклашга, ўрганишга катта имкониятлар вужудга келди. Ўзбекистонда кескин равишда сиёсий - ижтимоий, иқтисодий - маданий ҳамда маънавий ўзгаришлар юз берди. Президентимиз И.А.Каримов ифтихор билан таъкидлаганидек, «Маънавият инсониятнинг, халқнинг, жамиятнинг, давлатнинг куч - қувватидир». Республикамиздаги иқтисодий - ижтимоий ва маданий ҳаётдаги бундай ижобий ўзгаришлар халқимизни, янги - янги ижодий зафарларга чорламоқда.

Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси аъзоларининг 1990 йил 29 октябрда ўтказилган умумий мажлисида ташкилотнинг янги Низоми ишлаб чиқилиб, 1991 йилнинг 3 январида тасдиқланди ва ўша кундан кучга кирди. Мазкур Низомда уюшма мақсади ва вазифалари аниқланди. Уюшманинг асосий мақсади: «Ўзбекистон миллий мусиқасини кенг кўламда бойитиш ва юксалтириш, Ўзбекистонда яшайдиган бошқа халқлар мусиқаси камол топишига мунтазам ёрдам бериш, мусиқий тарбиялашга бутун куч - қудратини сафарбар этиш, Ўзбекистон композитор ва мусиқашуносларини жумҳурият ва хорижий давлатларда тарғибот қилиш» дан иборатлиги белгилаб олинди.

Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасининг аъзолари озод ва обод Ватанимизнинг мусиқий маданиятини ривожлантириш жараёнида фаол ижод қилмоқдалар. Мустақилликнинг ўтган даврида композиторлар А. Навоий номидаги опера ва балет театрини, айниқса, Муқимий номидаги

мусиқали театрни ва вилоятдаги барча театрларни, миллий симфоник оркестрни, хор жамоаларини ўзбек халқ чолғу асбоблари оркестрларини, эстрада симфоник оркестрини, камер симфоник оркестрини, драма театрларни, болалар хор жамоаларини, Ўзбекистон Мудофаа вазирлиги, Ички ишлар вазирлиги ва чегарачилар қўшинлари таркибидаги «Ашула ва ракс ансамбли» ва дамли чолғу асбоблар оркестрлари ва бошқа ижрочи жамоаларининг репертуарларини янги - янги муסיқий асарлар, спектакллар билан доимий равишда бойитиб келмоқдалар. Шу билан бирга уюшма аъзолари республикамизда ҳар йили ўтказилаётган «Ўзбекистон — Ватаним маним» кўшиқ танловида, ҳар икки йилда Самарқанд шаҳрида ўтказилаётган «Шарқ тароналари» халқаро муסיқа фестивалларида фаол қатнашмоқдалар. Замонавий симфоник муסיқа санъатини ривожлантириш ва тарғиб қилиш ниятида Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси, Ўзтелерадио компанияси, Ўзбекистон Республикаси маданият ишлари вазирлиги ва «Ўзбекнаво» билан ҳамкорликда ҳар икки йилда Тошкент «Халқаро симфоник муסיқа фестивали» номли анжумани, Ёшлар «Илҳом» театр жамоаси ҳар йили Тошкентда «Халқаро замонавий муסיқа фестивалини», Бастакорлар уюшмаси «Давр садолари» анжуманини ўтказиб келмоқда. Мазкур фестивалларни ўтказишда композитор ва муסיқашунослар ташкилотчи ва муסיқа муаллифи сифатида иштирок этмоқдалар.

1995 йилнинг 1 - 6 ноябрида Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси Х курултойини ўтказди. 6 кун давом этган курултой дастурида композиторларнинг турли шакл ва жанрларда яратган асарлари жаранглади. Концерт дастурида қуйидаги сахна асарлари томошабинлар эътиборига ҳавола этилди: Н. Зокировнинг «Тахтга йўл», М. Бафоевнинг (О. Узоқов ва Ж. Камол либреттоси) «Умар Ҳайём», С. Жалил ва Т. Тўлаларнинг «Маликаи сайёр» опералари, С. Ҳайитбоев, Э. Самандаровларнинг «Башорат», Ф. Алимов, Ў. Умарбеков, Р.Маъдиевларнинг «Фотима ва Зухра», Ш. Шойимардонова, Х. Ғуломларнинг «Муҳаббат навоси» муסיқали драмалари, А. Мансуров, Н. Қобилларнинг «Бир соатлик ҳалифа» муסיқали комедияси намоиш этилди. Курултой ташкилий масалани ҳам кўриб чиқди. Уюшманинг кенгаш аъзолари сайланди. Кенгаш раиси лавозимига композитор Рустам Абдуллаев, ўринбосарлар этиб композитор Ҳабибулла Рахимов, муסיқашунос Равшан Юнусов ва бастакор Аваз Мансуровлар, тафтиш ҳайъати ва унинг раиси қилиб муסיқашунос Рустамбек Абдуллаев сайланди. Уюшма «Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси» деб аталди ва Низомга айрим ўзгаришлар киритилди.

Таянч тушунчалар:

- 1.«Муסיқа фонди» - таъсис комитет.1939 йил ташкил этилган.
- 2.«Раққоса» - Г Мушель балети.
- 3.«Майсаранинг иши»- биринчи ўзбек ҳажвий операси.
- 4.«Шоир қалби»- М. Ашрафий операси.
- 5.«Хоразм қўшиғи»- М. Юсупов операси.

- 6.«Темур Малик»- М. Ашрафий балети.
- 7.«Василиса Прекрасная»- А. Берлин балети.

Назорат саволлари:

- 1.Ўзбекистон бастакорлар уюшмаси қачон ташкил қилинган?
- 2.Ўзбекистон бастакорлар уюшмасининг биринчи съезди қачон бўлиб ўтган?
- 3.Муסיқа фонди қачон ташкил қилинган?
4. Ўзбек бастакорларининг Иккинчи Жаҳон уруши давридаги фаолиятига характеристика беринг.
5. Ўзбекистон бастакорлар уюшмасининг 1960 - 70 йиллар иш фаолиятига характеристика беринг.
6. Ўзбекистон бастакорлар уюшмасининг 1970-80 йиллар иш фаолиятига характеристика беринг.
7. Ўзбекистон бастакорлар уюшмасининг 1980-90 йиллар иш фаолиятига характеристика беринг.
8. Ўзбекистон бастакорлар уюшмасининг 1990-2000 йиллар иш фаолиятига характеристика беринг.

Адабиётлар:

1. Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.
2. Ф.Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А.Жабборов.Т.Соломонова.Композиторы и музыковеды Узбекистана.Ташкент. 1975.
4. А.Жабборов. Ўзбек бастакор ва муסיқашунослари. Тошкент.2004.
5. Ю.Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ муסיқаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
6. Т.Қиличев. Хоразм халқ театри.

Қўшимча адабиётлар:

- 1.Ўзбек халқ музиқаси, VII том. Тошкент 1960
- 2.Ўзбек халқ музиқаси, IV том. Тошкент 1960

№ 2. Маъруза.

Бастакор Матюсуф Харратов (Чокар) ҳаёти ва ижоди. (1889-1953)

Режа:

1. М. Харратовнинг ёшлик ва талабалик йиллари.
2. М. Харратовнинг 1920-35 йиллар иш ва ижодий фаолияти.
3. М. Харратовнинг 1935-40 йиллар иш ва ижодий фаолияти.
- 4 М. Харратов яратган куй ва қўшиқлар.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, мақом билимдони, созанда ва бастакор Матюсуф Харратов XX асрнинг биринчи ярмида, ўзбек муסיқа маданиятининг ривожланишига тамал тошини қўйган устоз санъаткорлардан. У бутун умрини Хоразм халқ муסיқа меросини, тарихини, улуг устозларнинг ҳаёти ва ижодий фаолиятини ўрганишга бағишлаб уларни тарғиб қилди, ўзи ҳам санъаткор сифатида шаклланди, ёшларга устозлик қилди ва муסיқа басталади. 1928 йилдан 1932 йилга қадар Самарқандда ташкил этилган муסיқа ва

хореография илмий тадқиқот институтида Хоразм мақомларини талабаларга ўргатди. Бу кўп қиррали истеъдод соҳиби, радио, филармония ва мусиқали театрларда фаолият кўрсатиб, замонавий ўзбек мусиқасининг ривожланиш жараёнига улкан ҳисса қўшди. Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси аъзоларининг сафига 1940 йилда қабул қилинган.

Матюсуф (Чокар) Харратов ўзи босиб ўтган ҳаёт ва ижод йўлини куйидагичадир: У Хива шаҳрининг ёнидаги Шайхлар қишлоғида 1889 йили дунёга келади. Отаси Матёқуб Харратов ва бобоси Ҳожиниёз оддий деҳқон, тикувчи - қосиб бўлсаларда, лекин улар машҳур танбурчи, мақом санъатининг билимдони эдилар. Улар тарихни, адабиётни, айниқса, шеърятни ва мусиқани бениҳоя севишарди. Бобосининг Матёқубдан ташқари икки қизлари бор бўлсада, уни жуда ҳам кичиклигидан то вояга етгунича қадар асосан бобоси тарбиялаб ўстиради. У олти ёшидан бошлаб қишлоқ мактабида ва айрим вақтларда Хива мадрасасида ўқийди. Бу олий ўқув даргоҳида араб, форс, турк тилларини, шеърят қонунларини, шаклларини ўрганади. Айниқса, шоир Комил Хоразмийнинг ўғли шоир ва танбурчи Матрасул Мирзабоши (тахаллуси Мирзо)дан жуда кўп нарсаларни ўрганади ва ўзи ҳам Чокар таҳаллуси билан шеър ёзиб машқ қилади. Бобосининг хонадонидида шоир ва санъаткорлардан Аваз Ўтар, Муҳаммад Юсуф (тахаллуси Баёний), Матрасул Мирзабоши, Матёқуб Позачи, Қаландар Дўнмас, Машариф Қамбар, Қурбон созчи ва бошқалар мусиқали кечалар ўтказишар эди. Матюсуп уларга хизмат қилар эди. Матюсуп - нинг мусиқага қизиқишни сезган бобосининг илтимоси билан мусиқий мушоирада қатнашиб келган созанда ва хонандалар ҳар бири ўз касбини унга 7 ёшидан ўргата бошладилар. Шу сабабли Матюсуп доира, гармон, танбур, сантур, ғижжак, чанг, дутор чалишни ва ашула айтишни устозларидан ўрганади. Ёш санъаткор сифатида 1920 йилга қадар она юртида халққа хизмат қилади. М. Харратов Хоразмда 1920 йили Хивада болалар мусиқа мактабини очади, унинг директор лавозимида ишлайди ва санъати билан халққа хизмат қилади.

Ўзбекистон Республикасининг аввалги пойтахти Самарқанд шаҳрида 1928 йили мусиқа ва хореография илмий тадқиқот институти ташкил топди. Унинг директори Н. Н. Миронов Матюсупни Хоразм мақомидан дарс беришга таклиф қилди. Шу йилдан бошлаб унинг ҳаёт ва ижод тақдирида ўзгаришлар рўй берди. Мазкур институтда 1932 йилга қадар ишлайди. Илмий иш билан ҳам шуғулланар эди. 1928 йилдан бошлаб Самарқанд радиосининг мусиқа бўлими мудир ва санъаткор ижрочи бўлиб 8 йил хизмат қилади. Тожикистон Республикасининг радио эшиттириш комитетида мусиқа бўлимини очишда кўмаклашади. 1935 йили Ўзбекистон радиосида ишлаш учун Тошкентга таклиф қилишди. Тошкент радиосининг Мусиқа бўлимида ишлайди. Ўзбек филармониясининг ижрочи жамоалари билан 1937 йилда Москва шаҳрида ўтган Ўзбек адабиёти ва санъатининг 10 кунлигида ижрочи сифатида фаол қатнашади. Декададан қайтгач, 1937 йили Тошкент давлат консерваторияси композиторлик факултетининг тайёрлов бўлимига ўқишга киради. Европа нота ёзувини ўрганади. Мусиқа назарияси, тарихи ва классик композиторларнинг ҳаёти ва ижодий фаолиятлари билан танишади. Уч йил консерваторияда ўқийди. 1935 - 49 йилларда Ўзбекистон радио комитетида созанда ва хонанда лавозимида ишлаб, қўшиқ ва

куйлар яратади. 1938 йилда Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси ташкил қилиш таъсис комиссиясига аъзо бўлади. 1940 йили Бастакорлар уюшмасига қабул қилинади.

Иккинчи жаҳон уруши йиллари радиода ишлаш билан бирга бир неча ватанпарварлик руҳида кўшиқлар басталайди. Улар орасида: «Севимли Ватан», «Даврон», «Йигитлар» (Уйғун сўзи), «Баходир йигитлар» (Ойбек сўзи), «Пулемёт», «Қаҳрамон учувчилар», «Зенитчи», «Қирувчи», «Танкист», «Оқ олтин» (Зафар Диёр сўзлари), «Даврон бизники» (А. Бобожонов сўзи), рақс «Фарход уфори» номли кўшиқлари ва рақс мусикалари якка хонанда, хор ва рақс жамоаларининг репертуарларидан жой олдилар.

Бастакор ва шоир Матюсуф Харратов (Чокар) ўз замонасининг забардаст ва илғор фикрли санъаткори сифатида қайноқ ҳаёт ичида яшади ва унинг ижодида ўша даврдаги ижтимоий - сиёсий, маданий ҳаёт ўз ифодасини топди. Бастакор 1929 - 41 йилга қадар ўзининг шеърларига куйлар басталади: «Колхозчи», «Ғайратим пахтага», «Зиндабод деҳқони», «Пахтага аҳамият беринг», «Чиндани пахта», «Пахтачилик яшнасин», «Пахта терамиз», «Колхозга борайлик», Абдуллаев сўзига «Менинг тоғим» ва ўз сўзига «Ўзинг», «Муҳаббатим», «Шахло кўзлар», «Ёшлик туйғуси» каби лирик ашулалар ҳам яратди. 1937 йили Москвада ўтказилган декадада унинг «Сайл ва колхозда тўй» сахнасида «Мустаҳзод уфори» ашуласи (сўзи ва куйи ўзиники) ижро этилди. Шулар билан у ўз ижодий фаолиятида нота ёзувини ўргангандан кейинги йилларда Хоразм мақомлари нотага олишга киришди ва айримларини ёзишга улгурди.

Н. Н. Миронов раҳбарлигида ташкил топган «Нотали оркестр» янги жамоасида чангчи бўлиб ишлади. Чангни диатоникдан хроматик услубга ўтказишда фаол қатнашди. Ушбу оркестр Белоруссиянинг турли шаҳарларида ўтказилган гастролларда ҳам қатнашди.

Матюсуф Харратов мусиқа санъати ва адабиётида қилган улкан хизматлари учун 1944 йили «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби» деган юксак унвон билан тақдирланди. Унинг фарзандларидан Фозилжон ва қизи Муслима Харратовалар ҳам оталари изидан бориб, ўзбек санъати тараққиётига ўз муносиб ҳиссаларини қўшганлар. Урганч давлат санъат билим юрти М. Харратовнинг номи билан аталади.

Таянч тушунчалар:

1. Шайхлар қишлоғи - Хива шаҳри яқинидаги М. Харратов туғилган жой.
2. Самарқанд хореография ва мусикашунослик институти - 1928-32 йилларда М. Харратов педагогик фаолиятини олиб борган илм даргоҳи.
3. Доира –урма мусиқа асбоби.
4. Гармон – тилли мусиқа асбоби.
5. Сантур – мусиқа асбоби.

Назорат саволлари:

1. М. Харратов қачон ва қаерда туғилганган?
2. М.Харратов таълим олган устозлари кимлар эди?
3. М.Харратов Хива шаҳрида қандай мактаб очади?
4. М.Харратовни 1928 йилда қаерга ишга таклиф қилишади?
5. М. Харратов ижодига характеристика беринг!

Адабиётлар:

1. Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.
2. Ф.Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А.Жабборов. Т.Соломонова. Композиторы и музыковеды. Узбекистана. Ташкент. 1975.
4. А. Жабборов. Ўзбек бастакор ва мусикашунослари. Тошкент. 2004.
5. Ю.Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ мусикаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
6. Т. Қиличев. Хоразм халқ театри.

Қўшимча адабиётлар:

1. Ўзбек халқ мусикаси, VII том. Тошкент 1960
2. Ўзбек халқ мусикаси, IV том. Тошкент 1960

Маъруза № 3

Бастакор Тўхтасин Жалиловнинг(1896-1966) ҳаёти ва ижоди

Режа:

1. Бастакор Тўхтасин Жалиловнинг композиторнинг ёшлик ва талабалик йиллари.
2. Бастакор Тўхтасин Жалиловнинг қўшиқ ижоди.
3. Бастакор Тўхтасин Жалилов мусиқа басталаган драмалар.
4. Бастакор Тўхтасин Жалиловнинг опера санъатига қўшган хиссаси.

Ўзбекистон халқ артисти, атоқли бастакор, созанда Тўхтасин Жалилов XX аср ўзбек мусикаси тарихида катта ўрин эгаллади. Беназир маҳорат билан ажойиб қўшиқ, лирик ашула ва рақс куйлар, қирққа яқин мусикали драма ва комедия, «Тоҳир ва Зухра» (Б. Бровцин билан ҳамкорликда) номли опера яратиб, республикада мазкур жанрларнинг тараққий этишига улкан ҳисса қўшди. Устоз ижодий изланиш, тинмай меҳнат қилди, кўп қиррали ижодий, раҳбарлик ва жамоатчилик фаолияти билан мусиқа санъатида чуқур из қолдирди. Шунинг айтиш жоизки, у етиштирган юзлаб шогирдлар ҳам Ўзбекистон мусиқа санъатининг равнақи йўлида фаолият кўрсатмоқдалар. Бу улуғ инсонни санъаткор аҳли ва халқимиз ҳурмат қилиб «Уста», деб эъзозлади.

Тўхтасин Жалилов Юсуфжон чангчи бошчилигидаги санъаткорлар билан халқ сайилларида, қишлоқ ва шаҳардаги тўй маросимларда қатнаша бошлади. Мусиқий мерос сирларини қунт билан устоз ва дўстларидан ўрганди. «Ташвиқот араваси» ансамбли жамоасида Ёкубжон чангчи, Ашурали Охун дуторчи, Ғазат Охун ғижжакчи, Зокир эшон доирачи, Орифжон дуторчи, Ҳайит Охун танбурчи, Рустам меҳтар сурнайчи, Исмаилов карнайчи, Сайфи кайроқчи, Беркинбой Файзиев, Деҳқонбой ҳофизлар бор эди. Мазкур жамоани аввал Ориф Тошматов (Ориф гармон), сўнг Т. Жалиловлар бошқардилар.

1923 йили Москвада ўтказилган ҳунармандлар кўргазмаси концерт дастурида Т. Жалилов ҳам қатнашди. 1925 йилдан Ҳамза тузган Фарғона театр труппасида ишлади, кейинги йили машҳур санъаткор М. Қориёкубов

Самарқандда ташкил этган Ўзбек давлат этнографик ансамблига таклиф қилинди. 1927 йили ансамбл билан Москва, Ленинград, Боку, Қозон ва Уфа шаҳарларида ўтказилган гастрол концертларида бўлди. 1928 йил Андижондаги Ўзбек давлат мусикали драма театрига мусика раҳбари вазифасига таклиф қилинди. Мазкур театрда Т. Жалилов «Лолажон» (К. Яшин пьесаси), «Қашқар кизи», «Ойхон» (С. Абдулла пьесалари), «Ўртоқлар» (К. Яшин пьесаси), «Ҳалима» (Ғ. Зафарий пьесаси), «Фарҳод ва Ширин», «Лайли ва Мажнун» (Ш. Хуршид пьесалари) спектакллари учун куй, қўшиқ ва ашулаларни халқ мусика меросидан танлаб олди. Т. Жалилов Ўзбек давлат мусикали театрининг мусика раҳбари этиб тайинланди. Ғ. Зафарийнинг «Ҳалима», К. Яшиннинг «Ўртоқлар» пьесалари ҳамда концерт дастури устида ижодий иш олиб борди. Мазкур спектакллар мусикасини қайта ишлади.

1936 йили Лондонда ўтказилган жаҳон рақс фестивалида Т. Жалилов, М. Қориёкубов, Тамарахоним ва Уста Олим Комиловлар қатнашиб, қўш мукофотларга сазовор бўлдилар.

1936 йилда Тошкентда Ўзбек давлат филармонияси М. Қориёкубов раҳбарлигида ташкил топди. Филармония жамоаларида Москвада ўтказиладиган Ўзбек санъат ва адабиётининг биринчи декадасига тайёргарлик қизғин бошланиб кетди. Т. Жалиловга 120 кишидан иборат бўлган Ўзбек ашула ва рақс ансамбли ташкил этиш ва бошчилик вазифаси топширилди. Мазкур ансамбл устоз раҳбарлигида Москва, шунингдек Озарбайжон, Украина ва Белорусия бўйлаб гастрол сафарларида бўлди.

1939 йилнинг охирида Муқимий номидага Ўзбек давлат мусикали драма ва комедия театри ташкил топди. Мазкур театрга Т. Жалилов раҳбар этиб тайинланди. Унинг бастакорлик фаолияти бу ерда янада самаралироқ бўлди. У драматург С. Абдулла билан ҳамкорликда 1939 йилда яратган «Тоҳир ва Зухра» мусикали драмасини саҳналаштиришдан бошланди. 1941 йили «Қурбон Умаров» (С. Абдулла пьесаси, композитор Г. Шперлинг билан ҳамкорликда); 1942 йили «Нурхон» (К. Яшин пьесаси, композитор Г. Собитов билан ҳамкорликда); 1943 йили «Ўзбекистон қиличи» (Ҳ. Олимжон пьесаси, К. Яшин, Уйғун ва Н. Погодинлар, бастакорлар Т. Содиқов, М. Бурхонов, Н. Ҳасанов, Климов ва Вайнберглар ҳамкорлигида); 1943 йили «Асрлар» (Уйғун пьесаси, композитор Б. Надеждин билан ҳамкорликда); 1945 йили «Ғунчалар» ва 1947 йили «Орзу» (С. Абдулла пьесаси, композитор Б. Бровцин билан ҳамкорликда); 1949 йили «Алпомиш» (С. Абдулла пьесаси, композитор Б. Надеждин билан ҳамкорликда); 1949 йили «Муқимий» (С. Абдулла пьесаси, композитор Г. Мушель билан ҳамкорликда); 1952 йили «Нурхон» нинг мусикаси Г. Собитов билан, 1953 йили «Тоҳир ва Зухра» мусикаси Б. Гиенко билан қайта тахрир этилган; 1956 йили «Сурмахон» (Б. Рахимов пьесаси, композитор Л. Степанов билан ҳамкорликда); 1957 йили «Равшан ва Зулҳумор» (К. Яшин пьесаси, композитор Г. Мушель билан ҳамкорликда); 1957 йили «Истибод» (С. Абдулла пьесаси, композитор Г. Собитов билан ҳамкорликда); 1962 йили «Фарғона ҳикояси» (Ҳ. Ғулом пьесаси, композитор Б. Зейдман билан ҳамкорликда); 1962 йили «Дала маликаси» (Жалол Машрабий пьесаси) ва 1949 йили Б. Бровцин билан ҳамкорликда «Тоҳир ва Зухра» операсини яратди. 1977 йили шу опера қайта

тахрир этилди.

Ўзбек мусиқа меросининг билимдони Т. Жалилов йиллар давомида ижодий изланди, янгиликлар интилдди ва ноёб мусикий асарлар басталади. Унинг замонавий услубда яратган илк куйи «Сигнал», кўшиқларидан то «Ер эканики», «Оқ олтин», (Камтар сўзлари), «Довруғ» (К. Аҳмадий сўзи) кабиларгача Ватанни мадҳ этди, инсоннинг орзу - умидлари, инсон муҳаббати каби нафис хис - туйғуларини кўшиқ ва ашулаларида ифода этди. Унинг «Эй, ҳур Ватан», «Азим Ватан», «Она Ватан», «Фарҳод қахрамонлари», «Олдинга бос, болам», «Ялла» (Уйғун сўзи) каби кўшиқлари ўзбек кўшиқчилиқ санъатига замон руҳига мос келадиган янги оҳанглар олиб келди. Булардан ташқари, «Кокилинг», «Куйласам» (Уйғун сўзлари), «Баҳор айёмида» (Фурқат шеъри), «Гулистоним менинг» (Муқимий шеъри) каби лирик ашулалари муаллифнинг улкан салоҳиятидан далолат беради. Устознинг «Тўйлар муборак» кўшиғисиз эса ўзбек тўйларини тасаввур этиш қийин,

Шуни айтиш жоизки, устоз Т. Жалилов улкан маънавий - мусикий мерос қолдирган. Шу билан бирга у эл - юрт ҳурматига сазовор ажойиб фарзандларнинг отасидир. Тўнғич ўғли Холхўжа Тўхтасинов (1919 - 1971 й.) моҳир ғижжакчи, дирижёр, бастакор сифатида танилди. Кенжа ўғли Дехқон Тўхтасинов Ҳамза номидаги Тошкент мусиқа билим юртини хор - дирижёрлиги бўйича, Москва консерваторияси ўзбек опера студиясини тугатиб, умрининг охиригача Фарғона мусикали драма ва комедия театри дирижёри. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист унвонига сазовор бўлган эди. Қизлари Ўзбекистон халқ артисти Эътибор Жалилова Муқимий номидаги мусикали театрнинг етакчи актрисаси эди. Холида Жалилова Тошкент давлат консерваториясининг вокал факультетини битириб, Тожикистон радиосида хонанда ва мусиқа билим юрти муаллимаси бўлиб ишламоқда. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Салоҳиддин Тўхтасинов узоқ йиллар давомида филармонияда етакчи ғижжакчи созанда бўлиб ишлаган. Тўнғич ўғиллари Холхўжанинг аёли халқимизнинг севимли «булбули» - Халқ артисти Саодат Кобулова, уларнинг икки қизлари ҳам мусикачидир.

Ўзбекистон мусиқа маданиятини ривожлантиришда кўрсатган улкан хизматлари учун 1937 йилда Тўхтасин Жалиловга Ўзбекистон халқ артисти фахрий унвони берилган. 1946 йили Ўзбекистон Олий Кенгашига депутат бўлиб сайланган.

Таянч тушунчалар:

- 1.«Сурмахон» спектакли - (Б. Рахимов пьесаси, композитор Л.Степанов билан ҳамкорликда); 1956 йил.
- 2.«Равшан ва Зулҳумор» спектакли - (К. Яшин пьесаси, композитор Г. Мушель билан ҳамкорликда); 1957 йил
- 3 «Истибод» спектакли - (С. Абдулла пьесаси, композитор Г. Собитов билан ҳамкорликда); 1957 йили
- 4.«Фарғона ҳикояси» спектакли - (Ҳ. Ғулом пьесаси, композитор Б. Зейдман билан ҳамкорликда); 1962 йил
- 5.«Дала маликаси» спектакли - (Жалол Машрабий пьесаси) 1962 йил.
- 6.«Тоҳир ва Зухра» операси - (Б. Бровцин билан ҳамкорликда). 1949 йил.

Назорат саволлари:

1. Бастакор Тўхтасин Жалиловнинг композиторнинг ёшлик йиллари ҳақида нималарни биласиз?
2. Бастакор Тўхтасин Жалиловнинг композиторнинг талабалик йиллари ҳақида нималарни биласиз?
3. Бастакор Тўхтасин Жалиловнинг қўшиқ ижодига характеристика беринг.
4. Бастакор Тўхтасин Жалилов мусиқа басталаган драмалар ҳақида маълумот беринг.
5. Бастакор Тўхтасин Жалиловнинг опера санъатига қўшган хиссаси нимадан иборат?
6. Бастакор ишини давом қилдирган авлодлари ҳақида гапириб беринг.

Адабиётлар

1. Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.
2. Ф.Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А.Жабборов.Т.Соломонова.Композиторы и музыковеды Узбекистана.Ташкент. 1975.
4. А. Жабборов. Ўзбек бастакор ва мусиқашунослари. Тошкент.2004.
5. Ю.Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ мусиқаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
6. Т. Қиличев. Хоразм халқ театри.

Қўшимча адабиётлар:

1. Ўзбек халқ мусиқаси, VII том. Тошкент 1960
2. Ўзбек халқ мусиқаси, IV том. Тошкент 1960

Маъруза №4

Бастакор Ю. Ражабий ҳаёти ва ижоди. (1897-1976)

Режа:

1. Бастакорнинг ёшлик ва талабалик йиллари.
2. Бастакор Ю. Ражабий таълим олган устозлари.
3. Бастакор Ю. Ражабийнинг 1923 - 1939 йиллар иш ва ижодий фаолияти.
4. Бастакор Ю. Ражабий куй басталаган мусиқали драмалар.

Ўзбекистон халқ артисти, Республика Давлат мукофоти совриндори, созанда, ҳофиз ва бастакор, академик Юнус Ражабий кўп қиррали ижодий фаолияти билан XX аср ўзбек мусиқаси тарихида теран ва ёрқин из қолдирди. У замонавий мусиқа маданиятимиз равнақига, шунингдек, Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасига тамал тошини қўйган санъаткорлардан биридир. Унинг мумтоз қўшиқ ва ашулалари, рақс куйлари, мусиқали драмалари, айниқса, ўзбек халқ мусиқа мероси намуналарини, хусусан мақомларни замонавий нотага ва аудио тасмаларга ёзишдаги хизматлари беқиёсдир.

Юнус Ражабий ўзининг ҳаёти ва мусиқа санъатига кириб келишини «Ўзбекистон санъати» журналининг 1987 й. 3 - сониди босилган «Ўзим ва ҳамкасбларим ҳақида» эсдалик мақоласида шундай таърифлаган: «Мен 1897

йилнинг 5 январиди Тошкент шаҳрида оддий боғбон, кассоб оиласида дунёга келдим. Отам Ражаб Саримсоқов кассоб касбига яраша серзавқ, довжорак одам эди. Отамни Бешёғоч даҳасида танимайдиган киши бўлмаган. Онам Ойша Имомова уй бекаси эдилар. 1950 йили ёруғ дунёдан кўз юмдилар. Оиламизда мендан ташқари яна уч ўғил ва икки қиз бор эди. Отам мусиқа санъатнинг мухлиси эди. 1904 йили бўлса керак, маҳалламизда андижонлик Мирза Қосим ҳофиз яшарди. Унинг ва бошқа созандаларнинг санъатларини мижжа қоқмай тинглар эдим. Уларга муқаллид бўлиб, кўпгина нарсаларни ўргандим. Шундай қилиб, болаликданок хонанда - ю созандалар даврасида ўсдим. Шу тариқа менда санъатга мойиллик уйғонди. Бирор соз бўлса чалсам, деб умид қилардим. Лекин созим йўқ эди. Кунларнинг бирида тахтага от ёлини таранг тортиб, бир асбоб ясаб олдим. Уни чертиб юрдим. Буни кўрган акам менга кичкина дўмбира келтириб берди. Дўмбирани эртадан кечгача черта бердим. Буни кўрган Шукур акам бозордан бир дутор келтириб берди. Мирзақосим Ҳофиздан ва бошқа созандалардан эшитган куйларни мана шу дуторда машқ қила бошладим. Шу пайтларда акам Рискӣ Ражабий яхшигина танбурчи эди. Дуторим билан пинжиги кириб олиб, унга жўр бўладиган бўлдим. Машхур ҳофиз Мулла Тўйчи Тошмуҳамедов билан улкан санъаткор Шораҳим Шоумаровлар боғ кўшнимиз бўлиб, улар ҳафтада икки - уч марта чойхонада ҳофизлик қилишарди. Шу йиғинларда улардан мақом ҳамда халқ ашулаларини ўргана бошладим.

Бу орада 7 ёшимдан эски мактабда ўқидим. 1910 йилда уни тугатиб, мадрасада уч йил таҳсил кўрдим. Бу ерда ўзбек шеърини дурдоналари билан кўпроқ танишишга ҳаракат қилдим. Отам кексайиб қолган, рўзгоримиз танг. Ёшим 13 - 14 ларда, ота касбимнинг этагидан тутиб, қушхонага бордим, шу касбда 1917 йилгача ишладим. Лекин, мусиқа машқларимни тўхтатмадим. Тошкентнинг Шайхонтоҳур, Кўмирсарой ва бошқа ерларида халқ сайиллари бўлиб турарди. Куз пайтлари эса ҳар жума Зангиота ва Тирсакда ўтказиладиган сайиллар ҳам гавжум бўларди. Бу халқ йиғинларига тошкентлик санъаткорлар билан бир қаторда Самараканд, Бухоро, Андижон, Марғилон, Наманган, Қўқон ва бошқа шаҳарлардан таниқли ашулачи, чолғучи, аскиячи, дорбоз, масҳарабоз, рақослар қатнашарди. Ана шундай йиғинларда халқдан кўп нарса ўргандим. Кейинчалик «Ўзбек халқ мусиқаси» тўплам китобимга кўпгина халқ кўшиқлари, чолғу куйларини киритганман.

1913 йили отам вафот этгач, оиламиз моддий томондан қийналганлиги сабабли 1914 - 1915 йилларда Чимкент қушхонасида ишладим. Бу ерда машхур санъаткорлар Султонхон, Қурбонхон, Имомхон, Ҳошимхон Ҳакимовлар билан танишдим. Бу ака - укалар орасида Илҳомхон най чалар эди. Ундан най чалишни ўргана бошладим. Кунларнинг бирида чойхонада най чалиб ўтирган эдим, машхур Абдуқодир найчи кўриб қолдилар. Танишиб қолдик. Кўп ўтмай у киши менга Фарғонадан ғоров най келтириб бердилар. Шу билан бирга нафас олиш, пуфлаш, товуш чиқариш, куйларни маҳорат билан чалиш сирларини ўргатдилар. Устозларимнинг репертуарларини мукаммал ўрганиб, етук созанда ва хонанда бўлиб, 1916 йилда Чимкентдан қайтдим. Шу йили машхур мусиқачи ва ашулачи Шораҳим Шоумаровга шогирд тушиб, у кишидан таълим олдим. Устозим шу йили акам танбурчи Рискӣ ва мен найчи - дуторчи, хонанда

Ражабийлар, камончи Имомжон Икромов, доирачи Шожалиловлардан иборат ансамбл тузиб, репертуаримизни бойитиб халқ даврасига чиқадиган бўлди. Бизнинг гуруҳимизни тўй - томоша, гап, хилма - хил маъракаларга чақирадиган бўлишди ва ҳурмат - эътиборимиз кўтарилиб кетди. 1914 йилда бошланган биринчи жаҳон уруши халқимиз бошига кўп мушкулликлар келтиришига қарамадан, биз санъаткорларни авайлаб, эъзозлашарди.

1918 йили Тошкентда «Туркистон халқ консерваторияси» ташкил топди. 1919 йили эса композитор В.Успенскийнинг ташаббуси билан Баланд масжид, Роҳат боғида мазкур консерваториянинг бўлими очилди. Бу бўлим мусиқа техникуми деб ҳам аталар эди. Бу ўқув юртига менга ўхшаган ёшларни қабул қилишди. Бизга ҳофиз Шораҳим Шоумаров, танбурчи Шобарот ака, доирачи Шожалил ака, доирачи Абдусоат Ваҳобов, чангчи Исмат ака, ғижжакчи Қурбонхон Ҳакимов, найчи Имомжон Ҳакимовлар устоз - домлалик қилишар эди. В. И. Успенский эса нота ёзуви ва мусиқа назариясидан, Саодатхоним Енекеева пианино чалишдан дарс беришар эдилар. Шу даврда Успенский устозларимиздан ўзбек мусиқаси билан танишишга ва уни ёзиб боришга киришди. У Шоумаров билан биринчи йил бирга ишлади ва бунинг натижасида чормақомдан анчагина қисмини нотага ёзиб олди.

1922 йили улуғ шоир Алишер Навоийнинг «Фарҳод ва Ширин» достони асосида (шоир Ш.Хуршид пьесаси) яратилган мусикали драма, аввал «Намуна» мактаб сахнасида, кейин ўзбек давлат театрида ўйналди. Бу спектаклдаги классик халқ мусиқасининг асосий куйларини Шораҳим Шоумаров билан мен ишлаган эдим. 1923 йили ўқишни битирдим ва акам Рискӣ Ражабий, ғижжакчи Имомжон Икромов, чангчи Исмат акага мусиқа мактабига муаллим бўлиб бордик. 1924 йилнинг августида тошкентлик машҳур ҳофиз Мулла Тўйчи билан ғижжакчи Солихон ҳожи Самарқандга келишди. Ҳожи Абдулазиз Абдурасулов билан учрашишди. Бухорода Бухоро Шашмақомини мукаммал билувчи машҳур ҳофиз Ота Жалол Носиров, танбурчи Ота Ғиёс Абдуғаниев ҳамда Уста Шоди Азизовлар билан танишдим. Ҳожи Абдулазиз бобони, Регистон яқинидаги ҳовлисида мен Рискӣ акам, Имомжон билан тўрт йил турдик, соз чалдик, ашула - қўшиқ айтдик. Ҳожи бобонинг ашула йўллариини ўргандик. Ҳожи бободан, Левича Бобохоновдан, Бухорода эшитганимиздан ташқари, Бухоро «Шашмақоми» ни шу ерда тушуниб ва ўргана бошладик. Бир сўз билан айтганда уларга шогирд тушдик. Устозлар раҳбарлигида чала билган асарларни кўп маротаба қайтарардик, меъёрига етгунча машқ қилдираб эдилар. Шундай қилиб, биз улардан «Бузрук», «Ирок», унинг таснифлари, қашқарчалари, «Ушшоқ» ва унинг бир неча турларини, «Гулузорим», «Бебоқча», «Бозургоний», «Гуллар боғида» ва Шашмақомнинг кўп бўлим, қисмларини ўргандик.

1925 - 1926 йилларда Самарқанд мусикали драма театрида мусиқа раҳбари бўлиб ишладим. «Абдулфайзхон», «Ёркиной», «Падаркуш» каби драмалар кўйилди, уларга мусиқа басталадим. Шу орада «Фарҳод ва Ширин» ҳам Самарқандда қўйиладиган бўлиб қолди, мусиқасини қайта ишлаб бердим. 1926 йилда «Лайли ва Мажнун» (Ш.Хуршид пьесаси) мусикали драмасига мусиқа басталадим.

1926 йили умр йўлдошимнинг вафоти сабабли Тошкентга қайтиб келдим. Тошкент радиоузелида радиостанция 1927 йили тузилди. Биз ҳар куни шу ерда ярим соатдан концерт бериб турдик. Кейинроқ шу ерда 12 кишилик ансамбл ташкил топди. Ансамбл таркиби борган сари кенгайиб бораверди. Машҳур санъаткорлардан Шораҳим Шоумаров, Мулла Тўйчи Тошмуҳаммедов, Домла Ҳалим Ибодов, Имомжон Икромов, Ҳожи Абдурахмон Умаров, Сафо Муғанний, Матюсуф Харратов (Чокарий), Анвар Ражабий, Назира Аҳмедова, Марям Алишавалар ансамблимизнинг дастлабки йилларидаги аъзолари эди. 1935 йилларга бориб ансамблимиз сони 40 тага етди ва мен уларга бевосита раҳбарлик қилдим. 1934 йили уч ой Москвадаги малака ошириш курсида, сўнгра Тошкент консерваториясининг тайёрлов курсида Имомжон Икромов билан биргаликда сабоқ олдик.

1937 йилда Москвада ўтадиган биринчи Ўзбекистон санъати ва адабиёти декадасига тайёргарлик бошланди. Декадага атаб «Ёлғиз» (катта ашула), «Энди сендек» ва «Хаммамиз» куйлари асосида уч қисмдан иборат сюита яратдим ва ижро этилди. Олтин соат билан мукофотландим. 1938 йили Бастакорлар уюшмаси ташкил топди. Мен эса аъзолика қабул қилиндим. Бу ташкилот бастакор ва мусикашунослар ҳамда менинг тақдиримда ва республикамиз мусикий маданиятини ривожлантиришда бекиёс рол ўйнаб келмоқда.

1939 йилда Ўзбекистонда ўттиз ижрочидан иборат биринчи хотин - қиз дуторчилар ансамбли тузиш ҳукумат томонидан менинг зиммамга ва Лутфихоним Саримсоқовага топширилди. 1939 йилда ҳаётимда шу унутилмас воқеа содир бўлди. Ҳукуматимиз кўп йиллик меҳнатимни муносиб тақдирлаб, менга «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби» деган фахрий унвон берди ва «Шавкатли меҳнат учун» медали билан тақдирландим.

Билимимни ошириш учун 1941 йил бошида Москвага малака ошириш курсига Имомжон Икромов, Муҳаммадазиз Ниёзовлар билан бордик. Профессор Г. И. Литинский, В. Виноградов, санъатшунослик фанлари доктори В. А. Цукерман, профессор В. М. Беляевлардан таълим ола бошладик. Фавқулудда бошланган Иккинчи Жаҳон уруши ўқишни давом эттиришимга тўсиқлик қилди. Тошкентга қайтиб Янгийўл шаҳридаги Тошкент вилояти мусикали драма ва комедия театрида мусика раҳбари бўлиб ишлай бошладим.

1945 йили 9 майда уруш бизнинг ғалабамиз билан тугагандан сўнг, ҳокимият раҳбарлари мени яна Радио ансамблига раҳбар қилиб тайинлашди.

1948 йили мусика санъати тарихида анчагина жиддий ғоявий тортишувлар рўй берди. Яъни халқимизнинг асрлар давомида эъзозланиб келинаётган, миллий ғоялар билан суғорилган Шашмақом, Фарғона - Тошкент мақомлари, Хоразм мақомлари «Сарой мусикаси» деб, ижро этилишлари тақиклаб қўйилди. 1953 йилда эса радионинг Ўзбек халқ чолғу асбоблар оркестрини тарқатиб юбордилар. Ўзбекистон радио мусика эшиттириш тахририяти фаолияти беш йилга яқин радио карнайларидан эшиттиришлар ва концертларда Ўзбекистон Марказий Комитетининг кўрсатмасига асосан дастурлар тузиладиган бўлди. Яратганга минг шукур. 1956 йилдан бошлаб маънавиятимизда бир оз бўлсада эркинлик пайдо бўла бошланди. 1957 йили радиода Ўзбек халқ чолғу асбоблар оркестрини қайтадан тиклаш учун топшириқ бўлди. Мен оркестрга бадиий раҳбар,

Дони Зокиров бош дирижёр қилиб тайинланди. 1958 йилдан эса мақомчилар ансамбли менинг раҳбарлигимда ишлай бошлади.

Халқ мусиқа меросининг дурдоналарини кўпдан буён тўплаб нотага ёзиб олаётган эдим. 1947 йилдан эътиборан қайта сайқал бериб, нотага тушира бошладим. 1955 йилда «Ўзбек халқ мусиқаси»нинг биринчи томи санъатсевар халқимиз кўлига бориб етди. Бора бора, келгуси 1957 - 1959 йилларда мусиқашунос И. Акбаров таҳририда яна тўрт жилди нашр этилди.

Кейинги 60 - 70 йилларда Шашмақомнинг олти томлиги, ҳар бир олти мақом алоҳида - алоҳида мусиқашунос Ф. Кароматов таҳририда нашр этилди. Ўзбекистон радио эшиттириш ва телевидение Давлат комитети қошидаги мақом ансамбли ижросида Шашмақомнинг ашула бўлимига кирган барча шўъбаларини шогирдларимга ўргатиб, улар ижросида магнит ленталарига, пластинкаларга кўчиришга муваффақ бўлдим. Бу муракаб ишни амалга оширишда мақом ансамблининг заҳматкашлари: ансамблнинг мусиқа раҳбари, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Фахриддин Содиков, Ўзбекистон халқ артистлари Коммуна Исмоилова, Берта Довидова, Ўзбекистон халқ ҳофизлари Ортиқхўжа Имомхўжаев, Ориф Алимахсумов, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артистлар Карим Мўминов, созандалардан Ориф Қосимов, Зокиржон Содиков, Ишқ Қодиров, Илҳом Тўраев, Турғун Алиматов, Умаржон Отаев, Дадахўжа Соттихўжаев ҳамда Ғайбулла Саъдуллаевлар мен билан ёнма - ён туриб ҳормай - толмай меҳнат қилишди».

1920 - 1940 йилларда Ю.Ражабий ҳар хил мавзуларда, классик ва замонавий ўзбек шоирларининг шеърларига ашула, кўшиқлар, марш, хор кўшиғи, куйлар яратишдан бошлаб унинг «Фабрика яллasi» (К. Ҳошимов сўзи), «Даврон - даврон» (Ғайратий сўзи), хор: «Яшнади» (М. Ғани сўзи), «Сирдарё» (А. Камтар сўзи), «Ҳаммамиз» (Жипак сўзи), «Ғалаба» (Миртемир сўзи), «Ўзбекистон» (А. Камтар сўзи), «Кахрамон» (Ғайратий сўзи), «Пахта» (А. Қодиров сўзи), «Ватан» (А. Муҳаммадхон сўзи), каби жуда кўп кўшиқларлари радио тўлқинларида янграб тез орада оммалашиб кетди. Булар қаторида «Гулбоғлар», «Мирзачўлда тўй», «Қахрамонлар марши», «Халқлар дўстлиги» каби оммавий кўшиқлар ўзбек халқ кўшиқларининг тузилишига яқин бўлсада, улар оҳанг жиҳатидан оригиналлиги билан ажралиб туради. Шулар қатори бастакор яратган «Соғинганман», «Ёр келди», «Келдинг», «Мунча ҳам», «Қошки», «Жудо», «Ишқ», «Мустазод», «Ҳажрингда», «Гул сочар», «Раъноланмасун» каби қатор лирик ашулалари хонандалар томонидан севилиб ижро этилиб келмоқда.

Ю. Ражабий ижодида театр учун мусиқа басталаш муҳим ўрин тутди. У Самарқанд театрида ишлаган пайтларида юқорида қайд қилинган сахна асарлардан ташқари, 1932 йили Умаржон Исмоилов билан ҳамкорликда 1934 йили «Рустам» номли мусиқали драмани яратиб, кейинчалик яна қуйидаги сахна асарларга мусиқа басталади: 1934 й. «Аваз» (А. Ҳидоятлов пьесаси), 1941 й. «Қасос» (А. Умарий ва Туйғун пьесалари, мусиқасини ёзишда Б. Надеждин ҳамкорлик қилган). Композитор Н. Миронов билан биргаликда 1942 йили «Кўчкор Турдиев» (С. Абдулло ва Р. Ғуломов пьесалари), 1943 йили «Нодира» (Л. Қосимов пьесаси), Г. Мушель ҳамкорлигида 1944 йили «Муқанна» (Ҳ. Олимжон пьесаси) ва 1944 йили «Фарҳод ва Ширин» (К. Яшин пьесаси), 1968 йили

композитор Сайфи Жалил билан ҳамкорликда «Алишер Навоий Астрободда» (И. Максумов пьесаси), 1964 йили С. Юдаков ва Б. Зейдманлар билан ҳамкорликда «Ўғил уйлантириш» (Х. Ғулом пьесаси) мусикали драмаларини яратди. Шу билан бирга қуйидаги драма спектакллариға мусиқа басталади: 1938 йили «Бой ила хизматчи», 1939 йили «Холисхон» (Ҳамза асарлари) ва қуйидаги радиопостановкаларға ҳам мусиқа басталади: 1935 йили «Навоий», 1936 йили «Муқимий», 1938 йили «Фурқат» ва 1938 йили «Лола».

1957 йили Ўзбекистон халқ артисти, композитор Толибжон Содиков, Борис Зейдман ҳамкорлигида яратилаётган «Зайнаб ва Омон» (Зулфия либреттоси асосида) операси, Т. Содиковнинг бевақт вафот этганлиги сабабли операни Ю. Ражабий, Д. Зокиров ва Б. Зейдманлар билан 1958 йили охиригача етказилди ва ўша йили асар А. Навоий номидаги опера ва балет катта академик театрида сахна юзини кўрди.

Ю. Ражабий мусиканинг бошқа жанрларида ҳам қатор асарлар яратди. Масалан: Б. Надеждин билан «Пахта» номли симфоник оркестр учун рақс сюитаси, «Фарғонача» сюитаси ва «Сегоҳ» симфоник пьесаси, ўзбек халқ чолғулари ансамбли учун «Рақс», шоир Фурқатнинг шеърига басталаган «Найлагайман», «Тонг насими» ва «Юзинг ойдек» номли уч қисмли вокал - симфоник сюита ва ўзбек чолғулари ансамблига бир талай куйлар басталади.

Юнус Ражабий Ўзбекистон мусиқа маданиятини ривожлантиришда улкан хизматлари учун қатор орден ва бир неча медаллар билан тақдирланган. 1939 йили унга «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби», 1953 йили «Ўзбекистон халқ артисти» фахрий унвонлари берилган. 1966 йили Ўзбекистон Фанлар Академиясига ҳақиқий аъзо этиб сайланган.

Устоз санъаткор Юнус Ражабий Ўзбекистон мусиқа маданиятига, халқига бир умр сидқи дилдан ҳалол хизмат қилиб, тириклигидаёқ ўзига ҳайкал қўйган мумтоз санъаткордир. Жиззах вилоят мусикали драма театри, Тошкент педагогика коллежи, Тошкент метроси бекати, Тошкентнинг кўчаларидан бири ва ўзи асос солган Ўзбекистон радиоси «Мақом ансамбли» унинг номи билан аталади. Юнус Ражабий уй - музейи фаолият кўрсатмоқда.

Таянч тушунчалар:

1. «Туркистон халқ консерваторияси» - 1918 йили Тошкентда ташкил топган.
2. Шайхонтоҳур, Кўмирсарой – Тошкент шаҳри даҳалари
3. «Фарҳод ва Ширин»- Алишер Навоий достони
4. «Сарой мусикаси» - 1948 йилда ижро этилишлари таъқиқлаб қўйилган Шашмақом Тошкент - Фарғона, Хоразм мақомлари.
5. «Зайнаб ва Омон» - (Зулфия либреттоси асосида) операси, Т. Содиковнинг бевақт вафот этганлиги сабабли операни Ю. Ражабий, Д. Зокиров ва Б. Зейдманлар билан 1958 йили охиригача етказилди.

Назорат саволлари:

1. Бастакорнинг ёшлик йиллари ҳақида маълумот беринг
2. Бастакорнинг талабалик йиллари ҳақида маълумот беринг.
3. Бастакор Ю. Ражабий таълим олган устозлар кимлар эди?
4. Бастакор Ю. Ражабийнинг 1923-1939 йиллар иш ва ижодий фаолиятига

характеристика беринг.

5. Бастакор Ю. Ражабий куй басталаган мусикали драмаларга характеристика беринг.

Адабиётлар:

1. Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.
2. Ф.Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А.Жабборов.Т.Соломонова.Композиторы и музыковеды Узбекистана.Ташкент. 1975.
4. А. Жабборов. Ўзбек бастакор ва мусикашунослари. Тошкент.2004.
5. Ю.Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ мусикаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
6. Т. Қиличев. Хоразм халқ театри.

Қўшимча адабиётлар:

1. Ўзбек халқ мусикаси, VII том. Тошкент 1960
2. Ўзбек халқ мусикаси, IV том. Тошкент 1960

Маъруза № 5

Бастакор Толибжон Содиков ҳаёти ва ижодий йули.(1907-1957)

Режа:

1. Композиторнинг болалик ва талабалик йиллари.
2. Композиторнинг хор ва вокал ижоди.
3. Композиторнинг опера ижоди.
5. Композиторнинг мусикали драма ижоди.

Ўзбекистон халқ артисти, Давлат мукофоти совриндори, композитор ва дирижёр Толибжон Содиков замонавий ўзбек профессионал мусика санъатига 1920 йилларнинг бошида кириб келди. Устозлардан санъат сирларини ўрганди, ўқиди, дутор, танбур,най каби чолғуларда моҳир ижрочи сифатида танилди. Ўзининг ижодий, ташкилотчилик ва жамоатчилик фаолияти билан мусика санъатимизнинг ривожланишига биринчилар қаторида тамал тошини қўйди. Унинг яратган қўшиқ, романс, симфоник ва вокал симфоник асарлари, айниқса, мусикали драма ва опералари яккаҳон, концерт ва театр жамоалари репертуарини бойитди.

Содиков Толибжон Самарқанд шаҳрида зиёлилар оиласида 1907 йилда таваллуд топди. У эски мактабда 7 ёшидан бошлаб ўқиди, 1920 йилдан янги мактабда ўқишини давом эттирди. Бу ерда ташкил топган мусика тўғарагига қатнашади. Туғма истеъдод соҳиби мусика, адабиёт ва тарихга меҳр қўйган Толибжон астойдил ўқиди, тинимсиз дутор ва танбурда машқ қилиб, тез орада ҳаммани ҳайратда қолдира оладиган ижрочи сифатида танилди. 1924 йили Самарқанд Ўзбекистон республикасининг пойтахти деб эълон қилинган йили Толибжоннинг тақдирида ҳам кескин бурилиш рўй берди. Пойтахтда маданият ва санъат муассасаларига эътибор қаратилиши билан санъат гуруҳлари, театр ва концерт ташкилотлари, бадиий ҳаваскорлик тўғараклари бирин - кетин пайдо

бўлади ва улар ўртасида танловлар ўтказиш анъанага айлана бошланди. Толибжон шаҳардаги санъат гуруҳларига қўшилиб, концертларда қатнашар эди. 1927 йили Самарқандда машҳур, келгусида Ўзбекистон халқ артисти Али Ардобус (Иброҳимов) ёш ҳаваскор санъаткорлардан «Кўк кўйлаклилар» тўғарагини тузди. Мусиқа раҳбари этиб Толибжон Содиковни таклиф этди. Мазкур тўғарак келгусида санъатимиз намояндалари Дони Зокиров, Манас Левиёв, Исохор Оқилов, Наби Ҳасанов, М. Халилов, Асрор Жўраёв, Воҳид Абдуллаев, Жалол Обидов, Мирбобо Зиёев, Микоел Калантаров ва бошқалар қатнашдилар. 1925 йилда Самарқанд мусикали театрига Тошкент халқ консерваториясини битирган Юнус Ражабий мусиқа раҳбари этиб тайинланди. Шу йилдан бошлаб Толибжон Содиков устоздан най чалишни ўрганди ва театр созандалар ансамблида қатнашиб турди. 1928 йилдан бошлаб найчи бўлиб театрда ишлади. 1930 йили сахна юзини кўрган «Боғбон қиз» (С.Абдулла пьесаси) спектакли учун у мусиқа басталади. 1928 йили Самарқандда Н.Миронов раҳбарлигида Ўзбекистон мусиқа ва хореография илмий тадқиқот институти ташкил топди. Биринчи талабалар қаторида Т. Содиков ҳам бор эди. Бу даргоҳда у устозлардан: Ота Жалол Назиров, Домла Ҳалим Ибодов, ҳофизлардан, Ҳожи Абдурахмон танбурчи, М.Харратов чангчи, А. Исмоилов найчи, А.Умурзоков - кўшнаичилардан Фарғона -Тошкент, Бухоро ва Хоразм мусиқа услубларини ўрганди. Н. Н. Миронов нота ёзуви, солфеджио, мусиқа назарияси ва тарихидан сабоқ берди. Институт режасига асосан Т. Содиков курсдошлари М. Ашрафий ва Ш. Рамазоновлар билан Н. Н. Миронов бошчилигида биринчи маротаба халқ кўшиқ ва куйларини нотага ёзиб, 1931 йилда «Песни Ферганы, Бухары, Хивы» номли тўплам нашрдан чиқди. Курсдошлар «Садраш» номли илк симфоник асарни ҳам ҳамкорликда яратишди.

1930 йили Т.Содиков Ҳамза номидаги ўзбек драма театрининг созандалар ансамблига раҳбарликга таклиф қилинди. У 1932 йилга қадар ишлаб, чолғу ансамбли таркибини кенгайтирди, ижро сифатини яхшилади, театр репертуаридаги сахна асарларининг мусикасини қисман янгилади, драматург К. Яшиннинг «Ёндираамиз» драмасига мусиқа басталади. 1933 йили Ўзбекистон давлат мусиқий театр оркестрига (1939 йилдан бошлаб А. Навоий номидаги опера ва балет театри) дирижёр лавозимига таклиф этилади. Дирижёрлик иши билан бирга 1933 йили «Лайли ва Мажнун» (Ш. Хуршид пьесаси), 1935 йили «Хужум» (Чўлпон ва В. Ян пьесалари) ва 1936 йили «Пўртана» спектаклларига мусиқа басталади.

1934 йили Т. Содиков Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасини ташкил этиш ваколатини олди. Мазкур уюшманинг таъсис ҳайъати 1938 йилда Ўзбекистон Санъат Бош бошқармаси томонидан тасдиқланди. Таъсис ҳайъатига Толибжон Содиков - раис, М. Ашрафий - раис ўринбосари, Карим Абдуллаев - масъул котиб ва аъзолар буйруқ билан тайинландилар. Уларга курултойга тайёргарлик кўриш вазифаси топширилди. Иккинчи жаҳон уруши сабабли Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси биринчи курултойи 1948 йили бўлиб ўтди.

1937 йили Москвада ўтадиган Ўзбекистон адабиёти ва санъати

декадасига 1936 йилдан бошлаб катта тайёргарлик бошланди. Т.Содиқов «Биринчи депутат» (М. Пётр сўзи) ва «Сафарбар» (Миртемир сўзи) кўшиқларини, овоз ва симфоник оркестр учун «Ёр» (Миртемир сўзи) романсини, симфоник оркестр учун «Шодиёна» поэмаси ва «Рақс», Р. М. Глиер билан ҳамкорликда «Гулсара» (К. Яшин пьесаси) мусиқали драмаси каби асарларни яратди. Булар декада дастурларида ижро этилди ва олқишларга сазовор бўлди. 1940 йили Р. М. Глиер билан ҳамкорликда «Лайли ва Мажнун» (Хуршид либреттоси асосида) операсини яратди.

1935 йили Москва консерваторияси қошида М. Қориёқубов ташаббуси ва раҳбарлигида Ўзбек опера студияси ташкил топган эди. Толибжон Содиқов композиторлик малакасини ошириш ниятида 1939 - 1941 йилларда мазкур студияда профессорлар Р. М. Глиердан, композициядан Мелик Пашаевда дирижёрликдан сабоқ олди. 1941 йилда бошланган Иккинчи жаҳон уруши унинг ўқишини тўхтатди.

Т. Содиқов ижодий фаолияти уруш ва тинчлик йилларида самарали бўлди. У бирин - кетин мусиқанинг турли шакл ва жанрларида кўплаб асарлар яратди. Улар орасида А. Ф. Козловский билан ҳамкорликда «Даврон ота» (С. Абдулла пьесаси, 1941й.) М. Бурҳонов, М. Вайнберг, Т. Жалилов, Н. Ҳасанов, А. Каримовлар билан ҳамкорликда «Ўзбекистон қиличи» драмаларини (1942 й.), «Гулхан» (Ш. Саъдулла пьесаси, 1943 йил) болалар учун спектаклга мусиқа басталади. 1942 йилда Миртемир билан ҳамкорликда 5 та кўшиқ ва 4 та романс ёзди. Айниқса, унинг «Булбул» (Камтар шеъри), «Баҳор» (Миртемир шеъри), «Сарвиғул» (Навоий шеъри), «Жонон кўринур» (Низомий шери) романслари машҳур бўлиб кетди. Буларни хонандаларнинг бир нечта авлодлари ижро этиб келмоқдалар.

Уруш йиллари яна якка хонанда ва симфоник оркестр учун «Интизор» номли вальс, «Фарҳод қурилиши» симфоник поэмаси ва жангчиларга бағишланган махсус «Кино концерт» фильмига мусиқа танлади ва ёзди. Урушдан кейинги йилларда у «Севаман» (С.Абдулла пьесаси) мусиқали комедия (1945 й.) «Армуғон» (А.Бобожонов пьесаси) мусиқали драма Р.М.Глиер билан ҳамкорликда «Гулсара» (К.Яшин либреттоси) (1949 й.), «Лайли ва Мажнун» (Ш.Хуршид либреттоси) операсини 1949 йил тахрир қилдилар., «Зайнаб ва Омон» операсининг (1957 й.) биринчи пардасини ёзишга улгурди. 1958 йили Зулфия либреттоси асосида ёзилган ушбу операни Ю. Ражабий, Д. Зокиров ва Б. Зейдманлар охирига етказишди ва ўша йили премьераси бўлди. Мазкур опера 1959 йили Москвада ўтган Ўзбекистон адабиёти ва санъати 10 кунлигида бошқа опералар катори намоёиш этилди. 1951 йилда Москвада ўтган Ўзбек адабиёти ва санъати декадасига бағишлаб якка овоз ва симфоник оркестр учун «Москва» (А. Пўлат сўзи) номли кўшиқ, мумтоз «Ушшоқ» маком ашуласини қайта ишлаб, симфоник оркестрга мослаштирди, «Ватан» ҳақида туркум кўшиқлар композитор Б. Бровцин билан ҳамкорликда иккинчи «Киноконцерт» яратди. Муқимий шеърларига тўқилган ўзбек халқ ашула ва яллаларни овоз ва симфоник оркестр учун мослаштирди. Турли мавзуларда, классик ва замондош ўзбек шоирларнинг шеърларига бир катор кўшиқ, ашула ва романслар яратди. Уларнинг аксарияти 1949 - 1956

йилларда тўпламларга киритилиб чоп этилган. Т. Содиқов 1957 йили «Хур Ватан» ва «Бахтиёр ёшлик» (А. Бобожон сўзлари), «Жоним, ишон» (Мирмуҳсин сўзи) номли кўшиқлар яратди.

Композитор Толибжон Содиқов Ўзбекистоннинг замонавий мусиқа маданиятини ривожланишидаги улкан хизматлари учун, 1939 йили «Ўзбекистон халқ артисти» фахрий унвони, Ўзбекистон ҳукуматининг фахрий ёрлиқлари, орден ва медаллар билан тақдирланган.

Ажойиб инсон, халқимизнинг сеvimли композитори, дирижёр ва жамоат арбоби Толибжон Содиқов 1957 йили оламдан кўз юмди. Тошкент шаҳар болалар мусиқа мактаби ва пойтахти кўчаларидан бирига унинг номи берилди. 2003 йилда Т. Содиқов «Буюк хизматлари учун» ордени билан мукофотланди.

Назорат саволлари:

1. Композиторнинг болалик ва талабалик йиллари ҳақида маълумот беринг.
2. Композиторнинг хор ва вокал ижоди ҳақида маълумот беринг.
3. Композиторнинг опера ижоди ҳақида маълумот беринг.
5. Композиторнинг мусиқали драма ижоди ҳақида маълумот беринг.

Адабиётлар:

1. Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.
2. Ф.Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А.Жабборов.Т.Соломонова. Композиторы и музыковеды Узбекистана.Ташкент. 1975.
4. А. Жабборов. Ўзбек бастакор ва мусиқашунослари. Тошкент.2004.
5. Ю.Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ мусиқаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
6. Т. Қиличев. Хоразм халқ театри.

Қўшимча адабиётлар:

1. Ўзбек халқ мусиқаси, VII том. Тошкент 1960
2. Ўзбек халқ мусиқаси, IV том. Тошкент 1960

Маъруза № 6

Композитор Ш. Рамазонов ҳаёти ва ижоди (1910-2000)

1. Композитор Ш. Рамазоновнинг болалик ва талабалик йиллари.
2. Композитор Ш. Рамазоновнинг кўшиқ ва вокал - симфоник ижоди.
3. Композитор Ш. Рамазоновнинг мусиқали драма ижоди.

Ўзбекистон халқ артисти, композитор Шариф Абдуллаевич Рамазонов XX аср кўп овозли ўзбек мусиқа санъатининг тамал тошини қўйган композиторлар: К. Абдуллаев, В. Успенский, Н. Миронов, М. Ашрафий, М. Бурҳонов Т. Содиқов, М. Левиёв, С. Юдаковларнинг сафдошидир. У ижодкорлик, раҳбарлик ва жамоатчилик фаолияти билан замонавий ўзбек мусиқаси тарихида ёрқин из қолдирди.

Рамазонов Шариф Абдуллаевич Хоразм вилояти Хива тумани Гандимён

кишлоғида 1910 йили 16 июнда деҳқон оиаласида таваллуд топди. Ота - онасидан жуда эрта етим қолган Шариф холасиникида ва бегоналарнинг хонадонларида кун кечирди. 1920 йилда Хоразм халқ республикаси раҳбарияти давлат болалар уйини ташкил этиб, уларни ўқитди, тарбия ҳамда мусикадан биринчи сабоқ берди. 1923 йил Хивада болалар мусика мактаби очилиши билан Шариф биринчилардан бўлиб скрипка синфига кирди, сўнгра ўқишини Тошкент мусика техникумида давом эттирди. 1928 йили Самарқандда Ўзбекистон мусика ва хореография илмий тадқиқот институти ташкил топиши муносабати билан мазкур институтга кўчирма қилинди. Бу ўқув даргоҳида у Т. Содиқов, М. Ашрафий, М. Бурҳонов, Ш. Соҳибов, М. Левиёв, О. Ҳалимов, М. Насимов, Н. Ҳасанов, Ф. Шамсуддинов, Д. Зокиров, Ф. Шаҳобов, П. Раҳимовлар билан ўзбек мусика меросининг билимдонлари: Ота Жалол Носиров, Ҳожи Абдурахмон Умаров, Домла Ҳалим Ибодов, М. Харратов, Аҳмаджон Умурзоқов, Абдуқодир Исмоилов каби устозлардан ҳамда Оврўпо мусика назарияси ва тарихидан сабоқ олди. Шу институтда у мусика басталашга ҳам илк қадам қўйиб, бир неча куй ва кўшиқлар яратди. Жумладан, Н. Миронов раҳбарлигида М. Ашрафий, Т. Содиқов ва Ш. Рамазоновлар биргаликда «Садраш» номли симфоник оркестр учун марш ёздилар. Ўзбек халқ кўшиқ ва куйларини нотага ёзиб олиб, «Фарғона, Бухоро ва Хива кўшиқлари» номли тўпламни 1931 йилда нашрдан чиқардилар.

Ш. Рамазонов ўқишни битиргандан сўнг 1933 - 41 йилларда Тошкент давлат мусика театри дирижёри, Урганч мусикали драма театри бадий раҳбари ва бош дирижёри, Хоразм вилоят санъат бош бошқармасининг бошлиғи лавозимларида ишлади. 1936 йилда Урганч мусикали драма театрида унинг «Холисхон» (Ҳамзанинг шу номли драмаси асосида М. Мажидий томонидан тайёрланган), 1940 йил «Варка» (М. Мажидий пьесаси), 1940 йил «Шохсанам» (С. Абдулла пьесаси) мусикали драмалари сахна юзини кўрди. Шу йилларда у бир талай кўшиқлар ҳам яратди. 1942 йили Ш. Рамазонов ҳарбий хизматга чақирилади ва фронт жангларида қатнашди. Сўнгра ўзи ташкил этган дамли чолғулар оркестри билан уруш тугагунча дивизия қарамоғида хизматда бўлди ва 1946 йили армия сафидан захирага ўтказилиб, ватанига қайтади.

Ш. Рамазонов 1946 - 55 йилларда Наманган вилояти Навоий номидаги мусикали драма ва комедия театри дирижёри, кейинчалик директор, аynи пайтда, Наманган мусика билим юрти ва мусика мактаби директори, 1948 йилдан эса Наманган вилояти маданият ва санъат бош бошқармаси бошлиғи лавозимларида фаолият кўрсатди. 1955 йили Тошкентга кўчиб келган Ш. Рамазонов Ўзбек давлат эстрадаси концерт ташкилотига бадий раҳбар этиб тайинланди. 1958 йилда Ўзбекистон эстрада - жаз оркестри ташкил этилди.

Ш. Рамазоновнинг ўзи ҳам эстрада кўшиқлари яратади ва тез орада бу жамоа республикамизда машҳур бўлди. Ш. Рамазоновнинг оталарча ғамхўрлиги туфайли мазкур жамоага сеvimли эстрада хонандаларидан Ботир Зокиров, Луиза Зокирова, Элмира Ўразбоева, Стахан Раҳимов, Баҳром Мавлонов, Юнус Тўраевлар дадил ижодий қадамларини қўйган эдилар.

Ш.Рамазонов 1962 йилда Т.Содиқов номидаги 1-сон болалар мусика мактабига директор лавозимида тайинланди. Мазкур мактабда узок йиллар давомида ёш санъаткорларни тарбиялаш билан машғул бўлди. 1990 йили

нафақага чиқди.

Ш. Рамазонов масъул лавозимларда меҳнат қилиши билан бирга ижодга ҳам вақт топиб, Наманган театрида сахна юзини кўрган «Асл фарзанд» (А. Миртемир пьесаси, 1947 й.), «Гунчалар» (З. Фатхулин пьесаси, 1947 й.) мусикали драмалар, симфоник оркестр учун «Қуёшли Ўзбекистон» (1948 й.), «Хоразмча» (1951 й.) сюиталари, «Мард пахтакорлар» (А. Пўлат сўзи, 1953 й.) кантатаси; симфоник оркестр учун сюита №3 (1955 й.), Ўзбек халқ чолғулари оркестри учун «Мирзачўл» увертюраси (1956 й.), композитор А. Малахов билан ҳамкорликда «Плюс бир» кинофильмига мусика (О. Ёқубов сценарийси, 1967 й.) каби йирик асарлар яратди. Шунинг алоҳида айтиш лозимки, Ш. Рамазоновнинг ижодида кўшиқ жанри муҳим ўрин эгаллайди. Унинг овоз учун, хор ва болалар учун, айниқса, эстрада кўшиқлари учун ёзган куйлари алоҳида қимматга эга.

Жумладан «Озод диёрим», «Тинчлик учун», «Гўзал Фарғона» (А. Бобожонов сўзлари), «Раққос», «Олтин тер», «Тошкент гулшани» (О. Камтар сўзлари), «Яйрайман» (М. Раҳмонов сўзи), «Бир ўзимга ҳавола» (Т. Тўла сўзи), хор учун: «Ўзбекистон» (А. Исроилов сўзи), «Андижоним» (Х. Хўжаев сўзи), «Теримчи қизлар таронаси» (А. Пўлат сўзи), «Қутлайман» (Э. Воҳидов сўзи), хор ва рақсга мўлжаллаб «Рақсга тушинг, дугоналар» (Б. Исроилов сўзи), хор, солист ва ўзбек халқ чолғулари оркестри учун «Муборак эллик баҳор» (О. Камтар сўзи), «Наманганнинг олмаси» (Халқ куйи) ва «Эй меҳрибоним» (Огаҳий сўзи) каби қайта ишланган ўзбек халқ кўшиқлари Луиза Зокирова ижросида, «Интизорман», «Дилрабо», «Шахло кўзим» (О. Камтар сўзлари); «Гулчи қиз» (М. Қориев сўзи), «Ғазалхон», «Боғ ерда барно қиз», «Йигитлар» (Т. Тўла сўзи), «Севдим дилдан» (А. Исроилов сўзи), «Сир ўзингга ҳавола» (А. Пўлат сўзи), «Раъно қиз» (Б. Насриддинов сўзи), «Дўстлик ватани» (Д. Полинин сўзи) каби кўшиқлар Раъно Шарипова, Стахан Раҳимов, Баҳром Мавлонов, Юнус Тўраев, Т. Шарипов, Э. Ўразбоева, Э. Қандов ва М. Шамаеваларнинг ижроларида машҳур бўлиб кетди. Ўзбекистон радиосининг Ғ. Тошматов номидаги Дуторчилар ансамбли учун: «Яйрайман» (М. Раҳмонов сўзи), «Тўқувчи қиз кўшиғи», «Ёр яхши» ва «Мирзачўл йўлида» (А. Пўлат сўзлари) каби кўшиқларни яратган.

Шунингдек, «Булбулча» болалар хор жамоаси учун қатор қувноқ, жозибали, «Пахтаой» болалар эстрада ансамбли учун «Аълочи» (Х. Муҳаммадали сўзи), «Бугун байрам» (Б. Исроилов сўзи), «Кўзичоғим», «Бўшашмайман», «Жибилажибон» (П. Мўмин сўзлари) ва бошқа кўшиқлари улар ижросида кенг оммага танилди.

Ш. Рамазонов «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби» (1952 й.), «Ўзбекистон халқ артисти» (1970 й.) фахрий унвонлари, жанговар орден ва медаллар билан тақдирланган.

Таянч тушунчалар:

1. Хива болалар мусика мактаби- 1923 й. Очилган, у ерда Ш. Рамазонов скрипкадан дастлабки таълим олган.

2. Тошкент мусика техникуми- Ш. Рамазонов таълим олган ўқув даргоҳи

3. Ўзбекистон мусика ва хореография илмий тадқиқот институти. 1928 й. Самарқанд шаҳрида ташкил топган.

4. Ота жалол Носипов, Ҳожи Абдурахмон Умаров, домла Ҳалим Ибодов, М.Харратов- Ўзбекистон мусиқа ва хореография илмий тадқиқот институтида
Ш. Рамазонов таълим олган устозлар.

5. «Шоҳсанам» (С. Абдулла пьесаси) 1940 й.- Ш. Рамазонов куй басталаган спектакль

Назорат саволлари:

1. Композитор Ш. Рамазоновнинг болалик ва талабалик йилларига характеристика беринг.
2. Композитор Ш. Рамазоновнинг қўшиқ ва вокал - симфоник ижодига характеристика беринг.
3. Композитор Ш. Рамазоновнинг мусиқали драма ижодига характеристика беринг.

Адабиётлар:

1. Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.
2. Ф.Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А.Жабборов.Т.Соломонова.Композиторы и музыковеды Узбекистана.Ташкент. 1975.
4. А. Жабборов. Ўзбек бастакор ва мусиқашунослари. Тошкент.2004.
5. Ю.Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ мусиқаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
6. Т. Қиличев. Хоразм халқ театри.

Қўшимча адабиётлар:

1. Ўзбек халқ мусиқаси, VII том. Тошкент 1960
2. Ўзбек халқ мусиқаси, IV том. Тошкент 1960

Маъруза № 7

Композитор Мухтор Ашрафийнинг (1912-1975) ҳаёти ва ижоди.

1. Композиторнинг болалик ва талабалик йиллари.
2. М. Ашрафийнинг вокал ижоди.
3. М. Ашрафийнинг фортепиано ижоди.
4. Композитор М. Ашрафийнинг опера ва балет ижоди.
5. Композитор М. Ашрафийнинг симфония ижоди
6. М. Ашрафийнинг мусиқали драма ижоди.

Ўзбекистон халқ артисти, Носир ва Неру халқаро мукофотлари, республика Давлат мукофоти совриндори, композитор, дирижёр, муаллим, йирик жамоат арбоби Мухтор Ашрафий кўп қиррали ижодий фаолияти билан XX аср Ўзбекистон мусиқа маданиятига улкан ҳисса қўшган. Унинг опера, мусиқали драма, балет, симфоник, вокал симфоник камер чолғу, қўшиқ ва романс жанрларида яратган асарлари, замонавий ўзбек мусиқаси тарихида чуқур из қолдирди.

М. Ашрафий 1912 йили 11 июнда Бухоро шаҳрида санъаткор оиласида

туғилди. Болалигидан мусиқага қизикди ва 12 ёшида Абдурауф Фитрат томонидан ташкил этилган Шарқ мусиқа мактабига ўқишга киради, мақом устозларидан сабоқ олади. 1928 йил Самарқанд шаҳрида очилган Ўзбекистон Мусиқа ва хореография институтига биринчилар қаторида ўқишга киради. Талабалик даврида М. Ашрафий Бухоро халқ кўшиқларини, Т. Содиков Фарғона водийси кўшиқларини ва Ш. Рамазонов Хоразм халқ кўшиқларини нотага олишади. Институт раҳбари Н. Миронов таҳрири остида 1931 йилда «Песны Ферганы, Бухары и Хивы» номи билан нашрдан чиқади. Шу уч оғанини ўқиш даврида Н. Миронов раҳбарлигида «Садраш» номли (Содиков, Рамазонов ва Ашрафий фамилияларининг биринчи бўғинларидан тузилган) симфоник оркестр учун марш яратдилар. Институтни тугатгач, М. Ашрафий 1931 - 34 йилларда «Ўзбекистон давлат мусикали театр»ида бадий раҳбар ва бош дирижёр вазифасида ишлади. Касб малакаси етарли бўлмаганини сезган М.Ашрафий 1934 - 37 йилларда Москва давлат консерваторияси қошида ташкил этилган Ўзбек опера студиясида атоқли композитор, профессор С. Н. Василенкодан сабоқ олади. 1937 йилда Москвада Ўзбекистон адабиёти ва санъати ўн кунлигида М. Ашрафий дирижёр ва мусиқа раҳбари сифатида фаол қатнашди ва ўша йили «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист» фахрий унвони билан тақдирланди.

М. Ашрафий турли раҳбарлик лавозимларида фаол ташкилотчилигини намоён қилди. 1938 йилдан республика давлат опера ва балет театрига бадий раҳбар ва бош дирижёр, 1943 - 47 йилларда эса директор лавозимини ҳам эгаллайди. 1947 - 61 йилларда Тошкент давлат консерваторияси ректори ва опера - симфоник дирижёрлиги кафедрасининг мудир, 1964 - 66 йилларда янги ташкил топган Самарқанд опера ва балет театри директори, бадий раҳбари ва бош дирижёри, 1966 - 71 йилларда Алишер Навоий номидаги Академик катта опера ва балет театри бадий раҳбари ва бош дирижёри, 1971 йилдан умрининг охиригача Тошкент давлат консерваторияси ректори вазифасини бажарди. Дирижёрлик фаолияти оркали М. Ашрафий узок йиллар давомида ўзбек Оврупо ва рус классик композиторларининг опера, балет ҳамда симфоник асарларини тарғиб қилди. Ўзбекистон мусиқа санъатини республикаларда ўтказиладиган декада ва фестивалларида, кўшиқ байрамларида, турли танлов концертларида қатнашди.

М. Ашрафийнинг ижодий мероси серқирралидир. У мусиқанинг ҳар хил жанр ва шаклларида ижод қилиб, кўп асарлар яратди. Композитор, айниқса, мусиқий сахна асарларига кўпиноқ эътиборини қаратди. 1939 йилда драматург К. Яшин либреттоси асосида «Бўрон» номли биринчи ўзбек операсини С. Н. Василенко билан ҳамкорликда яратди. Бу муаллифлар томонидан 1941 йилнинг бошларида «Улуғ канал» номли иккинчи опера ёзилди. 1958 йилда Навоийнинг «Сабъаи сайёр» достони асосида К. Яшин ва М. Мухаммедовларнинг либреттосига «Дилором» операсини М. Ашрафий мустақил равишда басталади. 1962 йили Фурқат сиймосига бағишлаб И. Султон либреттоси асосида «Шоир қалби» номли операсини яратди.

М. Ашрафий қуйидаги балетларнинг мусиқа муаллифи: «Севги тумори» (Г. Миллер либреттоси, 1969 й.), «Темур Малик» (М. Ашрафий либреттоси, 1970

й.), «Матонат» (А. М. Камел либреттоси, 1971 й.). Бу балетнинг премьerasи 1972 йил Миср давлатининг пойтахти Коҳира шаҳридаги опера ва балет театрида ўтган ва Ж. Носир мукофотига 1973 йили сазовор бўлган; «Муҳаббат ва қилич» (М. Ашрафий ва Г. Геловани либреттоси, 1973й.) Душанбе ва Тошкент шаҳарларида 1973 - 74 йилларда премьerasи ўтган.

Композитор М. Ашрафий республикамизда симфоник мусиқа санъатининг ривожланиши учун ҳам самарали ҳисса қўшди. Симфоник оркестр учун 1932 йил «Қурилиш» маршини Оврупо классик симфония услубида, 1942 йил «Қаҳрамонлик» симфониясини яратди. Худди шу услубда 1952 йилда тожикча рақс сюитаси ҳам басталанган. М. Ашрафий қўйидаги симфоник асарларнинг муаллифи: 1950 йилларда учта симфоник сюита, 1963 йил шоир. С. Айний хотирасига бағишланган симфоник поэма - рапсодияси, 1964 йил «Байрам шодиёна» си уветюраси, йирик жанрдаги вокал - симфоник асарларидан 1951 йилда «Бахт қўшиғи» кантатаси, «Даҳшатли ишлар» вокал - симфоник поэмаси ва 1974 йилда Фирдавсийнинг «Шоҳнома» си асосида «Рустам ҳақида дoston» эпик - ораторияси (Л. Шерали сўзи) дунёга келди. 1968 йилда «Субҳидамда» номли симфоник - хореография манзарасини ёзган эди.

М. Ашрафий қўйидаги кинофильмларнинг мусиқа муаллифи: «Момоқалдиروقда туғилганлар» (1965), «Кониюта ғорининг сири» (1965), «Дилором» фильм - опера (1968), «Қадим қалъа афсонаси» (1970), «Семурғ» (1972), «Ганг дарёсида тонг» (1972).

Йиллар давомида М. Ашрафий йирик мусиқа асарлар билан турли якка чолғуларга, ансамблларга ҳар хил жанрларда қуй, қўшиқ ва романслар ёзди.

XX аср Ўзбекистон мусиқа маданиятининг ривожланишидаги улкан хизматлари учун М. Ашрафий «Ўзбекистонда хизмат қўрсатган артист» (1937 й.), «Ўзбекистон халқ артисти» (1934 йил) фахрий унвонлари, 1937 йил «Шуҳрат» ордени, икки маротаба Давлат мукофоти (1943 ва 1952 й.), Ҳамза номидаги республика давлат мукофоти (1970 йил), Ж. Неру номидаги Ҳиндистон давлат мукофоти, (1972 йил) ва 1973 йил Жамол Абдул Носир номидаги Миср давлат мукофоти совриндори.

Таянч тушунчалар:

1. Шарқ мусиқа мактаби - М. Ашрафий 12 ёшдан бошлаб таълим олган даргоҳ. А. фитрат томонидан ташкил этилган
2. Ўзбекистон мусиқа ва хореография институти - М. Ашрафий таълим олган даргоҳ. 1928 й. Самарқанд шаҳрида очилган.
3. «Песны Ферганы, Бухары и Хивы» - Н. Миронов таҳрири остида 1931 й. нашрдан чиққан ва М. Ашрафий, Т. Содиков, Ш. Рамазонов ҳамкорликда яратган халқ қўшиқлари тўплами.
4. С. Василенко-композитор, профессор, М. Ашрафий Москва консерваториясида таълим олган устози.
5. «Бўрон» биринчи ўзбек операси. М. Ашрафий 1939 й. Драматург К.Яшин либреттоси асосида С. Василенко билан яратган.

Назорат саволлари:

1. Композиторнинг болалик ва талабалик йилларига характеристика беринг.

2. М. Ашрафийнинг вокал ижодига характеристика беринг..
3. М. Ашрафийнинг фортепиано ижодига характеристика беринг..
4. Композитор М. Ашрафийнинг опера ва балет ижодига характеристика беринг..
5. Композитор М. Ашрафийнинг симфония ижодига характеристика беринг.
6. М. Ашрафийнинг мусикали драма ижодига характеристика беринг.

Адабиётлар:

1. Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.
2. Ф. Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А. Жабборов. Т. Соломонова. Композиторы и музыковеды Узбекистана. Ташкент. 1975.
4. А. Жабборов. Ўзбек бастакор ва мусикашунослари. Тошкент. 2004.
5. Ю. Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ мусикаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
6. Т. Қиличев. Хоразм халқ театри.

Қўшимча адабиётлар:

1. Ўзбек халқ мусикаси, VII том. Тошкент 1960
2. Ўзбек халқ мусикаси, IV том. Тошкент 1960

Маъруза № 8

Композитор Манас Левиевнинг (1912-1991) ҳаёти ва ижоди

Режа:

1. Композиторнинг болалик ва талабалик йиллари.
2. Композитор Манас Левиевнинг вокал ижоди.
3. Композитор Манас Левиевнинг симфония ижоди
6. Композитор Манас Левиевнинг кино ва мусикали драма ижоди.

Ўзбекистон халқ артисти, композитор Левиев Манас XX аср ўзбек мусикаси тарихи саҳифаларида ёрқин, унутилмас из қолдирди. У замонавий ўзбек профессионал мусиқа санъатининг ривожланиш жараёнига тамал тошини қўйган композиторлардан биридир. У яратган жозибали қўшиқ - романслар, симфоник, вокал - симфоник асарлар, балет, айниқса, мусикали драма, мусикали комедия ва киномусикаси билан эл - юрт ҳурматиға сазовор бўлди.

Левиев Менаше (Манас — тахаллуси) Бетянович эсдаликларидан: «...Мен Наманган шаҳрида 1912 йилнинг 25 июлида туғилдим. Ота-онам Самарқанд шаҳрида истикомат қилишган, 1910 йили иқтисодий аҳволимиз ёмонлиги сабабли Наманган шаҳрига кўчдик. 1917 йили Қўқонга жўнадик. Бу шаҳарда нотинчлик туфайли яна Самарқандга кўчиб кетдик. Мен энг аввал акаларимдан доира ва дутор чертишни, кейинчалик Ягуда ва Изро акаларим най чалишни ўргатдилар. Самарқандда 1920 йили ўрта таълим «Турон» номли ўзбек мактабига қабул қилишди. Бир йилдан сўнг 26 - мактабга ҳам қатнаб туришга рухсат беришди. Менинг ҳаётимда 1928 йил унутилмас йил бўлди. 8 - синфни битиришим биланок, Ўзбекистон халқ артисти, санъаткор Али Ардобус Ибрагимов ўзи тузган 120 кишидан иборат «Кўк қўйлақпиклар ансамбли» га ишга таклиф қилди. Мазкур ансамблнинг мусиқа раҳбари Т. Содиқов эди. Ансамблда

мендан ташкари Д. Зокиров, Н. Ҳасанов, И. Оқилов, А. Жўраев, В. Абдуллаев ва бошқалар фаол қатнашар эди. Уша йили Н. Н. Миронов раҳбарлигида Самарқандда Мусиқа ва хореография институти очилди. Мен, М. Ашрафий, М. Бурҳонов, Т. Содиков, Ш. Рамазонов, О. Ҳалимов, Р. Оллоберганов, М. Калантаров, Ш. Соҳибовлар биринчилардан бўлиб ўқишга кирдик. 1929 йили Ўзбекистон ёшлар марказий кўмитаси мени Туркменистон Республикаси Керки шаҳридаги ўзбек театрига ёрдам бериш учун мусиқа раҳбари қилиб тайинлади. Театрда чолғу ансамблини туздим. 1930 йилдан яна дўстларим билан институтда ўқишни давом эттирдим. Самарқандда жойлашган ўзбек ҳарбий дивизияси кўмондони Ҳарбий офицерлар уйида ашула ва рақс ансамбли тузишни илтимос қилди. «Дивизия қадам ташламокда» (М. Раҳматуллаев сўзи) оммавий марш кўшиқ ва иккита рақс куйларини яратиб, концертлар бера бошладик. 1933 йили Ленинград мусиқа техникумига назарий композиторлик бўлимига ўқишга кирдим. 1938 йили мусиқа техникумини битириб, Ленинград давлат консерваториясига имшҳонларни топшириб, ўқишга кирдим. 1941 йили 1 курс имтиҳонларини топшириб уйга қайтиш арафасида уруш бошланиб кетди. Курсдош ва педагогларим билан кўнгилли аскарлар дивизияси сафига кўшилдим ва Петергоф шаҳрини ҳимоя қилиш жангида қатнашиб, оёғимдан ярадор бўлиб, Ленинград ва Волхов шаҳарларидаги ҳарбий шифохоналарда даволаниб, 1942 йилнинг июн ойида Тошкентга қайтиб келдим. Маълумки, уруш бошланган йили Ленинград консерваторияси Тошкентга кўчиб келиб ўқиш жараёнини давом эттирган эди. 1942 - 43 ўқув йилидан бошлаб ўқишимни давом этдим. Урушдан аввал Ленинградда ўқиб юрган кезларимда ҳар хил якка чолғу ва ансамблларга мусиқа басталадим. Консерваториянинг талабалари орасида энг яхши симфоник асар учун ўтказилган кўрик танловда «Нурхон» номли симфоник поэмам биринчи даражали мукофотга сазовор бўлиб, Ленинград давлат филармониясининг катта симфоник оркестри томонидан Б. Ратнийр дирижёрлигида ижро этилди. Бу мен учун бахт эди. Композитор М. Левиевнинг ижодий фаолияти асосан талабалик давридан бошланди, Ўқиб юрган йиллари куйидаги асарларни ёзди: фортепиано учун 5 та пьеса, сонатина, рақс, фантазия, 3 та этюд, 3 та прелюдия, 2 та вариация, 20 та ўзбек халқ куй ва кўшиқларини гармониялаштирди. Талабалар концертида «Ок ойдин кечалар», «Рангим этди заъфарон» ўзбекча, «Гули сурху сафет» тожикча халқ кўшиқларини ва Зулфия сўзига ёзган «Озод қизман» номли кўшиқни ўзи ижро этиб олқишларга сазовор бўлган. У скрипкага этюд, пьеса, вариация, торли кuartетга сюита, виолончел учун 4 та этюд, 3 та пьеса, труба ва кларнет учун пьесалар яратди. Навоий шеърига басталаган «Дилистоним, сен менинг» романи симфоник оркестр жўрлигида, илк бор Давид Муллакандов ижросида шуҳрат келтирди.

Уруш йиллари М. Левиев «Ўзбек ўғли» ва «Шерзодлар» (В. Абдуллаев сўзлари), «Биз Ватан фарзандларимиз» ва «Жанг майдонимиз» (М. Шайхзода сўзлари), «Ватан чақириғи» (Т. Тўла сўзи), яккахон, хор ва оркестр жўрлигида «Боғ кўча» ва «Фарғона» (Миртемир сўзлари), «Гўзал ой» (Т. Тўла сўзлари) ватанпарварлик ва лирик кўшиқлари; композитор М. Бурҳонов билан ҳамкорликда С. Абдулла, К. Отабоев ва Миртемир сўзларига 5 қисмли «Ўзбекистон 20 ёшда» вокал - симфоник сюитаси, А. Лохутий билан ҳамкорликда «Суруди бахт» («Бахт

қўшиғи»), «Бо духтари Тожикистон» («Тожикистон қизларига»), «Духтари пур ғайрат» қўшиқлари, «Чу ёд орам» («Сени эслаганимда»), «Дард азобдаман», «Сенгина мен учун» лирик романслари, Саид Аҳмаднинг «Шерзод ва Гулшод», М. Шайхзоданинг «Жалолиддин» драмаларига мусиқа басталади.

У яратган «Ўзбек қизи овози», «Тинчлик учун» (Т. Тўла сўзлари) халқ артисти, севимли хонанда Ҳалима Носирова ижросида жуда машҳур бўлиб кетди. Умуман, 100 га яқин турли мавзуларда, ўзбек, тожик классик ва замондош шоирларнинг шеърларига жозибали қўшиқ ва романслар яратди. Улар «Қўшиқ ва романслар» (1958 й.), «Пахта байрами» (1977 й.), «Ҳаёт қўшиқлари» (1978 й.) тўпламларида чоп этилган. Замонавий қўшиқ санъатини ривожлантиришда оригинал қўшиқ ва романслари билан халқ меҳрига тушган композитор М. Левиёв «Ўзбекистон куйчиси» деган номга сазовор бўлди.

1948 йилда сахна юзини кўрган (қайта қўйилиши 1967 й.) Навоийнинг «Сабъаи сайёр» достони асосида ёзилган «Сухайл ва Меҳри» (либретто К. Отабоев, В. Губскаялар) балети ва 1949 йил Муқимий номидаги мусикали театрда сахнада қўйилган «Олтин кўл» (Уйғун пьесаси) мусикали драма ва комедия (қайта таҳрири 1952 й.) М. Левиёвга катта шухрат келтириш билан бирга ўша муҳитда замонавий ўзбек профессионал мусиқа санъати тарихида биринчи мустақил равишда ва миллий услубда яратилган сахна асарлар ҳам эди. Шунинг учун бўлса керак, келгусида композитор театр учун мусиқа басталашга меҳр қўйди. Муқимий номидаги мусикали театрда, халқ орасида машҳур мусикали драма ва мусикали комедияларнинг мусиқа муаллифидир: «Тошболта ошиқ» (Ҳ. Ғулом пьесаси, 1961 й.), «Ажаб савдолар» (Ҳ. Ғулом пьесаси, 1969 й.), «Замонали - Омонали» (Ғ. Ғуломнинг «Шум бола» асари асосида Ҳ. Ғулом пьесаси, 1973 й.), «Хизматингизга тайёрмиз» (Ф. Мусажонов ва Б. Ихтиёров пьесалари, 1981 й.) мусикали комедиялар, «Кимга тўй, кимга аза» (Н. Сафаров пьесаси, 1962 й.), «Нозик ниҳолим» (Ч. Айтматовнинг шу номли кассаси асосида Ҳ. Ғулом пьесаси, 1978 й.), «Мангулик» (Ҳ. Ғулом пьесаси) мусикали драмалар билан куйидаги драма асарларга ҳам мусикалар яратди: «Семурғ» (Зулфия ва С. Сомовалар пьесаси), «Ёлғончи даркор» (Д. Пеафиса пьесаси), «Бахт қўшиғи» (Уйғун пьесаси), «Шоҳи сўзана» (А. Каҳҳор пьесаси), «Муҳаббат афсонаси» (Н. Ҳикмат пьесаси), «Туркия ҳақида ҳикоя» (Н. Ҳикмат), «Ҳазоир менинг ватаним» (Дибба пьесаси), «Ҳамза» (К. Яшин ва А. Умарийлар пьесаси), «Мирзо Улуғбек» (М. Шайхзода пьесаси).

Композитор М. Левиёв 1957 йилда И. Акбаров ва М. Бурҳоновлар билан ҳамкорликда куйидаги ўзбек киноларига ҳам мусиқа яратган: «Орол баликчилари» ва 1959 йили «Мафтунингман» (реж. Й. Аъзамов), ўзи мустақил равишда эса куйидаги киноларга мусиқа басталади: «Маҳаллада дувдув гап» (реж. Ш. Аббосов, 1960 й.), «Блокнотдан варака», 1966 йили «Сайёт кўнғироғи» (реж. Й. Аъзамов), 1969 йили «Ўтган кунлар» (реж. И. Аъзамов). 1971 йили режиссёр Л. Файзиев композитор М. Левиёвнинг «Сухайл ва Меҳри» балети асосида «Жонли миниатюралар» номли кинофильм яратди.

М. Левиёв яккахонлар, рақосалар, турли чолғу ва вокал ансамбллар, хор ва оркестр, «Баҳор» рақс ва филармония «Ашула ва рақс» ансамбллар репертуарларини бойитиш мақсадида жуда кўп асарлар яратди. Улардан

айримларининг номларини эслатиб ўтсак кифоя: «Физкултурачилар парадига» махсус ёзилган мусиқа (1947 й.), «Ёрқин йўл» (Т. Тўла сўзи, 1947 й.), «Ок олтин» (М. Шайхзода сўзи 1958 й.) кантаталар, ўзбек халқ чолғу асбоблар оркестри учун 5 қисмли «Ёшлик» сюитаси, «Қаҳрамонлик» увертюраси, «Шодиёна» поэмаси хор ва яқка ижрочи билан, «Пахта байрами» сюитаси, «Гулла, яшна Ўзбекистон» сюитаси ва бошқалар.

М. Левиев ижодий ишлари билан республикамиз мусиқа санъатининг ривожланишига улкан ҳисса қўшди ва катта мусиқий мерос қолдирди. У 1961 йили «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби», 1972 йили «Ўзбекистон халқ артисти», 1979 йили Республика Давлат мукофотига сазовор бўлди. Бир неча медаллар, Ўзбекистон ва Белорусия ҳукуматининг фахрий ёрлиқлари билан тақдирланган.

Таянч тушунчалар:

- 1.«Кўк кўйлак» - Али Ардобус Ибрагимов тузган 120 кишидан иборат ансамбль
2. Керки шаҳри – 1929 йил Манас Левиев ишга юборилган шаҳар
- 3.«Сухайл ва Мехри» - 1948 йилда сахна юзини кўрган М.Левиев мусиқа басталаган балет
- 4.«Олтин кўл» - Мусиқали драма. 1949 йил Муқимий номидаги мусиқали театрда сахнага қўйилган.
- 5.«Маҳаллада дув - дув гап», «Сайёт қўнғироғи», «Ўтган кунлар» композитор М. Левиев куй басталаган фильмлар

Назорат саволлари:

1. Композиторнинг болалик ва талабалик йиллари ҳақида маълумот беринг.
2. Композитор Манас Левиевнинг вокал ижодига характеристика беринг.
3. Композитор Манас Левиевнинг опера ва балет ижодига характеристика беринг.
4. Композитор Манас Левиевнинг мусиқали драма ижодига характеристика беринг.

Адабиётлар:

1. Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.
2. Ф.Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А.Жабборов.Т.Соломонова.Композиторы и музыковеды Узбекистана. Ташкент. 1975.
4. А. Жабборов. Ўзбек бастакор ва мусиқашунослари. Тошкент.2004.
5. Ю.Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ мусиқаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
6. Т. Қиличев. Хоразм халқ театри.

Қўшимча адабиётлар:

1. Ўзбек халқ мусиқаси, VII том. Тошкент 1960
2. Ўзбек халқ мусиқаси, IV том. Тошкент 1960

Маъруза № 9

Композитор Дони Зокиров (1914-1985) нинг ҳаёти ва ижоди

Режа:

1. Композитор Дони Зокировнинг болалик ва талабалик йиллари.
2. Композитор Дони Зокировнинг вокал ижоди.
3. Композиторнинг симфония ижоди
4. Композитор Дони Зокировнинг кино ва мусикали драма соҳасидаги ижоди.

Ўзбекистон халқ артисти, созанда, дирижёр, мураббий, жамоат арбоби, композитор Дони Зокиров ажойиб кўшиқ, романс, мусикали драма, балет, симфоник ва халқ чолғулари оркестри учун басталаган мусикий асарлари билан XX аср ўзбек мусика маданиятини бойитди.

Д. Зокиров Самарқанд шаҳрида 1914 йилнинг 28 декабрида туғилди. У болалигидан мусикага қизиққиши ва ўспиринлик даврини шундай эслаган: «Отам Ражабов Зокиржоннинг авлод - аждоди, бобокалонлари асли Карши шаҳрида истикомат қилишиб, сандиксозлик хунари билан шуғулланишган. Отам ёшлигида Самарқандга келиб, аждодлари хунарини давом эттирган эди. У болалигидан мусикага қизиққиб, ўзи ҳам ишдан бўш вақтларида ашула - кўшиқларни хиргойи қилиб, дутор чертар эди. Унинг хиргойилари ва тўй - томошаларда эшитган куй-кўшиқлар мени мафтун қилар эди. Най, дутор ва ғижжак чалишга қизиқдим. Бу ҳолни сезган отам донғи чиқан санъаткор Муҳиддин Мавлонов устозга шогирд қилиб берди. Ўзбек ва тожик халқ мусика меросини ўзлаштиришда нимага эришган бўлсам, булар заминида факат устозимнинг беминнат, бебаҳо меҳнати бор. Онам Мунаввархон табиатан мулойим, хушмуомала, зуко, ўқимишли аёл эди. Мен ва бошқаларга арабча алифбони ўргатар эдилар. Мусика тинглашни севардилар.

1926 йили ўрта таълим мактабига ўқишга бордим ва мактабдаги мусика тўғарагига қатнашдим. 1928 йили Самарқандда композитор, дирижёр Н. Н. Миронов раҳбарлигида мусика ва хореография илмий тадқиқот институти ташкил топди. Мазкур институтда 1929 йили кирганимда у ерда ўқиётган Мутал Бурҳонов, Толибжон Содиков, Манас Левиев ва Олимжон Ҳалимовлар билан дўст бўлиб, бирга устозлардан сабоқ олиб, турли тадбирларда фаол қатнашар эдик. Ўша йили моҳир санъаткор Али Ардобус ташкил қилган «Кўк кўйлак» номли театрлаштирилган тўғарака бизларни таклиф қилишди, Толибжон Содиков эса мусика раҳбари бўлди. Бу даврда, яъни 1929 - 32 йиллар институтда ўқидим,

1929 - 35 йиллари республика мусикали драма театрида созанда бўлиб ишладим. Мазкур театрни ташкил қилган улуғ санъаткор Муҳиддин Қориёқубов, Тамарахоним, Уста Олим Комилов ва бошқа машҳур санъаткорлар билан танишдим, бирга ишладим. Институтда Ота Жалол, Домла Ҳалим Ибодов, Ҳожи Абдурахмон Умаров, Абдуқодир Исмоилов, Аҳмаджон Умурзоқов, Матюсуф ва Матёқуб Харратовлар ва бошқа санъат жамоаларида ишлаган устозлардан сабоқ олганим мен учун катта мактаб бўлди.

1936 йилда Тошкентда Ўзбекистон давлат филармонияси очилиб, унинг қошида Т. Жалилов раҳбарлигида ашула ва ракс ансамбли ташкил топди. Мени шу ансамблга концертмейстер лавозимига таклиф қилишди. Мазкур ансамбл билан эл қатори 1937 йил Москвада ўтган Ўзбек санъати ва адабиёти

декадасида қатнашишга муяссар бўлдим. Ўша йили Москвадан қайтилгандан кейин Тамарахоним филармонияда алоҳида ансамбл тузди ва мени шу ансамблга мусиқа раҳбари этиб тайинлашди.

1940 - 48 йиллари Муқимий номидаги мусиқали театрда иккинчи дирижёр лавозимида ишладим. 1948 - 53 йиллари Ўзбекистон давлат радио эшиттириш комитети қошидаги Ўзбек халқ чолғу асбоблари оркестрида дирижёр бўлиб ишладим. 30 - йиллардан буён ижрочиликдан ташқари, турли мавзуларда классик ва замондош шоирларнинг шеърларига кўшиқ, ашула ва спектаклларга мусиқалар яратиб келсам ҳам кўп овозли мусиқа восита услубларини, шакл ва жанрларини, қоидаларини ва Ғарбий Оврупо ва рус классик композиторларининг ижодий фаолиятларини ва мусиқа фанларидан билим олиш ниятида 1940 - 42 йиллар Тошкент давлат консерваториясининг тайёрлов курсида ўқидим. Лекин уруш касофати билан ўқишни ташлашга мажбур бўлдим.

1947 йили тайёрлов курсида ўқишни Ҳамид Раҳимов ва Дадаали Соаткуловлар билан бирга композитор Б. Б. Надеждиндан композиторлик, мутахассислик, Ю. Н. Тюлиндан гармония, полифония, А. Ф. Козловскийдан чолғулаштириш ва дирижёрлик, И. А. Дулгарова ва Ян Б. Пекердан мусиқа тарихидан сабоқ олдик. 1948 йили консерваториянинг асосий композиторлик куллиётида мазкур домлаларда ўқишни давом этиб, 1953 йили ўқишни мувафақиятли битирдик. 1953 йили филармония қошидаги Ўзбек ашула ва рақс ансамблига бадий раҳбар лавозимига тайинландим. 1957 йили Ўзбекистон радио эшиттириш кўмитаси қошидаги Ўзбек халқ чолғу асбоблар оркестрига бош дирижёр ва бадий раҳбар лавозимига тайинландим», деб сўзини тамомлади Дони Зокиров. Мазкур лавозимда 1983 йилга қадар фаол ишлади ва нафакага чиқди.

Д.Зокиров 30 - йилларда театр ва ансамблларда созанда бўлиб ишлаб юрган пайтларида рақс куйлари, кўшиқ ва ашулалар басталай бошлаган. Унинг биринчи йирик ижоди 1934 йили З. Фатхулиннинг «Ғунчалар» пьесаси учун басталаган мусиқадир. Бу спектаклга мусиқа тайёрлашда у халқ мусиқасидан фойдаланиб, кўп қисмларни мустақил равишда яратган. У илк ижодий ютуғидан кейин мумтоз ва замонавий шоирлар шеърларига кўшиқ ва ашулалар яратади. Шу жумладан уруш йиллари «Она орзуси» (Миртемир), «Зафар топиб» (С. Абдулла), «Ол касос» (М. Раҳмонов), «Жангда бардам бўл» (С. Абдулла) каби ватанпарварлик мавзусидаги кўшиқлар; Навоийнинг шеърларига «Орази» ва «Ўртанур» фортепиано жўрлигида кўшиқлар, симфоник оркестр учун 1 - сюита: Ўзбек халқ чолғулари ансамблига 3 қисмли «Меҳнат fronti» номли сюита, Чустийнинг тожик тилида ёзган учта шеърига «Жон медахам», «Ин туи» ва «Чехраи хандед» лирик кўшиқлар; бастакор Н. Ҳасанов билан ҳамкорликда «Орзигул» ва мустақил равишда «Ёрилтош» спектаклларига мусиқа басталади.

Д. Зокиров мусиқали сахна асарлар яратишга катта эътибор берди. У Б. Ф.Гиенко билан «Сўнмас чироклар» (А. Бобожонов ва М. Муҳамедов пьесаси) мусиқали драмани (1953 й.) ёзди. 1954 йили С. Бобоев билан «Далада байрам» (Ш. Саъдулла пьесаси) мусиқали комедия ва 1956 йил «Ватан кирғоклари» (Ш. Саъдулла ва З. Фатхулин пьесаси) мусиқали драма; 1960 йил Б.Ф.Гиенко билан «Ёшлиқда берган кўнгил» (З. Фатхулин пьесаси) мусиқали драма; 1962 йил «Ҳаёт

машъали» (С. Исмоил пьесаси) мусикали драма; 1970 йил К. Жабборов билан «Менинг жаннатим» (С. Абдулла пьесаси) мусикали драма; 1978 йили халқ эртаги асосида «Шаҳзода ва етим киз» (Р.Хамроев пьесаси) мусикали драмалари томошабинлар томонидан яхши кутиб олинди. А. Навоий номидаги опера ва балет театри сахнасида 1956 йили Б. Ф. Гиенко билан «Ойниса» (Литвинова либреттоси) балети; Ҳ. Олимжоннинг «Зайнаб ва Омон» достони асосидаги шоира Зулфия либреттосига Т. Содиков «Зайнаб ва Омон» операсини бошлаб қўйган эди. Композитор вафот этгани сабабли опера тугалланмай қолган эди. 1958 йил ушбу опера мусикасини Ю. Ражабий, Д. Зокиров, Б. Зейдман билан ҳамкорликда тугатиб, томошабинларга ҳавола этишди.

Д. Зокиров композитор М. Зив билан ҳамкорликда қуйидаги бадиий кинофильмларга мусиқа басталади: 1955 йил «Амирликнинг емирилиши» (режиссёр Л. Файзиев ва В. Басов); 1956 йил «Қутлуғ кон» (режиссёр А. Панн); 1964 йил «Улуғбек юлдузи» (реж. А. Панн); композитор А. Малахов билан ҳамкорликда 1964 йили «Кайдасан, Зулфия» ёки «Ёр-ёр» (реж. А. Хамроев) Д. Зокировнинг шу фильмга ёзган «Қўчалар» (Т.Тўла сўзи) қўшиғи машҳур бўлиб кетган. Д. Зокиров симфоник оркестр учун бир неча асарлар яратди. Уларнинг орасида уч қисмли симфоник сюита ҳамда «Ҳамза» номли симфоник поэмаси яхши баҳра олган.

Д. Зокировнинг ижодий меросида қўшиқ, романс, ўзбек халқ чолғулари оркестри ва якка чолғулар учун мўлжалланган мусиқий асарлар етакчи ўринни эгаллайди. Унинг Навоий шеърларига басталанган «Қўрмадим», «Эй, сабо», «Бўлмаса», «Айб этмангиз», Туроб Тўла шеърига «Булбул» номли романслари симфоник оркестр жўрлигида Д. Муллакандов, Ҳ. Носирова, С. Қобуловлар ижросида машҳур бўлиб кетган эди. Композитор турли мавзуларда, яккаҳон, хор, турли чолғулар ва оркестр жўрлигида ижро этиладиган юздан ортиқ қўшиқ, ашула, оммавий хор қўшиқлар яратди. Улар орасида «Ўзбекистоним» (А. Ниёзмуродов сўзи), «Тинчлик қўшиғи», «Пахтакор диёр», «Космос бизники», (М. Қориев сўзлари); «Шифокорларга», «Теримчиларга», «Дўстларга», «Она диёр» (А. Пўлат сўзлари); «Тошкент окшоми» (Назармат сўзи); «Сув келди, ҳаёт келди» (Ў. Рашид сўзи); «Дугоналарга» (Нилуфар сўзи); «Дўстлик қўшиғи», «Чўпон қўшиғи», «Тинчлик қўшиғи» хор учун (П. Мўмин сўзлари), «Икки дил достони» (З. Обиджон сўзи), «Ёр истаб» (З. Фурқат шеъри); «Ҳаёт гулшани» (Н. Нарзуллаев сўзи) каби қўшиқлар ёрқин мисол бўла олади. Айниқса, композиторнинг яккаҳон, хор ва ўзбек халқ чолғулари оркестри учун ёзган кўп қисмли асарлардан: «Қарши чўли гуллари» (М. Қориев сўзи) 5 қисмли вокал - сюитаси; «Асрлар садоси» (Ойбек сўзи) 4 қисмли кантатаси; «Оби ҳаёт» (Ў. Рашид сўзи) 4 қисмли вокал - сюиталар олқишга сазовордирлар.

Шуни алоҳида айтиш лозимки, ўзбек классик мусиқа намуналарининг айримларини Д. Зокиров маҳорат билан қайта ишлаб, ўзбек халқ чолғулари оркестри, якка чолғулар ва оркестрга мослаштира олгани композиторнинг катта ижодий ютуқларидандир. Булар: оркестр учун «Ёввойи Чоргоҳ», ғижжак ва оркестр учун «Қайтарма», «Фиғон», «Чўли Ирок», болабон ва оркестр учун «Шароб», най ва «Фарғонача», «Гадоий», оркестр учун «Жазоир»; оркестр учун «Наво», «Савти наво», «Уфари наво», «Гардуни сегоҳ», «Таснифи дугоҳ»,

«Муҳаммаси ирок», «Насруллоий», «Мирзадавлат», «Ёлғиз»; танбур ва оркестр учун «Ражабий». Мазкур асарлар республикамиздаги профессионал оркестрлар репертуаридан кенг ўрин олиши билан мусиқа ўқув юртларининг халқ чолғулари оркестри дастурига ҳам киртилган. Д. Зокиров болалар учун П. Мўмин шеърларига «Саёҳат - роҳат», «Кунгабоқар», «Оппок қантим», «Сирдарё, Сирдарё», «Капалак ва ҳандалак», «Боғда пишди узумлар», «Дўлона», У. Раҳмонов сўзига «Болалар вальси», «Баҳор вальси», Р. Бобожон сўзига «Олма», Ю. Ҳамдам сўзига «Бадан тарбия», Ё. Мирзо сўзига «Мактабим», Ю. Ҳамидий сўзига «Бахтиёр қўшиғи», М. Ҳайдар сўзига «Янги йил қўшиғи» ва «Бекиёс диёр» каби кўшиқларни бағишлаган.

1950 йили «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист», 1956 йили «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби», 1965 йили «Ўзбекистон халқ артисти» фахрий унвонларга сазовор бўлди. Ордон, медаллар ва фахрий ёрлиқлар билан мукофотланди.

Таянч тушунчалар:

1. «Ёрилтош» - Д.Зокиров мусиқа басталаган спектакль
2. «Сўнмас чироқлар» - Б. Гиенко билан ҳамкорликда ёзилган мусикали драма (1958)
3. «Саёҳат – роҳат», «Кунгабоқар», «Оппок қантим», «Капалак» - Д. Зокиров болалар учун яратган кўшиқлар
4. Ёввойи чоргоҳ, Қайтарма, Фигон, Мирзо Давлат, Мирза, Ёлғиз - Д.Зокиров ўзбек халқ чолғулари оркестри учун мослаштирган ўзбек халқ куйлари.
5. «Кўрмадим», «Эй сабо», «Булбул»- Д.зокиров яратган вокал асарлари

Назорат саволлари:

1. Композитор Дони Зокировнинг болалик ва талабалик йиллари ҳақида маълумот беринг.
2. Композитор Дони Зокировнинг вокал ижодига характеристика беринг
3. Композитор Дони Зокировнинг кино ва мусикали драма соҳасидаги ижодига характеристика беринг
5. Композитор Дони Зокировнинг болалар мусикаси соҳасидаги ижодига характеристика беринг

Адабиётлар:

1. Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.
2. Ф.Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А.Жабборов.Т.Соломонова. Композиторы музыковеды Узбекистана.Ташкент. 1975.
4. А. Жабборов. Ўзбек бастакор ва мусикашунослари. Тошкент.2004.
5. Ю.Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ мусикаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
6. Т. Қиличев. Хоразм халқ театри.

Қўшимча адабиётлар:

1. Ўзбек халқ мусикаси, VII том. Тошкент 1960

2. Ўзбек халқ музыкаси, IV том. Тошкент 1960

Маъруза № 10

Композитор М. Насимов ҳаёти ва ижоди (1914-1998)

Режа:

1. Композитор М. Насимовнинг болалик ва талабалик йиллари.
2. Композитор М. Насимовнинг вокал ижоди.
3. Композитор М. Насимовнинг мусикали драма ижоди.

Ўзбекистон ва Қорақлпоғистонда хизмат кўрсатган артист, профессор, композитор ва дирижёр Мардон Насимов ўзбек мусикаси тарихида ёрқин из қолдирди. Ижодкорлик фаолиятида асосан овоз учун мусиқа яратишга катта эътибор бериб, яккахон, жўровоз ансамбл ва хор жамоаларига кўшиқ, ашула, кантата, сюиталар басталаб, ҳурмат - эҳтиромга сазовор бўлди.

Мардон Насимов Самарқанд шаҳрида 1914 йилнинг 1 апрелида тўқувчи қосиб оиласида туғилди. У 3 ёшида отасидан, 10 ёшида онасидан айрилади ва амакиси хонадонида тарбияланди. Мардон болаликдан мусиқага қизиқади, айниқса, най садоарида мафтун бўларди. 8 ёшида умумтаълим мактабига ўқишга чиқади ва 1929 йили 5 - синфни битириб, Самарқанд давлат мусиқа хореография институтига ўқишга киради. Мардон машҳур найчи, устоз А. Исмоиловдан най, А. Умурзоқовдан кўшнай чалишни, Ота Жалол ва Домла Ҳалим Ибодовдан Бухоро шашмақоми, М. Харратовдан Хоразм мақомларидан сабоқ олади. У институтда ўқиб юрган пайтида машҳур санъаткор Али Ардобус томонидан ташкил этилган «Кўк кўйлак»лилар тўғарагида найчи бўлиб ишлади.

1934 йили М. Қориёқубов ташаббуси билан Москва давлат консерваторияси қошида очилган Ўзбек опера студиясида хор дирижёрлиги ихтисослигини ўзлаштириш учун ўқишга киради. 1939 йили бир гуруҳ санъаткорлар билан биргаликда Катта Фарғона канали қурилишида ишчиларга берилган концертларда хизмат қилди. Москвадаги ўқишини 1941 йилда битириб, Тошкентга қайтади ва Навоий номидаги опера ва балет театрида хормейстер вазифасида ишлайди. 1943 йили Шимолий - ғарбий фронтда ўрта осиелик аскарлар орасида маданий - маърифий ишларини олиб бориш учун инструктор этиб тайинланади. «Фарҳод ГЭС» қурилиши бошқармаси қарамоғидаги мусикали театрда М. Насимов 1944 - 46 йилларда бадиий раҳбар ва бош дирижёр лавозимида ишлайди.

М. Насимов дирижёрлик малакасини янада ошириш мақсадида 1946 йили имтиҳонларни топириб, Ленинград давлат консерваторияси опера - симфоник факултетига ўқишга киради ва профессор Мусиндан таълим олади. Дирижёр - симфонист дипломи билан 1951 йили Тошкентга қайтгач, у Ўзбек давлат филармониясига бадиий раҳбар ва симфоник оркестри дирижёри лавозимларига тайинланади. Мазкур даргоҳда 11 йил ишлаб, 1963 йили Тошкент давлат консерваториясининг ўзбек халқ чолғулари факультетида дирижёрлик мутахассислигидан дарс бериш учун таклиф қилинади. Консерваторияда у ўқитувчиликдан профессорликача йўлни босиб ўтди.

М. Насимов ижрочилик, маъмурий ва ташкилий ишлар билан банд бўлишига қарамай, мусиқа яратишга вақт топи ва яккахон вокал ансамбллар

ва хор учун турли мавзуларда кўшиқ, ашула, хор сюиталари ва кантаталар ёзди. У Ватанни, меҳнат аҳлини, муҳаббатни, умуман инсоннинг нозик хис - туйғуларини садоларда ифодалашга ижодини бағишлади.

М. Насимовнинг 100 дан ортиқ турли мавзуларда ёзилган кўшиқлари орасида «Тинчлик боғи» (Т. Тўла сўзи), «Кор босган тоғлар» (Ғ. Ғулом сўзи), «Барно қиз кўшиғи», «Аскар йигит кўшиғи» (Сайёр сўзи), «Ҳисларимни сочмоқдаман», «Соябон бўлайин» (Миртемир, Сайёр сўзлари), «Юр, ўртоқ», «Байрам вальси» (К. Отабоев сўзи), «Бугун байрам» (Р. Толиб сўзи) каби кўшиқлар хонандалар ижросида машхур бўлган. Айниқса, унинг радио қошидаги хор ва Ўзбек давлат филармонияси қошидаги академик хор жамоалари учун жўрли ва жўрсиз хор асарлари: «Жон Ўзбекистон», «Наврўзим» (Ҳ. Шарипов сўзлари), «Байрам вальси» (К. Отабоев сўзи), «Дўстлик кўшиғи» (Х. Сяитов сўзи), симфоник оркестр жўрлигида «Марҳабо» (М. Қориев сўзи), «Пахтакорлар» (П. Мўмин сўзи), ўзбек халқ чолғулари оркестри жўрлигида «Тошкент, гўзал диёримсан» (Р. Толиб сўзи), «Самарқанд обрў муродим» (Камбар ота сўзи), «Ҳушёр ёр» (Я. Курбон сўзи), «Гул очилар» (Р. Толиб сўзи), «Менинг товушим» (Ойбек сўзи). Москвада Ойбекнинг юбилей кечасида биринчи бор ижро этилган «Менинг ёрим вафоли» (Ҳ. Шарипов сўзи), «Бир дилдор бор экан» (К. Муҳаммадий сўзи), «Амир Темури», «Турон юрт посбонимиз», «Қолар», «Ҳар ошиқа беш кун даврон», «Талабалару талабалар» (Камбар ота сўзлари).

М. Насимовнинг ажойиб, дилрабо, жўшқин, кўп қисмли асарлари «Дехқонга таъзим», «Дилбарим», «Ўзбекистон диёрим» (Ҳ. Шарипов сўзлари), «Ўзбекча тўй сюитаси» (халқ сўзи), яккахон, хор ва оркестр учун басталаган сюита ва «Тинчлика тинчлик» (Ҳ. Ғулом сўзи) кантатаси жуда машхурдир. Композитор болалар учун «Аҳмад боғбон», «Булбулчам», «Дўстлик чаманзори», «Ёш физкултурачилар марши», «Ёш саёҳатчилар кўшиғи» каби кўшиқлар яратган. Шунингдек, дутор ва фортепиано учун «Уфори санам»; чанг ва фортепиано учун иккита пьеса; най ва фортепиано учун «Элегия», чанг ва фортепиано учун «Байрам вальси», най ва ўзбек халқ чолғу оркестри учун «Элегия», «Лирик ракс», хор учун қайта ишлаган қорақалпоқ халқ кўшиқ ва лапар, иккита рубоб ва фортепиано учун «Баллада», хор ва симфоник оркестр учун поэма ва баллада (М. Шайхзода сўзи), хор ва симфоник оркестр учун «Шарқ» қасидаси (Ойбек сўзи) ва бошқалар ҳам М. Насимов қаламига мансубдир.

Таянч тушунчалар

1. А. Исмоилов, А. Умурзоқов, Ота Жалол, Домла Ҳалим Ибодов, М. Харратов - М. Насимов таълим олган устозлар
2. Ўзбек опера студияси - Москва Давлат консерваторияси қошида очилган.
3. «Дилбарим» - М. Насимовнинг яккахон, хор ва оркестр учун басталаган сюитаси,
4. «Уфори санам» - М. Насимовнинг дутор ва ф - но учун басталаган куйи
5. «Тинчлик боғи», «Барно қиз кўшиғи», «Ҳисларимни сочмоқдаман», «Байрам вальси» - М. Насимовнинг кўшиқларидан намуналар.

Назорат саволлари:

1. Композитор М. Насимовнинг болалик ва талабалик йиллари ҳақида маълумот беринг.
2. Композитор М. Насимовнинг вокал ижоди ҳақида маълумот беринг.
4. Композитор М. Насимовнинг мусикали драма ижодига характеристика беринг.
5. Композитор М. Насимовнинг болалар мусикаси соҳасидаги ижодига характеристика беринг

Адабиётлар:

1. Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.
2. Ф.Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А.Жабборов.Т.Соломонова. Композиторы и музыковеды Узбекистана.Ташкент. 1975.
4. А. Жабборов. Ўзбек бастакор ва мусикашунослари. Тошкент.2004.
5. Ю.Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ мусикаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
- 6.Т. Қиличев. Хоразм халқ театри.

Қўшимча адабиётлар:

1. Ўзбек халқ мусикаси, VII том. Тошкент 1960
2. Ўзбек халқ мусикаси, IV том. Тошкент 1960

Маъруза № 11

Бастакор Ф. Содиқовнинг ҳаёти ва ижоди (1914-1977

Режа:

1. Бастакор Ф. Содиқовнинг ёшлик ва талабалик йиллари.
2. Бастакор Ф. Содиқовнинг кўшиқ ижоди.
3. Бастакор Ф. Содиқовнинг мусикали драма ижоди.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, созанда, бастакор ва устоз Фахриддин Содиқов ижодий, ижрочилик, муаллимлик ва жамоатчилик фаолияти билан XX аср ўзбек мусикаси тарихида ёрқин из қолдирди. У ўзбек мумтоз мусиқа анъаналарини изчил давом эттириб, ўзига хос услубда кўшиқ, ашула, куй ҳамда бошқа шакл ва жанрларда бир қатор асарлар яратиб, халқимиз ҳурмат - эътиборига сазовор бўлди. Бастакорнинг яратган мусикаси жўшқинлиги, ширадорлиги, мазмундорлиги таъсирчанлиги билан тингловчига хузур бахш этади.

Фахриддин Содиқов Тошкент шаҳрида 1914 йилнинг 13 майида ишчи оиласида таваллуд топди. Олти ёшидан эски мактабда, сўнгра янги мактабда таълим олди. У болалигидан мусиқага қизиқди. Аввал дутор чертишни маҳалладаги катта ёшдаги болалардан ўрганди. Кейинчалик Чорсу гузарида жойлашган машҳур ҳофиз Шораҳим Шоумаров ташкил этган «Саной нафиса» жамоаси қошидаги ансамбл чиққишларини кузатиб борди ва тез

орада уларга шогирд бўлиб ҳам қолди. Нуғмонкори Мўминзода устозидан чанг чалиш, Абдусоат Ваҳобов устоздан дутор чертиш маҳоратига эга бўлди. 1918 йили Туркистон халқ консерваторияси ташкил этилиб, В. А. Успенский раҳбарлигида эски шаҳар бўлими очилиши муносабати билан Ф. Содиқов 1920 йилдан бошлаб устозлардан сабоқ олишни давом эттиради. 1924 йилда халқ консерваторияси негизда Тошкент давлат мусиқа техникуми очилиши билан 1926 йилдан у ерда ўқиб, 1933 йили мувафақиятли битирди.

Бастакор, чангчи созанда Ф. Содиқов меҳнат фаолиятини 1930 йили Ўрта Осиё темир йўл қошидаги клубида халқ чолғулари хаваскорлар тўғарагини ташкил қилишдан бошлади. 1928 йили ўтказилган созандалар танловида Ф. Содиқов қатнашиб иккинчи даражали, кейинги йилда эса биринчи даражали дипломга сазовор бўлди. 1933 йили у мусиқали театрға ишға қабул қилиб, машҳур санъаткорлар билан танишди, улар билан ижодий мулоқотларда бўлди. 1937 йилда Москвада ўтадиган Ўзбекистон санъати ва адабиёти декадасига Т.Жалилов бошчилигида 100 кишидан ортиқ ўзбек ансамблига моҳир созандалар қатори Ф. Содиқов ҳам ишлашға таклиф қилинди. 1938 йили филармония қошида хотин - қизлардан иборат дуторчилар ансамбли ташкил этилгач, у мусиқа раҳбари сифатида ишлади ва бастакорлик ижоди билан репертуарини бойитди, ижрочилик маҳоратини оширди ва тез орада машҳур жамоага айлантирди. Уруш йиллари фронт концерт бригадасининг мусиқа раҳбари бўлиб, жангчиларға хизмат қилди. 1947 - 1953 йиллари Ф. Содиқов Ўзбекистон радиоси қошидаги ўзбек халқ чолғулари ансамблида чангчи, 1953 - 1955 йилларда филармониянинг ашула ва рақс ансамбли созандаси, 1955 - 1957 йилларда Ўзбек давлат эстрадасида ансамбл раҳбари вазифасида ишлади.

1957 йилда Ф. Содиқов Ю. Ражабий раҳбарлигидаги радио қошида ташкил этилган созандалар ансамблға чангчи этиб таклиф қилинди. 1959 йилда мақомчилар ансамблида чангчи, 1961 йилдан эса мазкур ансамблға мусиқа раҳбари этиб тайинланди ва шу вазифада умрининг охиригача ишлади. 1972 йилда Тошкент давлат консерваториясида янги ташкил топган Шарқ мусиқаси кафедрасида ишлаб, мақом ижрочичиги бўйича талабаларға устозлик қилди.

Ф. Содиқов яратган ноёб ва баркамол мусиқий асарларни, айниқса, миллий кўшиқчилик санъатининг ривожланишиға кўшган ҳиссасини инобатға олган ҳолда 1967 йили Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасиға қабул қилинди.

Ф. Содиқов мусиқанинг турли жанрларида ижод қилди, унинг ижодида куй, кўшиқ ва ашула асосий ўрин тутди. У классик ва замондош шоирлар шеърларига 300 дан ортиқ асарлар яратди. Жумладан, Ғ. Ғулом сўзига 1934 йили басталаган «Ҳорманг энди колхозчилар», «Марҳабо» (Миртемир сўзи), «Ватандан миннатдорман», «Эй чехраси тобоним» (Муқимий сўзи), «Ўйнасин» (Ҳабибий сўзи) илк кўшиқ ва лирик ашулалари тингловчиларни ўзига жалб қилди. Бастакор бирин - кетин, янги - янги оригинал кўшиқ ва лирик ашулалар яратишға муваффақ бўлди. У яратган ватанни, меҳнатни, тинчликни мадҳиялайдиган кўшиқлар орасида «Ўзбекистоним менинг» (Уйғун сўзи), «Ҳосил тўйи» (М. Қориев сўзи), «Жаҳон бўйлаб бир овоз янграр» (Қ. Муҳаммадий сўзи), «Тинчлик

кўшиғи» (У. Ғани сўзи), «Зарафшон» (А. Пўлат сўзи), «Гуллар водийси» (Т. Тўла сўзи), «Ватан ўхшар қуёшга» (Э. Раҳим сўзи), «Ўзбекистон олтини» (Ё. Мирзо сўзи), «Ботир чўпон кўшиғи» (Қ. Муҳаммадий сўзи), «Олтин водий» (З. Обидов сўзи), «Теримчи қизга» (С. Зуннунова сўзи), «Ёрим тўқур хон атлас» (А. Бобожонов сўзи), «Ўлкам ипакка тўлсин», «Оқ олтин қарвон - қарвон» ва «Мирзачўлнинг қизиман» (З. Обидов сўзлари) каби кўшиқлар радио тўлқинларида мунтазам жаранглаб келди. Бастакорнинг кўплаб кўшиқ ва ашулалари табиатни, ишқ - муҳаббатни, инсонийликни, гўзалликни мадҳ этади: «Севгилим», «Тонг шабодалари», «Уяламан», «Ҳаё» (М. Қориев сўзлари), «Ёр билиб», «Хўб де, жоним, «Ёр бўлсанг дейман» (С. Зуннунова сўзлари), «Бир гўзал», «Ойдин кечада» (Миртемир сўзлари), «Онажоним», «Айб этма», «Хуш ҳаво чаманларида», «Муборакбод», «Кўзим», «Мезбон бўлай» (З. Обидов сўзлари), «Менга навбат», «Ширмоной», «Ёр бўлмаса», «Гўзал», «Зухрога» (Т. Тўла сўзлари), «Очил ниҳол», «Сўлим баҳор», «Висол гулшани», «Вафо кўшиғи», «Сув сулув кўшиғи» (А. Исроилов сўзлари), «Хумор», «Шайдосиман», «Ташна қалбим» (Ё. Мирза сўзлари).

Ф. Содиқов Б. Гиенко билан ҳамкорликда Муқимий номидаги мусикали драма театрида сахна юзини кўрган «Ота ўғли» (Ҳ. Шарипов пьесаси) мусикали драмаси ва Т. Тошматов билан ҳамкорликда «Инбузарлар» (Ш. Низомиддинов пьесаси) мусикали драма, С. Ҳайитбоев билан ҳамкорликда «Салтанат ларзада» (В. Саъдулла пьесаси) мусикали драмаси, Д. Зокиров билан ҳамкорликда «Гўзал» номли телепостановкаларга мусиқа яратди. Ўзбекистон радиоси қошидаги ўзбек халқ чолғулари оркестри учун Т. Тошматов билан ҳамкорликда Т. Тўла сўзига «Янги Тошкент» номли сюита ва куйидаги кўшиқларни яратди: «Кўнгил сен» (С. Қўқонбеков сўзи), «Ўзбекистон» (Т. Ражабий сўзи), «Кўнглида бўлса» (Т. Мўминов сўзи). Булардан ташқари, у «Ватан марши», «Қурилиш марши», Гулнор «Ўзбекча вальс», «Ўхшарсиз» каби чолғу куйларини яратди ва Ўзбекистон радиосининг рамзий чақириқ куйини ижод қилди.

Ажойиб инсон, машҳур бастакор, машҳур созанда ва устоз Ф. Содиқов XX аср мусиқа санъатининг ривожлантиришига кўшган ҳиссаси учун 1964 йили «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби» фахрий унвони билан тақдирланган ва орден, медаллар билан мукофотланган.

Таянч тушунчалар:

1. «Саной нафиса» - ҳофиз Шораҳим Шоумаров тузган жамоа.
2. Тошкент давлат мусиқа техникуми - Ф. Содиқов 1926-33 йиллар таълим олган даргоҳ.
3. «Олтин водий», «Ёрим тўқур хон атлас»- Ф. Содиқов яратган ватанпарварлик руҳидаги кўшиқлар.
5. «Оқ олтин қарвон - қарвон», «Мирзачўлнинг қизиман» - Ф. Содиқов яратган лирик кўшиқлар.

Назорат саволлари:

1. Бастакор Ф. Содиқовнинг ёшлик ва талабалик йиллари ҳақида маълумот

беринг.

2. Бастакор Ф. Содиқовнинг кўшиқ ижоди ижоди ҳақида маълумот беринг.
3. Бастакор Ф. Содиқовнинг мусиқали драма ижоди ҳақида маълумот беринг.

Адабиётлар:

1. Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.
2. Ф.Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А.Жабборов.Т.Соломонова.Композиторы и музыковеды Узбекистана.Ташкент. 1975.
4. А. Жабборов. Ўзбек бастакор ва мусиқашунослари. Тошкент.2004.
5. Ю.Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ мусиқаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
6. Т. Қиличев. Хоразм халқ театри.

Кўшимча адабиётлар:

1. Ўзбек халқ мусиқаси, VII том. Тошкент 1960
2. Ўзбек халқ мусиқаси, IV том. Тошкент 1960

Маъруза № 12

Композитор Мутал Бурҳоновнинг(1916-2002) ҳаёти ва ижоди

Режа:

1. Композиторнинг ёшлик ва талабалик йиллари.
2. Мутал Бурҳоновнинг вокал-симфоник ижоди
3. Мутал Бурҳоновнинг вокал ижоди.
5. Мутал Бурҳоновнинг кино ва мусиқали драма соҳасидаги ижоди.

Ўзбекистон Республикаси Давлат мадҳияси мусиқасининг муаллифи, Ўзбекистон халқ артисти, Ҳамза ва Бердах номидаги Давлат мукофотлари совриндори Мутал (Мутавакил) Бурҳонов ҳаёти ва ижодий фаолияти замонавий ўзбек профессионал санъатининг ривожланиш тарихи билан чамбарчас боғлиқдир. Бу нодир истеъдод соҳиби баркамол, ширадор ва жозибали асарлари билан юртимизни дунёга танитди. Унинг барча асарлари оригиналиги, миллийлиги билан ажралиб туради. Композиторнинг кўшиқ ва романси, симфоник ва вокал - симфоник асари, сахна ва кино мусиқаси тингловчининг қалбига етиб боради. М. Бурҳоновнинг эсда қоладиган куйлари айни вақтнинг ўзида муракаб ҳамдир. Чунки улар оҳангдорлиги билан инсон ички дунёсининг бойлиги ва муаллифнинг нозик ва сезгир табиатини, ўй ва ҳис - туйғуларини ифода этади.

Ўзбек халқининг асл фарзанди Мутал Бурҳонов 1916 йил 5 - майда Бухоро шаҳрида Бозори нав, Кавши олак маҳалласида (ҳозирги Пушкин кўчаси, 24 - уйда) мадраса мударриси Музаиниддин Бурҳонов оиласида туғилди. Мутавакилнинг уч нафар амакиларидан бири Мукамил Бурҳонов Бухоро жадидчилар ҳаракати фаолларидан бўлган.

Ҳаётнинг оғир синовлари бошига тушган М. Бурҳонов болалик ва ўспиринлик даврида аввал эски диний, сўнгра янги мактабларида ўқиди.

Болалигидан мусикага қизикди ва меҳр қўйди. Танбур чалишни аввал амакиси Мукамил Бурҳоновдан, кейин машҳур танбурчи Ота Ғиёс Абдуғанидан ўрганди. 1928 - 32 йилларда Самарқандда Ўзбекистон мусика ва хореография институтида таълим олди. Мазкур ўқув масканида ишлаган Ота Жалол Носиров, Ота Ғиёс Абдуғани, Домла Ҳалим Ибодов, Ҳожи Абдулазиз Расулов, Абдукодир Исмоилов, Аҳмаджон Умурзоқов, Матёқуб Харратов, Абдурахмон Умаров каби устозлар сабоқлари, Абдурауф Фитрат ва Бурҳоновлар хонадонларида С. Айний, А. Чўлпон, Боту, Элбек, ёш Ҳ. Олимжон иштирок этган ижодий кечалар М. Бурҳонов учун унутилмас ҳаёт ва ижод мактаби бўлди.

Ўқишни битиргач, М. Бурҳонов 1932 - 35 йилларда Тошкентда Ҳамза ва Душанбеда Лохутий номидаги драма театрларида созанда, мусика раҳбари лавозимларида ишлади, мусика басталашга интилди. Композиторлик таълимини олиш орзусида у 1935 йили Москва консерваторияси қошида очилган «Ўзбек опера студия» сида таҳсил кўрди. 1939 йилда Москва консерваторияси асосий курсида профессор С. Н. Василенко синфида ўқишни давом эттирди. Иккинчи жаҳон уруши бошланиши билан кўнгиллилар армияси сафида Москва шахрининг химоясига отланди, 1942 йили эса каттик бетоб бўлиб, Тошкентга қайтиб даволанди, ижод билан шуғулланди. 1946 йилдан ўқишни давом эттириб, 1949 йили Москва консерваторияси композиторлик куллийетини муваффақиятли тугаллади.

Ажойиб инсон, композитор М. Бурҳонов бошидан кечирган қийинчиликлар, уюштирилган тухматлар, унинг метин иродасини синдира олмади. «Ҳақиқат эгилади, лекин синмайди» деб ўзига далда берди, ижод қилди ва ҳақиқат юзага чиқди. Композитор ижодининг асосий қисмини вокал мусикаси ташкил этади. У талабалик давридаёқ илк ижодини атоқли шоир А. Лохутий шеърларига басталаган «Эй булбул» романи ва «Бути нозанинам» («Менинг гўзалим») қўшиғидан ва Машраб шеърига «Ишқ ўти», яқкаҳон ва симфоник оркестр учун басталаган балладаси кабилардан бошлади. Уруш йиллари «Жангчилар қўшиғи» (Уйғун сўзи), «Самолёт» (Ҳ. Олимжон сўзи), «Учиб кетасан» (З. Диёр сўзи), «Пахтам очилса» (Камтар сўзи) қўшиқлар, «Ишқида» (Уйғун сўзи), «Дилбаримо» (А. Лохутий сўзи) романслар пайдо бўлди. М. Бурҳонов қаламига мансуб «Мафтунингман» кинофильмида Ботир Зокиров ижро этган «Мафтунингман», Клара Жалилова ижросидаги «Юлдуз қўшиғи» ва «Дўппи тикдим ипаклари тиллодан» (Т. Тўла сўзи), Лайло Шарипова ижро этган «Баҳор қўшиғи» (Т. Тўла сўзи) ва «Самолётлар қўнолмади» кинофильмида араб аёлининг қўшиғи, Юнус Тўраев ижросидаги «Гул диёрим» (Э. Воҳидов сўзи) ва «Гўзал Нукус шаҳрим» (И. Юсупов сўзи), Тамарахоним ижро этган «Гўзал Фарғона» (А. Бобожон сўзи), «Уйғур қизига» (Маматохунова сўзи), «Ватан қўшиғи» (Ғ. Ғулом сўзи), «Ёрим бор» (Миртемир сўзи), «Гўзал Ўзбекистон» (Шухрат сўзи), «Бой ила хизматчи» кинофильмидан Гулбаҳор алласи каби ажойиб қўшиқлар кенг канот ёзди. Дарҳақиқат, М. Бурҳонов биринчилардан бўлиб романс жанрини республикамиз мусикий ҳаётига жорий этди, янги йўл очиб берди, десак муболаға бўлмайди. Бастакорнинг бу жанрдаги асарлари орасида улуғ шоир Навоий ғазалига басталаган «Табассум қилмадинг» ва Ҳофиз

ғазалига яккахон ва симфоник оркестр учун «Намедонам чи ном дорад» («Исмингни билмайман») романс - поэмаси алоҳида ўрин тутди. Бу романс - поэмани биринчи бор ғўзал ва ёқимли овоз соҳиби Тошкент консерваторияси доценти Давид Муллоқандов, ундан кейин Ботир Зокиров ижро талқинида янгради. «Юрак садоси» (Т. Тўла шеъри), «Келса ногоҳ..» (Н. Комилов шеъри), «Нега тарк этдинг» (А. Фитрат шеъри), «Унутмас мени боғим» (У. Носир шеъри), «Шоир орзуси» (Машраб сўзи) балладаси баркамол даражага етказилган.

М. Бурҳонов вокал - симфоник жанрларда ҳам баракали ижод қилди. 1949 йилда яккахон, хор ва симфоник оркестр учун «Гуллагай Ўзбекистон» кантатаси, «Баҳор қушлари» (С. Умарий сўзи) вокал - симфоник поэмаси, «Оқ олтин» (И. Юсупов сўзи) вальс - қўшиқ поэмаси. Шу асарни М. Турғунбоева ўз вақтида «Баҳор» ракс ансамбли учун саҳналаштирган ва хужжатли фильм олинган. Алишер Навоийнинг 525 йиллик юбилейига бағишлаб А. Орипов билан ҳамкорликда «Алишер Навоийга қасида» (1968 й.) вокал - симфоник поэмаси, шу шоир билан 1975 йили урушда ҳалок бўлганлар хотирасига бағишлаб хор ва симфоник оркестр учун «Эпитафия» марсиясини яратди.

М. Бурҳонов биринчилардан бўлиб 50 - йилларнинг бошларида ўзбек халқ қўшиқлари «Гўзал қизга», «Ёрларим», тожик халқ қўшиқлари «Сари кўҳи баланд» ва «Заррагул», қорақалпоқ халқ қўшиқлари «Бибигул», «Айрилиқ», уйғур халқ қўшиғи «Сайра», қозоқ халқ қўшиғи «Дударай», кейинги йилларда афғон халқ қўшиғи «Чашми сиёҳ», эрон халқ қўшиқлари - «Гули гандум» ва «Дамкул - дамкул» кабиларни акапелла хори учун мослаштириб, муракаб ижодий масалани муваффақият билан еча олди.

Ноёб истеъдод соҳиби М. Бурҳонов 1990 йилда Навоий таваллудининг 550 йиллигига бағишлаб «Алишер Навоий» операсини яратди. У Уйғун ва И. Султон драмасини қайта ишлаб, опера жанрига мослаган ҳолда либретто тузиб, жозибали мусиқа яратди ва у 1990 йилнинг охирида Навоий номидаги Ўзбекистон Давлат Академик опера ва балет катта театрида саҳна юзини кўрди.

М. Бурҳонов ижодий фаолиятида кино мусикаси ҳам муҳим ўрин эгаллайди. Унинг 50 – 70 - йилларда «Бой ила хизматчи» (режиссёр Л. Файзиев), «Абу Али ибн Сино» (реж. К. Ёрматов), «Самолётлар кўнолмади» (реж. З. Собитов), «Сурайё» (реж. У. Назаров), «Тарк этилган келин» (реж. Й. Аъзамов) бадиий кинофильмларга ёзилган мусикаси маданиятимиз тарихида чуқур из қолдирди. М. Левиёв ва И. Акбаровлар билан ҳамкорликда «Мафтунингман» ва «Орол балиқчилари» кинофильмларига яратган дилбар қўшиқлари янграб келмоқда.

Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театрида саҳналаштирилган: «Алишер Навоий» (Уйғун ва И. Султон пьесаси, 1943 й.), «Ҳикмат» (Ш. Туйғун пьесаси, 1950 й.), «Бой ила хизматчи» (Ҳамза пьесаси, 1953 й.) спектаклларида М. Бурҳонов мусиқа басталаган. Республика кўғирчоқ театрида намоиш қилинган Ҳ. Олимжоннинг «Ойгул ва Бахтиёр» спектаклига ҳам композитор мусиқа яратган. М. Бурҳонов «Ўзбек халқ чолғулари оркестри» учун «Мавриги», ҳар хил пьесалар, сюиталар, симфоник оркестр учун сюиталар, скрипка ва виолончел ансамбли учун вальс ва пьесалар яратди. Болалар хори учун қатор қўшиқлар басталаган.

М. Бурҳонов табаррук 80 ёшлик тўйини янги мусиқий асарлар билан кутиб олди. Жомий дўсти Алишер Навоийга бағишлаб «Ширу шакар» шеърига кўшиқ, болалар хори учун «Ватан бизга меҳрибон» (М. Мирзо сўзи) кўшиғи, акапелла хори учун «Бухорои Шариф» (Рудакий шеъри) кўшиқларини яратди. Шу билан бирга Ўзбекистон мусиқаси тарихида М. Бурҳонов биринчи бўлиб яккагонлар хор ва симфоник оркестр учун беш қисмли «Абадий хотира» номли реквием яратди. Бу асарда қатагон йиллари қурбони бўлган ўзбек халқининг улуғ фарзандлари Абдулла Кодирий, Абдурауф Фитрат, Абдулҳамид Чўлпон, Усмон Носир, Файзулла Хўжаев, композиторнинг катта акаси Мисбоҳ, амакилари Масхариддин, Мукамил ва Муаммир Бурҳоновлар хотирасига бағишланган. Бу асар 1996 йил 14 майда «Туркистон» саройида композиторнинг юбилей кечасига бағишланган концерт дастурида илк бор ижро этилди. С. Қобулова, Ф. Зокиров, бадий сўз устаси Т. Мўминов, А. Абдуқодиров, З. Ҳакназаров раҳбарлигидаги миллий симфоник оркестр, хормейстерлар А. Ҳамидов ва Ж. Шукуровлар раҳбарликларидаги кўшма хор жамоалари қатнашган эди.

Композитор Мутал Бурҳонов Ўзбекистон мусиқа маданиятини ривожлантиришда буюк хизматлари учун «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби», «Ўзбекистон халқ артисти» фахрий унвонларига, «Меҳнат шухрати» медали, Ўзбекистон, Тожикистон ва Беларусия ҳукуматлари фахрий ёрлиқлари билан мукофотланган. 1999 йили Мустақил Ўзбекистоннинг биринчи Президенти Ислам Каримовнинг қўлидан «Буюк хизматлари учун» орденини М. Бурҳонов қабул қилиб олишга муяссар бўлди. М. Бурҳонов таваллудининг 85 йиллигига бағишланган юбилей концерт Алишер Навоий номидаги опера ва балет театрида 2001 йил 17 майда ўтди. Шу муносабат билан у «Эл - юрт ҳурмати» ордени билан тақдирланди.

2002 йил 24 майда эса Ўзбекистон давлат консерваториясининг катта залида М. Бурҳонов таваллудининг 86 йиллиги концерти билан нишонланди. Концерт дастурида композиторнинг илгари басталаган мусиқий асарлари билан бирга 2002 йилда яратган иккита янги асари: скрипка ва камер оркестр учун «Лирик поэма» Яйра Матёқубова ижросида ва Бухоро универсиадасига бағишланган дамли чолғу оркестри учун «Марш» ни Ўзбекистон ички ишлар вазирлигининг «Намунали» дамли чолғулар оркестри ижро этди. Мутавакил Бурҳонов Бухоро шаҳрида 2002 йилнинг 15 июнида дунёдан кўз юмди.

Таянч тушунчалар:

1. Ўзбек опера студияси - Москва Давлат консерваторияси қошида очилган.
2. «Эй булбул», «Бути нозанинам», «Ишқ ўти» - композиторнинг талабалик йилларидаги илк ижоди.
3. «Жангчилар кўшиғи», «Самолёт», «Учиб кетасан», «Пахта очилса», «Ишқида», «Дилбаримо» - композиторнинг уруш йиллари яратган кўшиқ романслари
4. «Мафтунингман», «Юлдуз кўшиғи» «Мафтунингман» кинофильмидан М. Бурҳонов қаламига мансуб кўшиқлар
5. «Бой ила хизматчи», «Абу Али ибн Сино» М. Бурҳонов 50 - 70 мусиқа басталаган бадий кинофильмлар

Назорат саволлари:

1. Композиторнинг ёшлик ва талабалик йиллари ҳақида маълумот беринг.
2. Мутал Бурҳоновнинг вокал - симфоник ижодига характеристика беринг.
3. Мутал Бурҳоновнинг вокал- хореографик ижодига характеристика беринг.
4. Мутал Бурҳоновнинг вокал ижодига характеристика беринг..
5. Мутал Бурҳоновнинг кино ва мусиқали драма соҳасидаги ижодига характеристика беринг.

Адабиётлар:

1. Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.
2. Ф.Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А.Жабборов.Т. Соломонова. Композиторы и музыковеды Узбекистана.Ташкент. 1975.
4. А. Жабборов. Ўзбек бастакор ва мусиқашунослари. Тошкент.2004.
5. Ю.Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ мусиқаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
6. Т. Қиличев. Хоразм халқ театри.

Қўшимча адабиётлар:

1. Ўзбек халқ мусиқаси, VII том. Тошкент 1960
2. Ўзбек халқ мусиқаси, IV том. Тошкент 1960

Маъруза № 13

Композитор С. Юдаковнинг ҳаёти ва ижоди. (1916-1992).

Режа:

1. Композитор С. Юдаковнинг ёшлик ва талабалик йиллари.
2. Композитор С. Юдаковнинг вокал ижоди.
3. Композитор С. Юдаковнинг фортепиано ижоди.
4. Композитор С. Юдаковнинг опера ва балет ижоди.
5. Композитор С. Юдаковнинг вокал - симфоник ижоди
6. Композитор С. Юдаковнинг кино ва мусиқали драма соҳасидаги ижоди.

Ўзбекистон халқ артисти, Давлат мукофотлари соҳибдори, композитор Юдаков Сулаймон Александрович XX аср ўзбек мусиқаси тарихида ёрқин ва теран из қолдирди. Бу нодир истеъдод соҳиб, атоқли композитор бутун ҳаёти ва ижодий фаолиятини ўзбек мусиқа санъатини ривожлантиришга бағишлади. У турли жанрларда инсон қалбини тўлқинлантирадиган, беихтиёр ўзига тортадиган, ажойиб ширадор, қувноқ, қуёш каби чарақлайдиган, жозибали оригинал кўшиқ ва романслар, симфоник ва вокал - симфоник, опера ва балет, турли чолғу ва кино мусиқаси билан донг чиқарди. Унинг шуҳрати хорижий мамлакатларга ҳам ёйилди.

Юдаков Сулаймон (Соломон) Александрович Қўқон шаҳрида камбағал қосиб оиласида 1916 йилнинг 14 апрелида таваллуд топди. Ўзининг болалик чоғларини эслаб, шундай ҳикоя қилган эди: «Онамга ёрдам бериш учун 7 ёшимдан бошлаб Қўқоннинг марказий кўчасида пойфзал тозаловчи бўлиб ишлар эдим. Менинг чаконлик билан икки чўткани оёқ қўядиган тумбочкага уриб,

турли усул - садоларни жозибали чиқаришимга одамлар тўпланиб томоша ҳам қилишар эди. Ишим юришиб, пул топадиган бўлдим. Кунлардан бир кун қомати келишган, оврўпача кийинган одам келиб ўтириб, этигини тозалаттирди ва мени гапга солди. Оилавий аҳволимни ва кечки мактабга эндигина борганимни билиб, мени 1928 йили етим болалар уйига жойлаштирди. Менга оталик қилган одамнинг исми шарифини суриштирсам, Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий экан.

Етим болалар уйида маданий - маърифий ишлар яхши йўлга қўйилган эди. Ўрта талим мактабида менга ўхшаган ёши каттароқ бўлган болалар учун махсус синф ташкил этилган эди. Болалар уйида дамли чолғу асбоблар оркестри тузилган бўлиб, оркестр раҳбари менга флейта чалиш ва нотани ўргатди. У мусикий қобилиятимни сезган бўлса керак, менга Москвада ўқишга маслаҳат ва ёрдам берди. 1932 йили Москва давлат консерваторияси қошидаги мусиқа «Рабфак» нинг флейта синфига ўқишга кирдим. 1934 йили «Рабфак» ни беркитишди ва консерватория қошида Москва давлат мусиқа техникуми очилди. Мени композитор М. Ф. Гнесиннинг тавсияси билан техникумнинг назарий, тарихий, композиторлик бўлими биринчи курсига қабул қилишди. Техникумда дамли чолғу асбоблар оркестрига ҳам қатнашиб турдим. Композициядан аввал М. О. Меснерда, икки йилдан сўнг М. Ф. Гнесинда сабоқ олдим. 1938 йили техникумни муваффақиятли битирдим. Ўша йили Москва давлат консерваторияси профессори, композитор Р. М. Глиер синфида композициядан таълим ола бошладим. Курсни тамомлаганимда 1941 йили иккинчи жаҳон уруши бошланди ва мен Тошкентга қайтиб келдим. Уруш йиллари фақат ижод билан шуғулландим. Ўзбекистон композиторлари ва Москва, Ленинград, Киев, Минскдан келган композиторлар ва санъаткорлар билан мулоқотда бўлдим. Композиторлар уюшмасида ўтказилган ҳамма тадбирларда фаол қатнашдим. Урушдан кейин, қария онамга қарайдиган одам бўлмаганлиги сабабли ўқишимни давом эттира олмадим. Лекин ўз устимда доим ишладим, ҳамкасабларим билан ижодим ҳақида ўртоқлашиб турдим».

С. Юдаков шу муҳитда яшади, ўқиди, дунёни таниди, мусиқа оламининг мўъжизакор сирларини ўрганди, композитор бўлиб шаклланди. Москва консерваториясида ўқиб юрган йиллари турли чолғу асбоблари, ансамблларга мусиқа яратди. Унинг фортепиано учун ёзган этюд, прелюдия, вариация, сонатина, флейта ва фортепиано учун ёзган «Рондо», «Лирик куй», Этюд, скрипка ва фортепиано учун ёзган «Скерцо», «Сонатина», торли квартет каби шарқ мусиқа интонациялари билан суғорилган асарларини консерватория талабалари қизиқиб ижро қилишар эди. 1940 йили талаба - композитор С. Юдаков, истисно тариқасида, Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси сафига қабул қилинди.

С. Юдаковнинг мустақил ижодий фаолияти Иккинчи жаҳон уруши йилларида бошланди. У 1941 - 45 йилларда ўзбек ўғлони, юрт қаҳрамони Қўчқор Турдиевга бағишлаб «Олдинга босинг, ўртоқлар!» ва «Дўстлар» (А. Лоҳутий сўзлари); «Чавандозлар кўшиғи» (Миртемир сўзи), «Жонга - жон, қонга - қон» (Т. Фаттоҳ сўзи) каби ватанпарвар оммавий кўшиқлар; «Ҳабиби ту манам» (Ҳ. Юсуфий сўзи) романс; 1942 й. «Фарзанад» (С. Исмоилзода пьесаси) мусиқали драма, торли квартет учун 3 та пьеса ва сюита ва симфоник оркестр учун «Сюита» асарларини яратди. Ижод билан бирга С. Юдаков 1941 - 42

йилларда Ҳамза номидаги санъатшунослик илмий тадқиқот институтида илмий ходим бўлиб ишлади. 1943 - 44 йилларда Тожикистон филармониясида бадий раҳбар лавозимида ишлади. Тоҷик шоирларининг сўзларига бир қатор қўшиқ ва романслар яратди. 1945 йили Тожикистон Давлат мадҳиясини ёзиш учун кўрик танлов эълон қилинди. Мазкур танлов учун бошқа композиторлар қаторида С. Юдаков ҳам А. Лоҳутий сўзига мадҳия ёзди. С. Юдаковнинг мусиқаси танлаб олиниб тасдиқланди, ҳозирга қадар сўзи ўзгартирилган ҳолда бу мадҳия жаранглаб келмоқда.

1946 йили С. Юдаков Тошкентга қайтиб келади ва ижодини давом эттиради. Т. Тўла сўзига хор, яккахон ва симфоник оркестр учун «Ғалаба» (1945 й.) кантатасини ёзди. А. С. Пушкин сўзига ўзбек, тоҷик ва рус оҳангларини пайваста қилган ҳолда «Куйлама, соҳибжамол», «Гуржистон тепаликларида», «Булбул», «Тунги майин шабада», «Инезиля, мен бу ердан» (1945 й.) каби романслар; А. Лоҳутий сўзига «Афсонаи дил» ва «Тасфири ту» (1946 й.) романслар; шу йили скрипка ва фортепиано учун яратган «Шарк поэмаси» ва юқорида зикр қилинган «Куйлама, соҳибжамол» романи ижрочиларни ва тингловчиларни ҳозирга қадар мафтун қилиб келмоқда. Бу икки асар ижрочиларнинг турли авлодлари репертуар дастурларидан муносиб ўрин олиб, энг кўп ижро этиладиган асарлар сирасига киради.

Скрипка, виолончель ва фортепиано учун «Сюита» (1946 й.); иккита фортепиано учун «Сюита» (1948 й.); симфоник оркестр учун «Тантанавор увертюра» (1949 й.); торли кваттет учун «Сюита» (1949 й.); Навоий сўзига «Басандаст» (1949 й.) романс, М. Миршакар сўзига «Алла» ва «Янги ғалабалар учун» қўшиқлар, шоир М. Турсун сўзига хонанда, хор ва симфоник оркестр учун «О, қиз бола» қўшиғи каби турли жанрларда басталаган бу асарлар ўлкамизни замонавий мусиқа санъатига яна бир истеъдодли, забардаст композитор мустақил равишда кириб келганидан дарак берган эди. С. Юдаков асарларида ўзбек ва тоҷик халқари мусиқасининг таъсири бўлсада, аммо ўз услубига хос асарлар яратишга эътибор бергани ҳам яққол сезилади. 1948 йилда ўтган Ўзбекистон бастакорлар уюшмасининг урушдан кейинги биринчи курултойида С. Юдаков ҳайъат аъзоси ва симфоник мусиқа комиссиясининг раиси ва ўша йили Москвада ўтган Композиторлар уюшмасининг биринчи курултойида тафтиш комиссиясининг аъзоси этиб сайланди. Келгусида ҳам то умрининг охиригача мазкур фахрий лавозимларга сайланиб келди. 1951 - 53 йилларда С. Юдаков Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси ҳайъатининг масъул котиби бўлиб ишлади.

С. Юдаков маҳоратининг бадий жиҳатдан етилиб бориши муҳим даври 50 – 80 - йилларга тўғри келади. Бу давр унинг учун янги синовлар ва ижодий ютуқлар даври бўлди. Қатъий ички интизомга эга бўлган композитор, шу вақт орасида ўз устида ишлаб, профессионал композиторлик ёзиш техникасини мукамал равишда ўзлаштирибгина қолмай, ажойиб бадий юксак мусиқий асарлар яратишга муяссар бўлди. Яхшилик, эзгулик, биродарлик, дўстликни улуғлади. Эзгу орзу - умидлар билан халқларни сафарбарлика даъват қилди. Келажак катта ишонч билан қаради. Булар унинг асарларига хос бўлган муҳим хусусиятлардир. Бу ўринда А. Мухтор сўзига ёзилган «Жон Ўзбекистон»,

«Меҳнат шодлиги», Ғ. Ғулом сўзига «Қирғизистон пахтакорларига», Ш. Рашидов сўзига «Дугоналар», «Оламда гуллар яшар», Т. Тўла сўзига «Карнавал вальси», А. Сурков сўзига «Хинди - руси бхай - бхай», «Тинчликсеварлар марши», каби жозибали, жўшқин кўшиқлар фикримизнинг далилидир. Айниқса, бу ўринда композиторни 1950 йили Ғ. Ғулом сўзига ёзган, 1951 йилда эса Давлат мукофотига сазовор бўлган 6 қисмли «Мирзачўл» номли вокал - симфоник сюитаси; 1955 йилда Т. Тўла сўзларига ёзилган: «Менинг Ватаним» 4 қисмли кантата, «Висол» (1965 й.) вокал поэмалар, Ҳ. Ғулом сўзига ёзилган «Муборақбод», 5 қисмли кантата (болалар хор жамоаси ҳам қатнашади, 1972 й.), Миртемир сўзига ёзилган «Алёр» вокал хореографик солист, хор ва рақс жамоалари учун (1972 й.), Э. Воҳидов сўзига «Ўзбекистон» номли солист, хор ва симфоник оркестр учун поэма - кантата (1973 й.), Т. Тўла сўзига «Ғалаба» номли оратория (1975 й.) ёрқин мисол бўла олади. Шу номли 1945 йилда ёзилган мусиқаси асосида яратилган мазкур оратория биринчи гал Навоий номидаги опера ва балет жамоаси сахнасида кўтаринки руҳда муваффақиятли ижро этилди. Шунинг айтиб ўтиш жоизки, 50 - 70 йилларда республикада ҳар йили оммавий хор, кўшиқ байрамлари ўтказилар эди. Байрамни ўтказишда хор жамоаларининг бирлашмасидан ташкил топган 50 минглик хор, бошқа композиторларнинг асарлари қаторида С. Юдаковнинг «Мирзачўл», 1955 йилдан бошлаб «Менинг Ватаним» асарлари мунтазам ижро этилар эди. 1972 йилдан бошлаб «Алёр» вокал-хореографик сюита ҳам энг кўп ижро этиладиган асарлар қаторидан муносиб ўрин олди.

Ўзбекистоннинг атоқли куйчиси, композитор С. Юдаковга, юқорида зикр қилинганлар билан бир қаторда энг катта шуҳрат келтирган асари «Майсаранинг иши» номли биринчи ўзбек комик операси бўлди. 1958 йилда Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Давлат катта академик опера ва балет театрида сахна юзини кўрган мазкур опера театрининг асосий репертуарларидан бири бўлиб, ҳозирга қадар ижро қилинмоқда. Ҳамзанинг шу номли комедияси асосида С. Абдулла ва М. Муҳамедовлар либреттосини тайёрлашган. Бу опера 1959 йили Москвада ўтган Ўзбекистон адабиёт ва санъати 10 кунлигида Большой театрида сахна юзини кўрган. «Майсаранинг иши» мусиқа жамоатчилиги орасида жуда катта шов шувга айланиб кетди. Марказий матбуотда бирин кетин чоп этилган мақолада операни улуғлашди. Тез орада Москва давлат «Ромен» лўлилар Циган театри рус тилида операни томошабинларга ҳавола етди ва узоқ йиллар давомида театр репертуарида сақланиб келди. 60 - йилларда мазкур опера Бошқирдистон, Қирғизистон, Қозоғистон, Тожикистон, Туркманистон, Самарқанд опера ва балет театрларида ҳам сахна юзини кўрди ва катта муваффақият қозонди. 1974 йили эса Полшанинг Лодз шаҳри опера ва балет театрида ҳам томошабинлар қизгин кутиб олдилар. Операнинг биринчи ижрочилари: Ҳалима Носирова, Саодат Қобулова, Карим Зокиров, Саттор Ярашев, Жамол Низомхўжаев, Ҳусан Исмоилов, Михаил Давидовларнинг ижрочилик ашулаларида янгилик бўлди. Уларнинг ижросида комплект граммофон пластинкалари миллион нусхада чоп этилди. Шунинг айтиш жоизки, бутун дунёда яратилган энг машҳур опералар тўғрисида, танланган 100 опера номли китобда С. Юдаковнинг «Майсаранинг иши» операси ҳам тилга олинган.

Мазкур опера биргина композиторга эмас, бутун Ўзбекистоннинг замонавий муסיкий маданиятига ҳам шуҳрат келтирди.

С. Юдаков 70 йилларда Шарқда машҳур бўлган, латифа саркардаси Афандига бағишлаб, «Насриддин Афандининг ёшлиги» номли балет яратган эди. Уни 1997 йилда Навоий номидаги Давлат академик катта опера ва балет театри жамоаси амалга оширди ва томошабинлар балет премьерасини қизгин кутиб олдилар. Композитор С. Юдаков Р. Ҳамроев ва М. Мелкумовлар билан ҳамкорликда «Оқ йўл» муסיқали комедия яратди. Қуйидаги драма спектаклларга: «Шоҳи сўзана» (А. Қаҳҳор пьесаси), «Ганга қизи» (Р. Тагор асари), «Зухранинг мактуби» ва «Фуркат», «Қачон атиргуллар очилади», «Темирчининг байроғи» ва «12 соатли ҳаёт» кинофильмларига муסיқа басталади. Унинг қалами остидан: «Хоразмча байрам юриши», «Тантанавор увертюра», «Ёшлар поэмаси», «Фестивал увертюраси», «Хореографик сюита» каби симфоник куйлари оркестрлар репертуаридан муносиб ўрин олган. Композиторнинг симфоник муסיкий асарлари орасида она хотирасига бағишланган, мунгли «Поэма - рапсодия»си алоҳида ўрин тутади. У камер - чолғу ансамбли ва оркестрларга ҳам асарлар яратди.

С. Юдаков замонавий ўзбек профессионал муסיқа тарихида ўзига хос ўринга эга. У кўп қиррали ижодий фаолияти билан Ўзбекистон муסיқа маданиятининг ривожланиш жараёнига улкан ҳисса қўшди ва бой муסיкий мерос қолдирди. Унинг буюк хизматлари орденлар, бир неча медаллар билан, «Ўзбекистонда хизмат қўрсатган санъат арбоби» ва «Ўзбекистон халқ артисти» фахрий унвонлар билан тақдирланган. С. Юдаков Давлат ва Республика давлат мукофотларининг совриндори.

Таянч тушунчалар:

1. «Рондо» - (итал,доира, айлана) – муסיқа шакли
2. «Лирик куй» - С. Юдаковнинг муסיқа асари
3. Этюд – (франц.машқ) – бадий асар даражасидаги этюдлар ҳам мавжуд
4. «Скерцо» - (итал. Scherzo-ҳазил) – ҳар хил ўткир, фантастик характердаги пьесалар номи.
5. Сонатина –кичик соната.

Назорат саволлари:

- 1.Композитор С. Юдаковнинг ёшлик ва талабалик йиллари ҳақида маълумот беринг.
2. Композитор С. Юдаковнинг вокал ижодига характеристика беринг.
3. Композитор С. Юдаковнинг фортепиано ижодига характеристика беринг.
4. Композитор С. Юдаковнинг опера ва балет ижодига характеристика беринг.
5. Композитор С. Юдаковнинг вокал - симфоник ижодига характеристика беринг.
6. Композитор С. Юдаковнинг кино ва муסיқали драма соҳасидаги ижодига характеристика беринг.

Адабиётлар:

1. Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.

2. Ф.Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А.Жабборов.Т.Соломонова. Композиторы и музыковеды Узбекистана.Ташкент. 1975.
4. А. Жабборов. Ўзбек бастакор ва мусиқашунослари. Тошкент.2004.
5. Ю.Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ мусиқаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
6. Т. Қиличев. Хоразм халқ театри.

Қўшимча адабиётлар:

1. Ўзбек халқ мусиқаси, VII том. Тошкент 1960
2. Ўзбек халқ мусиқаси, IV том. Тошкент 1960

Маъруза № 14

Композитор Собир Бобоевнинг (1920-2004) ҳаёти ва ижоди

Режа:

1. Композиторнинг ёшлик ва талабалик йиллари.
2. Собир Бобоевнинг вокал ижоди.
3. Собир Бобоевнинг фортепиано ижоди.
4. Композиторнинг опера ижоди.
5. Собир Бобоевнинг мусиқали драма ижоди.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат рбоби, атоқли композитор Собир Бобоев ижодий ва жамоатчилик фаолияти билан республикамиз замонавий мусиқа маданиятига катта ҳисса қўшган. У ёрқин асарлари билан М. Ашрафий, М. Бурҳонов, Т. Содиқов, Ш. Рамазонов, М. Левиев, С. Юдаков каби композиторлар сафига қўшилди. Бобоевнинг опера, мусиқали драма ва комедиялари, симфоник, вокал - симфоник ва хор асарлари, ўзбек халқ чолғулари оркестри учун асарлари, қўшиқ ва романслари маънавий мулкимизга айланди.

Собир Бобоев 1920 йил 30 декабрда Тошкентда Муҳаммад Восил Бобоев оиласида туғилди. Онаси Ҳамида Бобоева (Ҳакимхўжаева) уй бекаси бўлган: 1931 йили эри вафот этгандан сўнг 4 ўғил билан қолади. Моддий қийинчиликлар сабабли Собир ва укаси Носирни болалар уйига жойлаштиради. У ерда Собир ҳаваскорлик тўғрагига қатнашиб, дутор ва танбурда чалишни Н. Йўлдошевдан ўзлаштира бошлади. 7 - синфни битиргач, Тошкент индустриал техникумида, кейин педагогика институтининг тайёрлов курсига ўтди. Ўқишни битиргач, 1941 - 42 йилларда Тошкент вилояти умумтаълим мактабларида физика ва математикадан дарс берди ва педагогика институтида ўқишини давом еттирди. 1943 йилда С.Бобоев ҳаётида бурилиш содир бўлди.

Тошкент консерваторияси профессори, мусиқашунос Е. Е. Романовская билан учрашув ўтказилди. С. Бобоевнинг дутор ва танбур чалишини, ўзи басталаган куйини тинглаб унга консерваторияда очилган композиторлик тайёрлов бўлимида ўқишга маслаҳат берди. Бўлажак ижодкор дастлаб тайёрлов, сўнгра асосий босқичларда Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, профессор Б. Б. Надеждин синфида таълим олди. 1949 йилда Т. Тўла либреттоси асосида «Зумрад» номли бир пардали операси билан консерваторияни

муваффақиятли битирди.

Талабалик йиллари С. Бобоев Ўзбекистон радиосининг хорида хонанда, бош хормейстер ёрдамчиси, 1947 - 49 йилларда Ўзбекистон филармониясининг ашула ва ракс ансамблида бадиий раҳбар бўлиб ишлади. Бу даврда ёзган мусиқа асарларининг бадиийлиги ва профессионаллигини ҳисобга олиб С. Бобоев 1946 йили Ўзбекистон уюшмасига аъзолика қабул қилинди. 1948 йили эса уюшманинг биринчи қурултойида у ҳайъат раиси лавозимига сайланди ва 1955 йилга қадар фаолият кўрсатди. Шу билан бирга у 1951 - 52 йилларда Ҳамза номидаги Тошкент мусиқа билим юртида ва консерваторияда мусикий назарий фанлардан дарс берди. Шунингдек, С. Бобоев 1958 - 59 йилларда Ўзбекистон хор жамияти ҳайъат раиси, 1960 - 65 йилларда Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси раиси, 1966 - 69 йилларда Самарқанд опера ва балет театри директори ва бадиий раҳбари, 1972 - 76 йилларда М. Қориёқубов номидаги ўзбек давлат филармонияси бадиий раҳбари; 1969 - 78 йилларда консерватория муаллими, 1982 - 85 йилларда Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси раиси вазифаларида ишлади.

Композитор фортепиано учун пьеса, сонатина, ракс; Кларнет ва фортепиано учун «Рапсодия», симфоник оркестр учун иккита сюита, хор жамоаси учун: Муқимий сўзига «Навбахор», Т. Тўла сўзига «Алла», «Физкультурачилар кўшиғи» (Ш. Саъдулла сўзи), «Халқимга» (Т. Фаттоҳ сўзи), «Ўзбекистон» (Р. Бобожон сўзи), хор кўшиқлар: «Булбул сайраганда» (Т. Тўла сўзи), «Ватан» (Н. Тошпўлат сўзи), «Сендадур» (Шухрат сўзи), «Гул сочар» ва «Оразинг» (Навоий сўзлари), кўшиқлар: «Ишонмайман» (М. Бобоев сўзи), «Эй сабо» (Навоий сўзи), «Бу ҳол» (Уйғун сўзи), «Дўстимга» (Ҳ. Олимжон сўзи), «Гўзал водий» (Т. Тўла сўзи), «Сенинг кўшигинг» (Ҳ. Ғулом сўзи) каби романслар; Р. Бобожонов сўзига бешта, Т. Мирзо сўзига болалар учун учта кўшиқ басталади.

Ўзбек халқ чолғулари оркестри учун «Поэма», «Байрам увертюра»си (1950 й.) ўзининг шодиёна оҳангдор кўтаринки руҳи, миллийлиги, шаклининг ихчам, мукамал профессионаллиги, оркестрнинг рангбаранг жаранглаши билан ажралиб туради. Бу асар композиторни элга танитди. У биргина муаллифнинг ижодий ютуғи эмас, бутун замонавий ўзбек мусиқа санъатининг ва айниқса, оркестр жамоасининг ҳам ютуғи бўлди. Бу асар профессионал ва талабалар оркестри дастурларида ҳозирга қадар ижро қилиниб келинмокда. Худди «Байрам увертюра»си каби чанг ва ўзбек халқ чолғулари оркестри учун басталаган «Концертино» (1952 й) ҳам созанда ва тингловчиларнинг севимли асарларидан биридир. Бундай ижодий ютуқ композиторни ўз касб - ҳунари устида янада жиддий ишлашга, йирик ва муракаб мусиқа асарлари яратишга илҳомлантирди. Тез орада унинг қалами остидан қуйидаги симфоник ва вокал - симфоник асарлар бунёдга келди: симфоник оркестр учун иккита сюита (1952, 1953 й.), мумтоз халқ куйи «Сегоҳ» асосида симфоник поэма (1956 й.), Т. Тўла сўзларига «Оқ олтин» вокал - хореографик сюита ва «Байрам куни» (1955 й.) вокал - симфоник поэма, айниқса, пахтакор деҳқонлар ҳаётига бағишланган 4 қисмли «Ҳосил байрами» (Р. Бобожон сўзи, 1955 й.) кантатаси ўзининг миллий оҳангдорлиги, ранг - баранг хор кўшиқлар билан мироббошининг лирик ашуласи,

якунловчи тантанавор рухда оммавий хор садолари билан ажралиб туради. Биринчи ижросидаёқ ижодий ютуғи ва асарнинг бадиий таъсирчанлиги эътироф этилди.

С. Бобоевнинг бутун ижодий фаолиятида сахна асарларига мусиқа басталаш асосий ўринда туради. У биринчи мусикали комедия «Далада байрам» ва мусикали драма «Менинг соҳилларим» (Ш. Саъдулла ва З. Фатхулинлар пьесаси, 1954 ва 1957 й.) Д. Зокиров билан ҳамкорликда яратган бўлса, мустақил равишда 1957 йил «Катта муҳаббат» (Б. Раҳмонов пьесаси) мусикали драмани яратди. 1958 йил Муқимий номидаги мусикали театрда сахналаштирилган, «Ватан ишқи» (Ш. Саъдулла ва З. Фатхулинлар пьесаси) мусикали драма композиторнинг катта ижодий ютуғи, десак муболаға бўлмайди. Келгуси йилларда С. Бобоев «Икки билагузук» (Ш. Саъдулла пьесаси, 1962 й.) мусикали комедия, «Майна Ҳасанова» (А. Раҳмат пьесаси, 1972 й.), «Олтин камар» (Тўлқин пьесаси, 1978 й.), «Муҳаббат қўшиғи» (Т. Тлегенов пьесаси, 1980 й.) мусикали драмалар, «Темир қафас» (Х. Расулов пьесаси, 1982 й.) мусикали комедия ва «Шаҳрисабз маликаси» (Л. Гладких пьесаси) мусикали комедия (1986 й.) ижод этди.

С. Бобоев К. Яшин билан ҳамкорликда «Ҳамза» операсини яратди. Атоқли шоир, драматург, бастакор, жамоат арбоби Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг сиймосига бағишланган «Ҳамза» операси 1961 йил 27 май куни сахна юзини кўрди ва томошабинлар томонидан қизгин кутиб олинди. Опера мусикаси, айниқса, асосий персонажлар: Ҳамза, Санобар, Алижон, Шодмон ота, Шайх Исмоиллар гўзал ва оригинал ариялари, хор қўшиқлари тингловчига манзур бўлди, мафтун қилди. Албатта, энг аввал бу композиторнинг ижодий ютуғи бўлди ва республикамиз маданий ҳаётида ўз вақтида катта воқеага айланган эди. Келгусида С. Бобоев «Ватан ишқи» мусикали драмаси асосида 1973 йили (иккинчи таҳрир 1985 й.) «Фидойилар» (Ш. Саъдулла ва З. Фатхулин либреттоси) ва болалар учун 1969 йили ўзбек халқ эртаги асосида «Ёрилтош» (Ш. Саъдулла либреттоси) операларини яратди.

С. Бобоев ижодий фаолиятида доимий равишда кўшиқ, романс, жўрли ва жўрсиз хор қўшиқлар яратиб келмоқда. Бу соҳада басталаган ҳамма асарларнинг номларини санаш мушкул. Айниқса, у романс жанрига катта аҳамият бериб, ўзига хос услубни топиб олди, композитор ҳар бир шеърнинг мазмунидан келиб чиқиб, декламацион оҳангларга эътибор берди. Бундай ҳол, айниқса, «Ёр кетди» (Ойбек шеъри), «Қалб» (С. Зуннунова шеъри), «Мерос» (А. Саъдулла шеъри), А. Мухторнинг 4 та шеърига, Ҳ. Худойбердиевнинг шеърларига басталаган романсларида яққол сезилади. Булардан ташқари 90 - йилларда Навоийнинг 3 та, Машрабнинг 11 та, Фурқатнинг 5 та ва Нодиранинг ғазалларига романслар басталади. Жўрсиз хор учун яратган хор қўшиқлари, айниқса, ўзбек халқ ашула ва қўшиқлари асосида қайта ишлаган: «Галдир», «Тановар», «Сегоҳ» каби асарлар диққатга сазовор.

Собир Бобоев ёрқин, кўп қиррали ва серунум ижоди билан Ўзбекистон мусиқа маданиятининг ривожланишига қўшган хизматлари 1998 йили «Эл-юрт хурмати» ордени, «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби» фахрий унвони билан тақдирланган.

Таянч тушунчалар:

1. Пьеса-кичик мусиқа асари
2. Сонатина – кичик соната
3. Кларнет – ёғочдан ишланган мусиқа асбоби
4. Либретто – опера ёки балетнинг бадиий баёни
5. Романс – овоз учун чолғу асбоби жўрлигида ёзилган асар

Назорат саволлари:

1. Композиторнинг ёшлик ва талабалик йиллари ҳақида маълумот беринг..
2. Собир Бобоевнинг вокал ижоди ижодига характеристика беринг.
3. Собир Бобоевнинг фортепиано ижоди ижодига характеристика беринг.
4. Композиторнинг опера ижоди ижодига характеристика беринг.
5. Собир Бобоевнинг мусиқали драма ижоди ижодига характеристика беринг.

Адабиётлар:

1. Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.
2. Ф.Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А.Жабборов.Т.Соломонова.Композиторы и музыковеды Узбекистана.Ташкент. 1975.
4. А. Жабборов. Ўзбек бастакор ва мусиқашунослари. Тошкент.2004.
5. Ю.Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ мусиқаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
6. Т. Қиличев. Хоразм халқ театри.

Қўшимча адабиётлар:

1. Ўзбек халқ мусиқаси, VII том. Тошкент 1960
2. Ўзбек халқ мусиқаси, IV том. Тошкент 1960

Маъруза №15

Композитор И. Акбаров ҳаёти ва ижоди(1921)

Режа:

1. Композиторнинг ёшлик ва талабалик йиллари.
2. Композиторнинг вокал ва вокал - симфоник ижоди.
3. Композиторнинг опера ва балет ижоди.
4. И.Акбаровнинг мусиқали драма ижоди.

Ўзбекистон халқ артисти, Республика Давлат мукофоти совриндори, атоқли композитор И. Акбаров ўзининг симфоник асарлари, кантата, оратория, опера, балет, мусиқали драма ва комедия, хор ҳамда эстрада қўшиқлари билан ўзбек мусиқаси равнақига улкан ҳисса қўшиб келмоқда. XX асрнинг иккинчи ярмидан республикамиз профессионал мусиқа санъатининг ривожланиш жараёнини бу истеъдодли композиторсиз тасаввур этиш қийин.

Икром Илҳомович Акбаров Тошкентда 1921 йил 1 мартда ҳунарманд оиласида туғилди. Болалигидан мусиқага қизиқишини сезган амакиси Илёс Акбаров тавсияси билан Ҳамза номидаги Тошкент мусиқа билим юртида фортепиано бўйича таълим олади. Ота - онасининг хоҳиши билан Тошкент

педагогика билим юртида ҳам ўқиди. 1939 йили Тошкент давлат консерваториясининг композиторлик факултетига ўқишга киради. Бу ерда Ю. Фортунатов, С. Василенко, Л. Ревуцкий ва А. Козловский каби атоқли композиторлардан сабоқ олди.

Икром Акбаров консерваторияни муваффақиятли тугаллагандан кейин Ҳамза номидаги Тошкент мусиқа билим юртида мусиқа назариясидан дарс бера бошлайди. У ўз билимини янада бойитиш ниятида 1946 йили Ленинград давлат консерваториясига ўқишга киради. Унинг бу шаҳарда ўтказган талабалик ва аспирантлик саккиз йиллик ҳаёти, мутахассисликни пухта эгаллашда ва маънавий озуқа олишда жуда ҳам сермазмун ўтди. У консерватория профессорлари М. Штейнберг, Б. Арапов, В. Волошиновлардан олган сабоқлари зое кетмади. Улар раҳбарлигида И. Акбаровнинг турли чолғуларга, ансамбл ва оркестрга ёзган мусиқий асарлари ёш ижодкор учун катта тажриба мактабини ўтади.

1954 йилда композитор Ленинграддан ватанига қайтиб, Тошкент консерваториясида муаллимлик киришади, 1957 йилдан буён фақат ижод билан шуғулланмоқда. 1954 йилда Ҳамзага бағишлаб яратган «Шоир хотираси» симфоник поэмаси композиторга шухрат келтириши билан унинг ижодий фаолиятида бурилиш ясади.

И. Акбаров мазкур асарларидан сўнг симфоник ва вокал - симфоник жанрларда бадиий баркамол асарлар яратди. Унинг «Ўзбекча сюита»си (1956 й.), «Эпик поэма»си (1962 й.), Р. Тагорнинг «Почта» номли сахна асарига (1963 й.) ёзган сюитаси, Самарқанд шаҳрининг 2500 йиллик юбилейига атаб ёзган «Самарқанд ҳикоя»лари, «Орзу» балети асосида ёзган «Симфоник сюита»си, «Наврўз» номли балети асосидаги симфоник сюитаси, «Ракс», фортепиано ва Симфоник оркестр учун концерти ва 1962 йил яратган скрипка ва симфоник оркестри учун концерти ёрқин мисол бўла олади.

Композитор эришган ижодий ютуқлари унинг вокал - симфоник, кантата ва оратория асарларида ҳам намоён бўлди. Масалан; К. Яшин сўзига «Ҳамза» номли (1962) вокал сюитаси, Ҳофиз сўзига «Баллада»си (1961), М. Шайхзода сўзига «Тошкентнома» ораторияси (1964), Алишер Навоийнинг «Ҳамса»си асосида ёзилган шу номли кантата (1969), Берунийнинг 1000 йиллик юбилейига бағишлаб О. Матчон сўзига «Абадият» балладаси (1973), Т. Тўла сўзига «Зафарнома» вокал симфоник поэмаси (1972), Дм. Полинин сўзига ёзган «Дўстлик» вокал симфоник поэмаси (1972), Ҳ. Олимжон, Ж. Жабборов, Ҳ. Ғулом, Т. Тўла сўзларига «Менинг шахрим» кантатаси (1983), Ҳ. Олимжон ва Ҳ. Ғулом сўзларига ёзган «Мангу хотира» ораторияси (1985) ўзига хослиги ва бадиий баркамоллиги билан ажралиб туради. Бу асарларда композиторнинг Ватанимиз тарихини, буюк аجدодларимиз сиймоларини, ўлкамиз гўзал табиатини баралла тараннум этган.

Икром Акбаров балет ва опера жанрлари ривожланишига ҳам катта эътибор бермоқда. У 1959 йили «Орзу» (Г. Измайлова ва Б. Завяловлар либреттоси) номли илк балети, 1964 йили «Нигор» (Аболимов либреттоси), 1968 йил бир пардали «Лайли ва Мажнун» (Г. Измайлова либреттоси), 1968 йил «Наврўз» балетлари (Г. Измайлова ва Р. Фарҳодийларнинг либреттоси)

билан сахна рақс санъатининг ривожланишига ўз ҳиссасини қўшди. 1973 йили композитор «Сўғд элининг қоплони» (Б. Зокиров либреттоси), 1998 йилда «Ибтидо хатоси» (Е. Шукур либреттоси) «Жалолиддин Мангуберди» (М. Шайхзода) операларини яратди. Композитор И. Акбаров мусикали драма ва комедиялар басталаб, шу жанрларнинг ривожланишига баракали ҳисса қўшиб келмоқда. У 1969 йил З. Фатхулин пьесаси асосида «Кумуш тўй»; 1969 йили Т. Тўла пьесаси асосида «Қиз булоқ»; С. Азимов пьесаси асосида «Юлдузларни кўраман»; Чингиз Айтматовнинг «Момо ер» асари асосида Т. Тўла либреттоси асосида 1965 йил мусикали драма, Г. Лорка пьесаси асосида 1973 йил «Қонли тўй», И. Султон пьесаси асосида 1985 йил «Кумуш шаҳарнинг маликаси» мусикали драмалари; Ж. Жабборов пьесалари асосида «Ўжарлар» (1973), «Тўйдан олдин томоша» (1983), «Йиллар ўтиб» (1975) комедиялари учун ёрқин мусиқа басталади. Мазкур сахна асарларининг ғоявий мазмунидан, воқеаларнинг ривожидан, қаҳрамонларнинг руҳий ҳолатларидан келиб чиққан ҳолда мусикий образлар яратди. Бу асарлардан ташқари драмаларга ҳам мусиқа басталади: «Почта» (Р. Тагор пьесаси), «Замон драмаси» (С. Азимов пьесаси), «Йўлчи юлдуз» (К. Яшин пьесаси), «Табассум ўғрилари» (Шукрулло пьесаси).

Композитор ўзининг дилбар қўшиқлари билан халқимиз ўртасида машҳур бўлди. Айниқса, атоқли эстрада хонандаси, Ўзбекистон халқ артисти Ботир Зокиров учун махсус ёзилган ва илк бор янграган «Раъно» (С. Акбарий сўзи), «Газли», «Маҳбубга», «Кетма, Нигор», «Қайдасан» (Т.Тўла сўзлари), «Ёр кел», «Қўшчинор» (Ҳ. Ғулом сўзлари), «Қор ёғар» (С. Зуннунова сўзи), «Баҳор фасли» (Б. Зокиров сўзи), «Азизим» (Ў. Рашид сўзи), «Лолазор чорлайди» (Ж. Жабборов сўзи) эстрада қўшиқлари кенг қанот ёзди. Унинг «Юлдуз» (Зулфия шеъри), «Хаёлимда бўлдинг узун кун» (Ҳ. Олимжон шеъри), «Ўйлайсанми» (Ҳ. Муҳаммад шеъри), «Ойдин кечада» ва «Бир гал келганлигинг шодлик табассум» (Уйғун шеърлари), «Гуллаган ёшлик чоғимда» (Ҳ. Олимжон шеъри), «Ўзга» (Т. Тўла сўзи), «Келгин» (Миртемир шеъри). Икром Акбаров кинофильмларга ёзган мусиқаси, романслари лирик ҳис-туйғуларни ифода этади: «Ҳамза» (1961 й. реж. З. Собитов), «Синчалак» (1961 й. реж. Л. Файзиев), «Сен етим эмассан» (1962 й. реж. Ш. Аббосов), «Осиё устида бўрон» (1964 й. реж. К. Ёрматов), «Қора консулнинг ҳалокати» (1970 й. реж. К. Ёрматов), «Икки дил достони» (1966 й. реж. К. Ёрматов), «Гулбаҳор» (1956 й. реж. Ў. Аъзамов) «Иккинчи гуллаш» (1959 й. реж. Л. Файзиев), Шунингдек, композиторлар М. Бурҳонов ва М. Левиевлар билан «Мафтунингман» (1958 й. реж. Ў. Аъзамов) ва «Орол балиқчилари» (1957 й. реж. Ў. Аъзамов) фильмларига мусиқа басталаган.

Композитор камер - чолғу жанрларини ривожлантиришга катта улуш қўшди. Унинг фортепиано, скрипка, виолончел, айниқса, турли ансамбллар учун яратган асарлари машҳурдир. Композитор «Оркестр ва тор учун пьеса»си, Ҳ. Шарипов сўзига басталаган «Тўйлар муборақ» номли 5 қисмли вокал - суютаси, болалар учун турли мавзуларда яратган қўшиқлари халқимизнинг олқишларига сазовор бўлмоқда. Алқисса, композитор Икром Акбаровнинг турли жанрларда яратган энг яхши асарлари XX аср ўзбек мусиқа маданиятининг жиддий ютуғи, мумтоз намуналари қаторидан ўрин олиб

келмоқда.

Икром Илхомович Акбаров Ўзбекистон мусиқа маданиятининг ривожланишидаги хизматлари учун «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби» (1964 й.), «Ўзбекистон халқ артисти» (1981 й.) фахрий унвонлари билан тақдирланган. Республика Давлат мукофотига 1977 йили сазовор бўлган. 1999 йили «Эл юрт хурмати» ордени билан тағдирланган.

Таянч тушунчалар:

- 1.«Шоир хотираси» - симфоник поэма. 1954 Ҳамзага бўяғишлаб яратилган
- 2.Кантанта – (итал.cantare- куйламоқ) тантанали ёки эпик ҳикоявий характердаги кўп овозли вокал – симфоник асар
- 3.Оратория – (лот-oratio-нотиклик қилиш, чиройли гапириш) яккахон, хор ва симфоник оркестр ижросига мўлжалланган кўп қисмли вокал-симфоник асар
- 4.Балет – (итал. балло-раксга тушаман)- мусиқа ва ракс уйғунлашган мусиқа-хореографик спектакл
- 5.Опера – (итал.ижод)- сахна ҳаракатлари вокал ва оркестр мусиқаси билан жипс боғланган театр санъати тури

Назорат саволлари:

1. Композиторнинг ёшлик ва талабалик йиллари. ҳақида маълумот беринг
2. Композиторнинг вокал ва вокал - симфоник ижоди га характеристика беринг..
3. Композиторнинг опера ва балет ижоди га характеристика беринг..
4. И.Аkbаровнинг мусиқали драма ижоди га характеристика беринг..

Адабиётлар:

1. Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.
2. Ф.Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А.Жабборов.Т.Соломонова.Композиторы и музыковеды Узбекистана.Ташкент. 1975.
4. А. Жабборов. Ўзбек бастакор ва мусиқашунослари. Тошкент.2004.
5. Ю.Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ мусиқаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
6. Т. Қиличев. Хоразм халқ театри.

Қўшимча адабиётлар:

1. Ўзбек халқ мусиқаси, VII том. Тошкент 1960
2. Ўзбек халқ мусиқаси, IV том. Тошкент 1960

Маъруза № 16

Композитор Хайри Изомов(1922) ҳаёти ва ижоди.

Режа:

1. Композиторнинг ёшлик ва талабалик йиллари.
2. Композитор Хайри Изомовнинг вокал вокал- симфоник ижоди.
3. Композитор Хайри Изомовнинг мусиқали драма ижоди.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, композитор ва дирижёр

Хайри Изомов 30 - йилларда мусиқа дунёсига кириб келди. У ўзбек профессионал композиторларнинг иккинчи авлодига мансуб. Ўзининг кўп қиррали ижодий ва дирижёрлик фаолияти билан республикамиз мусиқа санъати ривожланишига муносиб ҳисса қўшиб келмоқда.

Изомов Хайри Ғуломжон ўғли Бухоро шаҳрида, зиёли оиласида 1922 йилнинг 30 декабрида туғилди. 1928 йилдан умумтаълим мактабида ўқиди. Болалигидан мусиқага қизикди ва 1931 йили Бухоро мусиқа техникумида скрипка бўйича ўқиди ва 1935 йили битирди. 1935 - 1936 йилларда Бухоро мусикали драма театрида созанда бўлиб ишлади.

Маълумки, 1936 йили Т. Жалилов бошчилигида Ўзбек давлат филармонияси қошида ўзбек халқ чолғулари ансамбли ташкил топди. Мазкур ансамблга бошқа созандалар қатори 14 ёшли Хайри Изомов ҳам ишга таклиф қилинди. У 1937 йили Москвада ўтказилган Ўзбекистон адабиёти ва санъати декадасида энг ёш созанда сифатида қатнашди. Декададан қайтиб келгач, Т. Жалиловнинг ансамбли қошида Ўзбекистон халқ артисти, композитор ва дирижёр Н. Н. Миронов ёш созандалардан нотали оркестр тузди. Х. Изомов нота ёзувини мусиқа техникумида ўргангани учун устозга ёрдамчи ва дирижёр бўлди. Бу жамоа Россия ва Белорусия шаҳарлари бўйлаб ўзбек мусикасини тарғибот қилди. Мазкур жамоа асосида 1938 йили филармония қошида Ўзбек халқ чолғулари оркестри ташкил топди.

1938 йили Х. Изомов Тошкент консерваториясининг тайёрлов курсига ўқишга кириб, Б. Б. Надеждин синфида сабоқ ола бошлади. Х. Изомов 2 - жаҳон уруши даврида Олмаота шаҳри ҳарбий авиация мактабида учувчиликка ўқиди. Ушбу мактабда курсантлардан ташкил топган бадиий ҳаваскорлик ансамблига раҳбарлик қилди. Сўнгра у учувчи бўлиб фронтда, урушдан кейин шу армиянинг захирадаги авиаполкида хизмат қилди. 1946 йилнинг сентябридан бошлаб узилиб қолган ўқишни консерваториянинг асосий курсида Б. Надеждин синфида давом эттирди. Ўқиб юрган йиллари мусиқанинг турли жанр ва шаклларида асарлар яратди. Улар орасида «Пари» (Навоий ғазали) романи, «Ватан олқиши» (П. Мўмин сўзи), «Гул» (Т. Эрназаров сўзи), «Ўзбекистоним менинг» (Уйғун сўзи) кўшиқлари ва фортепиано учун «Токката» куйи машҳур бўлиб кетди. Унинг нотаси 1949 йилда чоп этилгандан буён республикамизнинг ҳамма мусиқа мактабларида ёш пианиочилар ҳамон ижро этиб келмоқдалар. Талаба - композитор Х. Изомов ўқиш билан бирга 1949 - 50 йилларда Ўзбекистон радио комитети мусиқий таҳририятининг масъул котиби, 1950 - 1955 йилларда эса радиокомитетнинг бадиий эшиттиришлар бошқармасининг бош муҳаррири вазифаларида ишлади.

Тошкент давлат консерваториясини Х. Изомов 1952 йилда битириб, радиодаги ишини давом эттириш билан бирга мустақил равишда турли жанрларда ижод қила бошлади. Масалан, 1953 - 64 йилларда бирин - кетин куйидаги кўшиқ ва бошқа мусиқий асарлар яратди: «Қаҳрамон қизлар», «Шонли элим», «Ёшлик байрами», «Тинчлик ҳақида ёшлар кўшиғи», «Дуторим» (М. Қориев сўзлари), «Менинг севимли ўлкам», «Тошкент осмони» (Д. Полинин сўзлари), «Сайр этдим» (П. Мўмин сўзлари), «Қиз кўшиғи» (Ғ. Ғани сўзи), «Салом, юлдузлар» (Т. Тўла сўзи), «Севмай

бўлмайди», «Зиёфатда айтиладиган кўшиқ» (Ҳ. Шарипов сўзи) ўз даврида жуда машҳур бўлган кўшиқлар билан бирга симфоник оркестрга ўзбекча сюита, скрипка ва фортепиано учун пьеса, фортепиано учун Этюд, 7 та вариация, «Ноктюрн», «Мусиқали кутича», 4 та пьеса; кларнет ва фортепиано учун пьеса, хонанда ва симфоник оркестр учун «Ўзбекистон пахтаси» (В. Мухторов сўзи) кўшиқ, хонанда ва хор жамоаси учун «Севиқли ёр» кўшиқ, Тошкент давлат ёш томошабинлар театрида сахна юзини кўрган куйидаги спектаклларга мусиқа басталади: «Абдулла Набиев» (А. Раҳмат пьесаси), «Ўжар» (М. Ғани ва У. Исмоилов пьесалари), «Ким айбдор» (И. Аҳмедов пьесаси), «Ойгул ва Бахтиёр» (Ҳ. Олимжон асари асосида У. Раҳмонов пьесаси), «Иқбол» (Ё. Мирзо пьесаси), «Вафодорлик» (О. Ёқубов пьесаси); кўғирчоқ театри учун «Тўти қиз» (М. Мухамедов пьесаси), «Ўрмондаги воқеа» (С. Абдукахдор пьесаси), Ҳамза номидаги драма театри учун «Айтсам тилим куяди, айтмасам дилим» (О. Ёқубов пьесаси) ва бошқалар. Х. Изомов 1964 - 1966 йилларда Афғонистон ҳукумати таклифига биноан Қобул радиосида маслаҳатчи бўлиб ишлади. 1966 йили Тошкентга қайтгач, радио қошидаги «Ўзбек халқ чолғулари» оркестрида дирижёр вазифасида ишини давом эттирди ва 1992 йили нафақага чиқди. Х. Изомов дирижёрлик ва жамоатчилик ишлари билан банд бўлишига қарамай мусиқанинг турли жанрларида янги янги, жозибали асарлар яратди. Композитор 60 - йилларнинг 2 - ярми, 70 - 80 йилларда замонавий ўзбек эстрада санъатининг ривожланишига катта аҳамият берди. У яратган эстрада кўшиқларидан «О, Дилбар», «Бу муҳаббат», «Саломалайкум» (Д. Полинин сўзлари), «Ким ўзи?» (Е. Раҳим сўзи), «Кимга айтай?» (А. Пўлат сўзи), «Кўзи хумор» (Ш. Шомахмудов сўзи), «Сен» (О. Ҳожикосимов сўзи), «Ишва кўз» (С. Холмухамедов сўзи) машҳур бўлиб кетди. Яккагон ва Ўзбек халқ чолғулари оркестри учун ёзилган «Қуёшли Ўзбекистон» номли вокал - рақс сюитаси, «Зангори кема капитанлари» ва «Янги Тошкент» (Д. Полинин сўзлари) кўшиқ - балладаси ўзига хослиги билан ажралиб туради. Драматург С. Абдукахҳор билан ҳамкорликда «Алижон ва Валижон» спектаклига мусиқа басталаган. Бастакорлар уюшмасининг оммавий жанрлар комиссиясига узоқ йиллар раислик қилди. 1954 йили «Ўзбекистон ҳукуматининг фахрий ёрлиғи», 1967 йили «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист» ва 1974 йили «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби» фахрий унвонлари ва 2000 йилда «Эл юрт ҳурмати» ордени билан тақдирланган.

Таянч тушунчалар:

- 1.«Пари» романи, «Ватан олқиши», «Ўзбекистоним менинг» - композиторнинг дастлабки асарлари
- 2.Токката – (итал.toccate - тегмоқ) қисқа чўзимли (саккизлик ва ўн олтилик) ноталар воситасида ифода қилинувчи бетўхтов характердаги мусиқа асари
- 3.Ноктюрн – (фр.nocturne – тунги кўшиқ) – гўёки тун тимсоллари билан йўғрилгандек ҳаёлпарастона, куйчан мусиқа асари
- 4.Сюита – (фр.Suite - изчиллик) бир – бирига қарама-қарши қисмли мусиқа циклик мусиқа шакли
- 5.Вариация – мавзу ва унинг ўзгариб тарорланишидан иборат мусиқа шакли

Назорат саволлари:

1. Композиторнинг ёшлик ва талабалик йиллари ҳақида маълумот беринг
2. Композитор Хайри Изомовнинг вокал вокал - симфоник ижодига характеристика беринг.
3. Композитор Хайри Изомовнинг мусиқали драма ижодига характеристика беринг.
4. Композитор Хайри Изомовнинг эстрада ижодига характеристика беринг..

Адабиётлар:

1. Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.
2. Ф. Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А. Жабборов. Т. Соломонова. Композиторы и музыковеды Узбекистана. Ташкент. 1975.
4. А. Жабборов. Ўзбек бастакор ва мусиқашунослари. Тошкент. 2004.
5. Ю. Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ мусиқаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
6. Т. Қиличев. Хоразм халқ театри.

Қўшимча адабиётлар:

1. Ўзбек халқ мусиқаси, VII том. Тошкент 1960
2. Ўзбек халқ мусиқаси, IV том. Тошкент 1960

Маъруза № 17

Композитор Абдурахим Мухамедовнинг ҳаёти ва ижоди. (1923-1980)

Режа:

1. Композиторнинг ёшлик ва талабалик йиллари.
2. Композиторнинг вокал ижоди.
3. Композиторнинг мусиқали драма ижоди.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат рбоби, композитор А. Мухамедов XX аср збек мусиқаси тарихида ёрқин из қолдири. У ўзига хос овози билан мусиқа ижодкорлигига 50 - йилларда кириб келди. Унинг яратган ажойиб лирик, оммабоп хор қўшиқлари, миллий услубда ёзган симфоник ва мусиқий сахна асарлари замонавий маданиятимизни бойитди.

Абдурахим Мухамедов 1923 йили 10 декабрда Тошкент шаҳрида новвой оиласида туғилди. Туғма истеъдод эгаси тасвирий санъат ва мусиқа билан кизиқади, қалам ва мойбўёқда ҳар хил расмлар чизади. Ҳаваскорлик тўғарагида мандолина, домбра, дамли чолғулардан алт, баритон чалишни ўрганади ва оркестрда қатнашди. 1938 йили 7 - синфни битириб, Тошкент саноат техникумининг химия - технология бўлимига ўқишга киради. Ўқишни 1942 йилда битиргач, ҳарбий хизматга чақирилди ва Жанубий Украина fronti жангларида қатнашди. 1943 йилда оғир ярадор бўлди. 1944 йили Тошкентга

қайтиш унга насиб етди. Бир йилдан сўнг ўзбек давлат филармонияси қошидаги ўзбек халқ чолғулари оркестрига ишга қабул этилади. 1952 йили Ўзбекистон радиоси ҳузуридаги ўзбек халқ чолғулари оркестрига ишга ўтади. Оркестрда ишлаб юрган кезлари 1946 - 1950 йилларда Тошкент мусиқа техникумининг ўзбек халқ чолғулари бўлимида ўқийди ва мусиқа басталашга қизиқади. С. Бобоевнинг дўстона маслаҳати билан у 1948 йилдан бошлаб Тошкент давлат консерваториясининг тайёрлов бўлимида композиторлик мутахассислигидан сабоқ олади. 1950 - 1955 йилларда асосий босқичида профессорлар Б. Б. Надеждинда композициядан, А. Козловскийда чолғулаштиришдан таълим олади. «Ёшлик» симфоник поэмаси билан ўқишни битиради. Ёш мутахассис йўлланма билан Ўзбекистон Маданият вазирлиги Санъат бош бошқармасида инспектор вазифасидан иш бошлади. 1956 - 1957 ўқув йилида Тошкент давлат хотин қизлар педагогика билим юртида мусиқа ўқитувчиси, 1958 - 1960 йилларда Тошкент телестудиясида мусиқа муҳаррири ишлади. 1960 - 1965 йилларда яна санъат бош бошқармасида муҳаррир, мусиқа бўлими бошлиғи, репертуар бўлими аъзоси лавозимларида ишлади. 1965 - 1972 йиллари А. Муҳамедов ўзбек давлат филармониясининг тарғибот бўлимида, 1972 - 1974 йиллари Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриётида мусиқа муҳаррири бўлиб ишлади. 1974 - 1975 ўқув йилида Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институтининг мусиқий педагогика факултетидида мусиқа назариясидан дарс берди. 1975 - 1977 йилларда ўзбек давлат филармонияси қошида янги ташкил этилган «Гўзал» ашула ва рақс ансамблининг бадиий раҳбари ва бош дирижёри вазифасида ишлайди.

А. Муҳамедов композитор сифатида шаклланишида ўзбек халқ мусиқаси ва унинг намояндалари, ўзи ишлаган ўзбек халқ чолғу оркестрлари, рус, оврўпо классик композиторлари ҳамда ўзбек композиторларидан М. Бурҳонов, М. Левиёв, Д. Зокиров, С. Юдаковларнинг ижоди катта рол ўйнади. Уларнинг таъсири остида шаклланган бўлсада, лекин А. Муҳаммедов изланиб, ноёб мусиқий асарлар яратишга ҳаракат қилади ва ўз услубини топади.

А. Муҳамедов ижодий фаолиятининг илк давридан бошлаб, замон руҳига мос кўшиқлар яратишга эътиборини қаратди. Унинг ижодида кўшиқ жанри етакчи ўрин эгаллайди. У кўшиқларини асосан замондош ўзбек шоирлари П. Мўмин, З. Обидов, Камтар, Миртемир, А. Бобожонов, З. Диёр, Т. Тўла, Я. Курбон, Э. Охунова, Мирмуҳсин, Н. Орифжонов, А. Нурмуҳамедовлар билан ҳамкорликда яратди. Улар ўз замондошларининг меҳлат жасоратларини, ватанга бўлган меҳр - муҳаббат, тинчлик учун курашни, ёшларнинг севги ҳис - туйғуларини ифодаладилар. Яккаҳон ва хор ижросида айтиладиган кўплаб кўшиқлар орасида «Жон қизлар», «Етти қиз», «Шоҳи сўзана», «Куйлайман», «Тошкент овози», «Чилонзор чиройли», «Сени эслайман», «Бир оқшом бўйдоқман», «Қирғиз кизига», «Бир наззора» лирик ва лирик - ватанпарвар кўшиқлари билан бирга хор учун «Гўзал Фарғона», «Тинчлик байроқдори», «Дилдор қиз», «Жон Ўзбекистон», «Яшна, хур Ватан», «Дўстлик кўшиғи», «Спортчилар кўшиғи» каби оммавий кўшиқлар ижрочилар репертуаридан кенг ўрин олиб, машҳур бўлиб кетган эди.

А.Муҳамедов болалар учун ҳам жозибали, оригинал кўшиқлар яратди.

Ўзбекистон радиосининг болалар учун эшиттиришлари йиллар давомида унинг «Юлдузча» кўшиғи билан бошланиб келди. Болалар ҳаётига сингиб кетган «Арча кўшиғи» сиз янги йил байрами ўтмаган бўлса керак. Ёки композиторнинг «Салимжон нимжон», «Кўғирчоғим, алла», «Капалак», «Алла», «Алла кўзичоғим», «Тантик қиз», «Сабоқ ол» каби кўшиқлари жажжи ижрочи ва тингловчилар қалбидан жой олган.

Муқимий номидаги мусикали драма театрида А. Муҳаммедов козок драматурглари К. Шанғитбоев ва К. Бойсеитовлар билан ҳамкорликда П. Мўмин асарига «Жон қизлар» (1963 й.), тожик драматурги С. Улуғзоданинг «Гавҳари шамчирок» (1967 й.) ва П. Мўмин пьесаси асосида «Олифта» (мусикаси Н. Халилов билан ҳамкорлида) мусикали комедияларни яратди. Бу асарларни томошабинлар қизгин кутиб олишган. Уларнинг адабий мазмуни замон ёшлари ҳаётидан қизиқарли воқеалар, тўқнашувлар, орзу - умид ва ҳис - туйғулар мусикада ёрқин ифодасини топа олган. Бастакорнинг мазкур спектаклларга басталаган куйлари ёрқин оҳангдорлиги билан ажралиб туради. Айни пайтда бу композиторнинг катта истеъдодидан дарак бўлди.

Таянч тушунчалар:

1. «Ёшлик» симфоник поэмаси – композиторнинг диплом иши
2. «Жон қизлар», «Ётти қиз» - композитор яратган лирик кўшиқлар
3. «Арча кўшиғи», «Салимжон нимжон» - композиторнинг болалар учун яратган кўшиқлари

Назорат саволлари:

1. Композиторнинг ёшлик ва талабалик йилларига характеристика беринг.
2. Композиторнинг вокал ижоди га характеристика беринг.
3. Композиторнинг мусикали драма ижодига характеристика беринг.
4. А. Муҳаммедов болалар учун яратган кўшиқларига характеристика беринг.

Адабиётлар:

1. Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.
2. Ф. Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А. Жабборов. Т. Соломонова. Композиторы и музыковеды Узбекистана. Ташкент. 1975.
4. А. Жабборов. Ўзбек бастакор ва мусикашунослари. Тошкент. 2004.
5. Ю. Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ мусикаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
6. Т. Қиличев. Хоразм халқ театри.

Қўшимча адабиётлар:

1. Ўзбек халқ мусикаси, VII том. Тошкент 1960
2. Ўзбек халқ мусикаси, IV том. Тошкент 1960

Маъруза №18

Композитор А. Отажоновнинг ҳаёти ва ижоди. (1924-1997)

Режа:

1. Композиторнинг ёшлик ва талабалик йиллари.
2. Композиторнинг вокал ижоди.

3. Композиторнинг опера ижоди.

4. Композиторнинг мусикали драма ижоди.

Ўзбекистовда хизмат кўрсатган артист, созанда ва композитор Абдушарип Отажонов 1924 йилнинг 1 январиди Хива шаҳрида санъаткор оиласида дунёга келди. Унинг бобоси ва отаси «созчи уста» номи билан танилган сурнайчи эдилар. Улар Абдушарипда туғма мусиқий қобилият борлигини сезиб, мусиқа цш сабоқ бера бошладилар ва у тез орада «мўъжизакор» ғижжакчи сурнайчи номига эга бўлди. 1932 йили бошланғич ўрта таълим дактабида, сўнгра ёшлар мактабида ўқиди, 1937 йили Хива қишлоқ хўжалиги техникумига ўқишга кирди. Мазкур ўқув даргоҳида мусиқа тўғаракларига ҳам қатнашди. Ўзининг ижрочилиги билан обрў эътиборга эга бўлган 15 ёшли Абдушарип 1939 йили Хива шаҳридаги вилоят колхоз - совхоз театрига ишга таклиф қилинди ва шу пайтдан унинг меҳнат фаолияти бошланди.

1942 йили А. Отажонов ҳарбий хизматга чақирилди ва Калинин, 2 - Белорусия фронтларида жанг қилди. 1944 йили 23 июнь куни оғир ярадор бўлиб, бир оёғидан ажралди. Госпиталларда даволангандан кейин 1945 йили армия сафидан озод этилиб, Ватанига қайтди. 1945 - 1951 йилларда А. Отажонов Огаҳий номидаги Хоразм вилоят мусикали драма ва комедия театрида созанда, мусиқа бўлими маслаҳатчиси бўлиб ишлади. Ёшлигидан ижрочилик ила мусиқа басталашга қизиқан ва машқ қила бошлаган Абдушарип замонавий Оврўпо нота тизимини кўп овозли мусиқа қоидаларини ўрганиш эҳтиёжи билан 1951 йили Ҳамза номидаги Тошкент мусиқа юртининг мусиқа назарияси бўлимида К. Отаниёзов, М. Юсупов ва С. Ҳайитбоевлар билан биргаликда ўқиди. Эл-юрт орасида обрў эътиборга сазовор бўлган санъаткорларга ўқув юрти директори И. Ҳамроев шароит яратиб берган эди. 1955 йили ўқишни битириб, А. Отажонов Хива шаҳрида болалар мусиқа мактабини ташкил этди. Унга раҳбарлик қилиш билан бир вақтда Хива шаҳар маданият бошқармаси театри мусиқа бўлимининг эмакдоши вазифасида ишлади. 1959 - 1964 йилларда Огаҳий номидаги Хоразм вилоят мусикали драма ва комедия театри директори ва дирижёри лавозимларида ишлади, айна пайтда Тошкент давлат консерваториясида композиция бўйича сиртки бўлимда профессор Б. И. Зейдман синфида ўқиди. 1964 йили А. Отажонов чанг ва симфоник оркестр учун концерт билан консерваторияни муваффақиятли битирди. Олий маълумотли мутахассис Урганч мусиқа билим юрти директори лавозимига тайинланди. 1967 - 1973 йилларда у Огаҳий номидаги театр директори ва дирижёри, 1973 - 1980 йилларда мусиқа билим юрти директори бўлиб ишлади. 1980 - 1986 йилларда театрда қайтиб, бош дирижёр вазифасида ишлади ва нафақага чиқди.

А. Отажонов ижодий меросида ранг - баранг, турли мавзуларда ёзилган кўшиқ, хор ва оркестр учун кўп қисмли мусиқий асарлар, мусикали драма ва комедиялар муҳим ўрин эгаллайди. У ўз ижодининг дастлабки даврида чолғу мусиқасига нисбатан кўшиқчилика кўпирок аҳамият берди.

Замондош шоирларнинг шеърларига меҳнатни ва меҳр - муҳаббатни куйловчи, одамлар хулқи ва жамиятда учраб турадиган айрим нуқсонларни ҳазил ила танқид остига олувчи ранг - баранг, жозибали кўшиқлар, лирик ашулалар, ҳажвий лапарлар яратди. Жумладан, 1957 - 1964 йилларда куйидаги кўшиқлар бунёдга келди: «Меҳнат завқи» (М. Абдурахимов сўзи), «Роҳати бир жон етишдим» (М. Раҳмонов сўзи), «Газ келди, газ» (Э. Эшмонов сўзи), «Салом марду мардонларимга» ва «Чўпон йигит кўшиғи» (А. Пўлат сўзлари), «Машғал элим» (Р. Бекниёз сўзи) каби меҳнатни ва Ватанни ардоқлайдиган кўшиқлар ёки: «Куйлайди табиат» (Ҳ. Шарипов сўзи), «Келди ёрим қошимга» (Х. Саидов сўзи), «Кезарман» (К. Аҳмадий сўзи), «Интизормиккин», «Айрилма мани», «Жонгинам шартингни айт» (Р. Бекниёз сўзлари), «Ошиқ ноласи» (Дилафкор сўзи), «Кел, кел жоним» (Шухрат сўзи) каби лирик кўшиқлар; «Бири бинафша, бири Равшан» (Бобур сўзи) лирик ялла; айниқса «Шўх ошпаз» (Порлоқ сўзи), «Почтачиман, почтачи» (К. Аҳмадий сўзи), «Узук тақсам билагингга», «Бобойжоним», «Аравакаш» ва «Ўзи билса, билсин» (Р. Бекниёз сўзлари), «Ҳар кишининг бўлса икки хотини» (Махтумқули сўзи), «Каминангиз комендант» (Э. Раҳим сўзи), «Суратчиман, суратчи» (Хуршид сўзи) каби ҳазил, сатирик лапарсимон айтишувлар ўз даврида хонандалар репертуарини бойитди ва ҳозирга қадар айримлари концерт дастурларида янграмоқда.

А. Отажоновнинг ижодий меросида шоирлар билан ҳамкорликда меҳнат, тинчлик, дўстлик, ишчи - деҳқон ёшлар, Ватан каби мавзуларда яккахон, хор ва оркестр учун басталаган кўп қисмли йирик асарлари ҳам оз эмас. Унинг кўшиқлари ёрқин оҳангдорлиги, жозоба ва ранг-баранглиги билан ажралиб туради. Композитор қаламидан куйидаги асарлар бунёдга келди: «Шодиёна» (Хуршид сўзи, 1968 й.) вокал - хореографик сюита, «Улуғ кун» (Хушнуд ва О. Матчон сўзлари, 1967 й.), хор ва оркестр учун «Офарин» ва «Оқ олтин» (Д. Матчон сўзи, 1967 й.), вокал хореографик сюита, «Хоразм» (Э. Раҳмон сўзи, 1968 й.), яккахон, хор ва оркестр учун поэма, «Маҳаллада тўй» ва «Сумалак оқшоми» (Хуршид сўзи, 1971 й.), вокал - хореографик сюита, «Замон анъанаси—никоҳ тантанаси» (Хуршид сўзи, 1973 й.), вокал хореографик сюита, «Олтин қўллар» (Миртемир сўзи, 1973 й.), вокал хореографик сюита, хоразм «Ёр - ёр» ини акапелла хори учун қайта ишлаган; «Авазим» Хоразм халқ кўшиғи асосида чолғу ансамбл учун пьеса, «Қудалар баҳси» (Нурматов сўзи, 1974 й.), яккахон, хор, хореографик композиция, «Ақлда доно қизлар» (Э. Раҳим сўзлари, 1982 й.), вокал - хореографик сюита; аралаш хор ва оркестр учун сюита, «Пахтакорман» (Хуршид сўзи, 1982 й.) яккахон ва чолғу ансамбли учун кўшиқ; «Хоразмда байрам» (Х. Абдуллаев сўзи, 1983 й.) вокал - хореографик манзара ва бошқалар.

А. Отажонов ижодий фаолиятида мусикали драма ва комедия жанрлари муҳим аҳамиятга эга. Драматурглар билан ҳамкорликда Огаҳий номидаги Хоразм вилоят мусикали драма ва комедия театрида куйидаги асарлар сахна юзини кўрди: «Оқ нилуфар» (Р. Тагор асари, Авинников, С. Оспос ва А. Бобожоновлар таржима ва инсценировкалари, 1958 й.), «Ошиқ Ғариб ва

Шохсанам» (Ю. Юсупов пьесаси, 1958 й.) мусиқаси Р. Оллоберганов билан ҳамкорликда ёзилган. «Маърифат курбонлари» (Э. Раҳим пьесаси, 1958 й.) мусиқаси Р. Оллоберганов билан ҳамкорликда ёзилган, «Ишқ билан ўйнашма» (А. Хайруллаев ва К. Аҳмадийлар пьесаси, 1960 й.); «Ким айбдор» (И. Аҳмедов ва У. Исмоиловлар пьесаси, 1960 й.); «Сенсиз яшолмайман» (Р. Бекниёз пьесаси, 1961 й.); «Тоғ қизи» (Р. Ҳамзатов пьесаси, 1963 й.); «Тош тешар» (А. Жамол, 1964 й.) «Икки ўт ўртасида» (Р. Бекниёз пьесаси, 1964 й.); «Хўжа Насриддин» (Азимзода пьесаси, 1965 й.) «Махтумқули» (Матризаев пьесаси, 1966й.); «Мавлоно Огаҳий» (Ю. Юсупов пьесаси, 1968 й.); «Меҳрибонлар» (А. Жамол пьесаси, 1970 й.); «Тузоқ» (А. Жамол пьесаси, 1972 й.); «Али масхарабоз» (А. Бобожонов пьесаси, 1972 й.); «Қизлар исёни» (Ю. Юсупов пьесаси, 1973 й.); «Сўнги пушаймон» (А. Жамол пьесаси, 1974 й.); «Тошлар тилга кирганда» (П. Телегенов пьесаси, таржимон Н. Комилов, 1976 й.); «Фотима кампирнинг лотереяси» (О. Матчон пьесаси, 1977 й.); «Мунозара давом этади» (К. Мирзоев пьесаси, 1981 й.); «Орзу» (Х. Расул пьесаси, 1984 й.); «Жавоҳир» (Э. Самандаров пьесаси, 1984 й.) драма асарларга ҳам мусиқа басталаган: «Баҳор» М. Тамсахиб пьесаси, 1961 й.); «Бўронли йиллар» (Ў. Умарбеков пьесаси, 1963 й.); «Шоҳнинг боши бормиди, ё...» (А. Мухтор пьесаси, 1985й.). Композиторнинг мусиқий меросида фортепиано, ўзбек халқ чолғулари ва оркестр учун турли асарлар мавжуд.

Абдушарип Отажонов 1969 йили «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист» фахрий унвони билан тақдирланди. У медаллар, Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон Республикаси фахрий ёрлиқлари билан тақдирланган.

Таянч тушунчалар:

1. Вокал-хореографик сюита – хор ва рақс ижроси учун мўлжалланган мусиқа асари
2. «Меҳнат завқи», «Роҳати бир жон етишдим» ва «Машғал элим» - композиторнинг 1957-1964 йилларда яратган қўшиқлари
3. «Ёр-ёр» - а'капелла хори учун қайта ишлаган хоразм ёр-ёри
4. «Ошиқ Ғариб ва Шохсанам» - (Ю.Юсупов пьесаси, 1958 й.) мусиқаси Р.Оллаберганов билан ҳамкорликда ёзилган

Назорат саволлари:

1. Композиторнинг ёшлик ва талабалик йиллари ҳақида маълумот беринг .
2. Композиторнинг вокал ижодига характеристика беринг.
3. Композиторнинг опера ижодига характеристика беринг..
4. Композиторнинг мусиқали драма ижоди га характеристика беринг..

Адабиётлар:

1. Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.
2. Ф.Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А.Жабборов.Т.Соломонова.Композиторы и музыковеды Узбекистана.Ташкент. 1975.
4. А. Жабборов. Ўзбек бастакор ва мусиқашунослари. Тошкент.2004.

5. Ю.Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ мусиқаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
6. Т. Қиличев. Хоразм халқ театри.

Қўшимча адабиётлар:

1. Ўзбек халқ мусиқаси, VII том. Тошкент 1960
2. Ўзбек халқ мусиқаси, IV том. Тошкент 1960

Маъруза № 19

Композитор М. Юсуповнинг ҳаёти ва ижоди. (1925-1992)

Режа:

1. Композиторнинг ёшлик ва талабалик йиллари.
2. Композиторнинг вокал ижоди
3. Композиторнинг фортепиано ижоди.
4. Композиторнинг опера ва балет ижоди.
5. Композиторнинг мусиқали драма ижоди.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, созанда, хонанда, фольклоршунос, композитор Матниёз Юсупов XX аср ўзбек мусиқаси тарихида ёрқин из қолдирди. Унинг кўп дилрабо кўшиқлари, мусиқали драмалари, опера ва балетлари, симфоник ва вокал - симфоник, халқ чолғулари оркестри учун яратган асарлари халқ назарига тушди. Айниқса, «Хоразм мақомлари», «Ўзбек халқ мусиқаси»нинг икки жилддан иборат нота ёзуви тўпламлари унга шуҳрат келтирди. Ажойиб, хуштабиатли инсон, истеъдод соҳиби, санъаткор М. Юсупов эл юрт ҳурматиға сазовор бўлди.

Юсупов Матниёз Абдулнийезович ўз ҳаёт йўлини қисқача, шундай таърифлаган эди: «Мен Хоразм вилоятининг Урганч шаҳрида 1925 йилнинг 1 январида таваллуд топдим. Отам Абдулнийез Юсупов санъатни жону дилидан севар, дутор ва танбур чертишни яхши кўрар, хонадонимизга санъаткорлар йиғилишиб, шеърӣ - мусиқӣ кечалар ўтказишар эди. Бир куни онам отамга «Ўғлимиз дуторда тузукина куйлар чаладиган бўлиб қолди», деб мактандилар. Отамнинг илтимосига кўра бир неча куйларни билганимча чалиб бердим. Ўшанда энди 6 ёшга тўлган эдим. Эртасига машҳур ғижжакчи Собир Ёқубовниккига бориб, «Менинг ўғлимни шогирд қилиб оласиз», дебдилар. 8 ёшимда ўрта таълим мактабига ўқишга бордим. Бўш вақтимда дутор ва ғижжакчилик билан шуғулландим. Устозим орқали Хоразмнинг машҳур санъаткорлари: Мадрахим Ёқубов, Ҳожихон Болтаев, Матпано ота Худойберганов, Матёқуб Харратов, Қуржи ота Авазматов, Худак ота (Худойберди Қурбон ўғли), Девон бобо (Отажон Абдуллаев), Матюсуф Харратов (Чокар), Жуманиёз Ҳайитбоев, Бола бахши Абдуллаев, Қурбон ота Исломов, Хўжа ота Отажонов, Она бибиқори, Матёқуб ота Матжонов, Дўстжон ака Бобожонов ва бошқалар билан яқиндан танишдим, улардан жуда кўп нарсаларни ўргандим, айримлари билан келгусида бирга ишладим. 1940 йили Урганч шаҳрида машҳур санъаткор Ҳ. Болтаев раҳбарлигида миллий ансамбл ташкил топди. Устозлар ёнига мени ҳам ишга таклиф қилишди. 1943 йили

Украина фронтидаги жангларда бир оёғимдан каттиқ яраландим. Боку шаҳрида ҳарбий шифохонада 8 ой ичида даволандим ва уруш ногирони бўлиб қолдим. Ҳожибековнинг «Гўрўғли» операсини тинглаб, томоша қилиб, унинг оҳанграбо мусиқасига маҳлиё бўлдим ва композитор бўлишни орзу қилдим. 1944 йили она диёримга қайтиб келдим. Ўзимнинг кадрдон миллий ансамблимда созанда ва хонанда сифатида ишлай бошладим. 1945 йилнинг июл ойида вилоят мусиқали драма театрига ишга таклиф қилишди. Бир йил ўтгач театрнинг мусиқа раҳбари қилиб тайинландим. Театрда машҳур созанда ва ҳофиз Комилжон Отаниёзов билан танишдим ва дўст бўлиб узок йиллар бирга ишладик. Театрда ишлаб юрган кезларим куй ва кўшиқлар ам басталашга интилдим, мақом санъатини устозлардан ўргандим. Лекин уларни нотага ёзишни билмас эдим. Ўқиш зарурият бўлиб қолди. Шу сабабли 1951 йили Комилжон Отаниёзов, Абдушариф Отажонов, Султон Ҳайитбоевлар билан биргаликда Ҳамза номидаги Тошкент давлат мусиқа билим юртига ўқишга кирдик. 1955 йили ўқишни муваффақиятли тамомлаб, ўша йили Тошкент давлат консерваториясининг композиторлик факултетига ўқишга кирдик. Бу олий даргоҳда мен профессор Б. Надеждинда композициядан, А. Козловскийда чолғулаштириш бўйича сабоқ олдим. Тошкент мени профессионал композитор бўлиб етишишимда, шахсий ҳаётимда муҳим рол ўйнади.

М. Юсупов талабалик давридан бошлаб турли шакл ва жанрларда асарлар яратди. К. Отаниёзов ва Л. Степановлар билан ҳамкорликда «Ошиқ Ғариб ва Шохсанам» (А. Бобожонов пьесаси) мусиқали драмани яратишди ва Муқимий номидаги мусиқали театрда бу спектакл сахна юзини кўрди. Консерваторияни битириш арафасида у А. Бобожонов ва М. Муҳамедовларнинг либреттосига «Бўз ўғлон» операсининг мукаддима ва биринчи пардасини Навоий номидаги опера ва балет театрида сахналаштириб, диплом иши сифатида давлат имтиҳон комиссиясига такдим этди. 1960 йили консерваторияни муваффақиятли битирди. 1960 - 64 йиллари М. Юсупов фақат ижод билан шуғулланиб симфоник оркестр учун «Поэма», «Сюита», «Қаҳрамонлик увертюра»си, ўзбек халқ чолғулари оркестри учун «Рапсодия», «Сюита», торли квартет учун «Сюита», виолончел ва фортепиано учун «Соната», фортепиано учун пьесалар, учта мусиқали драма: «Ғазал фожиаси» (А. Бобожонов пьесаси), «Уч паҳлавон», «Қайдасан, ҳаёт» (Т. Собиров пьесалари), 1964 йилда эса Алишер Навоий номидаги опера ва балет театри жамоаси композиторнинг Ҳ. Ғулом либреттоси асосида ёзилган «Хоразм кўшиғи» операсини сахналаштирди. Мазкур операни томошабинлар қизгин кутиб олишган эди. 1967 йили бу опера Москванинг Кремл саройида ҳам намойиш қилинган.

М. Юсупов 1956 - 85 йилларда Урганч мусиқа билим юрти директори, М. Қориёкубов номидаги Ўзбек давлат филармонияси қошидаги «Лазги» ансамбли бадий раҳбари, Ўзбекистон радиоси муҳаррири бўлиб ишлади. 1985 йилдан то умрининг охиригача А. Кодирий номидаги Тошкент давлат маданият институти доценти лавозимида талабаларга дарс берди.

М. Юсупов ижодида мусиқали драма ва кўшиқ жанри устувор аҳамият касб этади. У 1956 - 90 йилларда: «Дил кўзгуси» (Ҳ. Ғулом пьесаси), «Республика ўт ичида», «Тун ва нохун» (Ю. Юсупов пьесалари), «Зухранинг

жасорати» (Ҳ. Матрасулов пьесаси), «Тўғон» (О. Матчон пьесаси), «Муқаддас дарё» (Ҳ. Расулов пьесаси), «Миллионер ўғли» (Х. Исломов ва Ж. Тешабоевлар пьесаси), «Тунги фарёдлар» (М. Бобоев пьесаси) каби мусикали драмаларнинг премьералари Муқимий номли республика давлат мусикали театрида ва баъзилари Хоразм, Бухоро мусикали драма ва комедия театрларида ўтди. Наманган театрида 1986 йил «Робия бону» (Н. Одилов пьесаси) мусикали драмаси сахна юзини кўрди. Мусиқа жамоатчилиги 1974 йилда Самарқанд опера ва балет театрида сахналаштирилган «Гулсанам» (У. Умарбеков либреттоси) балетини, болалар учун ёзган «Алиқамбар» (О. Матчон либреттоси) ва «Чевар қиз» (М. Муҳамедов либреттоси) операларини қизғин кутиб олди.

Ўзбек кўшиқчилиқ анъанасини давом эттириб, М. Юсупов йиллар давомида турли мавзуларда юздан ортик жозибали кўшиқлар яратди. Улардан баъзилари: «Ўлка» (Д. Олимжон шеъри), «Ўлкамизда ёз» (Миртемир шеъри), «Гулдаста» (А. Пўлат шеъри), «Орзу баҳорим» ва «Кўшиқ завқи» (П. Мўмин шеърлари), «Хуш келибсиз» ва «Севги сурури» (Н. Нарзуллаев шеърлари), «Гули раъно дерман» (Э. Самандаров шеъри), «Мағрур бўлсак» (Э. Охунова шеъри), «Тўй алёри» (З. Обидов шеъри), «Ёшлигим — куёшлигим» (М. Карим шеъри) ва бошқалар.

Композиторнинг кўшиқлари «Гулдаста» нота тўпламида 1985 йил чоп этилган, бир неча пластинкаларда ҳам ёзилган. Булардан ташқари у «Ўзбекистон куйлагай», «Марҳабо, талантлар», «Чашма», «Кўшиқ айтган етар муродга», «Дебют» каби республика телевизион танловига Хоразм, Самарқанд, Кашқадарё, Жиззах ва Қорақалғоғистон Республикаси хаваскорларини тайёрлашда ҳамда уларнинг концерт дастурларини бойитишда фаол қатнашди. Композитор акапелла хори учун ҳам бир неча кўшиқлар ҳамда йирик вокал-симфоник асарлар ҳам яратган. Унинг «Беруний боғлари» (Т. Тўла сўзи) ва «Туямўйин тароналари» (Е. Самандаров сўзи) вокал - симфоник сюиталари, «Тасанно ишчилар» (Ҳ. Ғулом сўзи) кантатаси хор, солист ва оркестр учун ёзилган асарлари олқишга сазовор бўлган. Ўзбек халқ чолғулари оркестри учун «Лирик вальс», «Қаҳрамон шоввозлар» сюитаси, най ва оркестр учун «Фантазия», чанг ва оркестр учун «Концерт - рапсодия» ва бошқа яқка чолғулар учун ҳам асарлар яратди. 100 та ўзбек халқ куйи ва кўшиқларини фортепиано учун мослаштирди.

Композитор, фольклоршунос - олим М. Юсупов ижодий фаолиятида Хоразм халқ мусиқа мероси намуналарини нота ёзувига олиб, уларни «Хоразм кўшиқлари» (1960 й. VII - 1962 йил, IX-томлар 1959 йил «Хоразм мақомлари» номлари билан, академик ва бастакор Ю. Ражабий чоп қилган «Ўзбек халқ мусикаси» тўпламлари таркибига киритди. У 1980 - 87 йилларда «Хоразм мақомлари» нота ёзувини қайта кўри, чиқиб тўлдириб, Илём Акбаров таҳрири остида чоп эттирди ва Республика Давлат мукофоти (1990 йил) сазовор бўлди.

Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасининг 1962 йилдан буён аъзоси М. Юсупов сермахсул композитор, ижрочи ҳамда халқ мусикасининг билимдони сифатида эл - юрт ҳурмати (сазовор) бўлди. У 1969 йили «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби» фахрий унвони ва медаллар билан тақдирланган.

Таянч тушунчалар:

1. «Бўз ўғлон» операси – композиторнинг диплом иши
- 2.«Рапсодия» - (юнон - rhapsodia) - халқ қўшиқ ва рақслари мавзуидаги муסיқа асари
- 3.Сюита – (фр.Suite - изчиллик) бир-бирига қарама-қарши қисмли циклик муסיқа шакли
- 4.Увертюра – (фр.Ouverture – очилиш, муқаддима) театр томошалари олдида ижро қилинувчи ва намоёиш қилинмоқчи бўлаётган томоша кайфияти ва ғоялари доирасига олиб кирувчи оркестр пьесаси

Назорат саволлари:

1. Композиторнинг ёшлик ва талабалик йиллари ҳақида маълумот беринг.
2. Композиторнинг вокал ижодида характеристика беринг.
3. Композиторнинг опера ва балет ижодида характеристика беринг.
4. Композиторнинг муסיқали драма ижодида характеристика беринг.

Адабиётлар:

1. Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.
2. Ф.Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А.Жабборов.Т.Соломонова.Композиторы и музыковеды Узбекистана.Ташкент. 1975.
4. А. Жабборов. Ўзбек бастакор ва муסיқашунослари. Тошкент.2004.
5. Ю.Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ муסיқаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
6. Т. Қиличев. Хоразм халқ театри.

Қўшимча адабиётлар:

1. Ўзбек халқ музиқаси, VII том. Тошкент 1960
2. Ўзбек халқ музиқаси, IV том. Тошкент 1960

Маъруза № 20

Композитор С. Хайитбоевнинг ҳаёти ва ижоди. (1926-2000)

Режа:

1. Композиторнинг ёшлик ва талабалик йиллари.
2. Композиторнинг вокал ижоди.
4. Композиторнинг муסיқали драма ижоди.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, профессор, композитор С. Хайитбоев замонавий профессионал композитори сафига 60-йилларнинг бошида кириб келди. Унинг дилрабо қўшиқ ва ашулалари, чолғу куйлари, оркестр учун ёзган асарлари, муסיқали драма ва комедиялари, симфоник ва вокал-симфоник асарлари мухлислар қалбидан муносиб ўрин олган.

Султон Хайитбоев Хоразм вилоятининг Янгиарик туманида [1926 йилнинг 5 май куни деҳқон оиласида таваллуд топди. Убодалигида ота - онасидан етим

колиб, аммасиникида тарбияланди. Қишлоқ мактабида етти йил ўқиди. Ёшлигидан мусиқага меҳр қўйди, мактаб ва туман мусиқа тўғарагига қатнашиб, ғижжак ва доира чалишни ўрганди. Туғма истеъдод соҳиби Султонбой ёш бўлишига қарамай, Янгиарик туманидаги «Колхоз театри» да созанда бўлиб, катталар ёнида ишлади. 1941 йили Иккинчи жаҳон уруши бошланиши билан театр ёпилиб, далада меҳнат қилди, бўш вақтларида мусиқа билан шуғулланди. 1945 - 49 йиллари Тошкентда ички қўшинлар сафида ҳарбий хизматини бажо этди. Султонбой ўша дамлар ҳақида қуйидагича ҳикоя қилган: «Ҳарбий ҳаваскорлар ансамбли» репертуар дастурида ўзбек халқ мусиқаси билан бирга Ю. Ражабий, Т. Жалилов, К. Жабборов, С. Калонов, Ф. Содиқов, Н. Ҳасанов, М. Ниёзов, П. Раҳимов, Т. Содиқов, М. Левиев, С. Юдаков каби композиторларнинг қўшиқ ва куйлари мавжуд эди. Мазкур бастакорларнинг ижодлари менга жуда ҳам таъсир қилди. Мен ҳам шуларга ўхшаган бастакор бўлишни орзу қилар эдим. Чунки ўзим ҳам куйлар басталашга интилиб, бир неча куй ва қўшиқларим ансамбл ижросида жаранглади. Оврўпа нота ёзувини ўзлаштиришга ҳаракат қила бошладим ва менинг ишимда бурилиш рўй берди. Мусиқа санъатига меҳрим янада ошди, мусиқачи бўлишга қарор қилдим».

Композитор бўлиш орзуси билан С. Ҳайитбоев 1949 - 50 ўқув йили Ҳамза номидаги Тошкент мусиқа билим юртининг ғижжак синфи ва мусиқа назарияси бўлимига ўқишга кирди. Мусиқа назарияси ва композиторлик мутахассислиги бўйича С. Бобоев ва Б. Гиенколардан сабоқ олди. Бир йилдан сўнг С. Ҳайитбоевнинг маслаҳати билан ўзбек халқининг сеvimли санъаткорлари Комилжон Отаниёзов ва Матниёз Юсуповлар ҳам шу ўқув даргоҳига келдилар. Ўқиш даврида бу уч оғайни концертлар уюштириб, халққа хизмат қилдилар. 1952 йили Ўзбекистон халқ артисти Ю. Ражабий радио қошидаги Ўзбек халқ чолғу ансамблига С. Ҳайитбоевни ишга таклиф қилди. «Давр тақозоси билан, — дейди С. Ҳайитбоев, — мен талаба йигит бу ансамблда ўзбек мусиқа санъати намояндалари билан ёнма - ён ўтириб, улардан мусиқа сирларини ўрганишни, мулоқотда бўлишни ҳаёлимга ҳам келтирмаган эдим. К. Отаниёзов ва Ю. Ражабий ансамблларида ишлашга муяссар бўлганимдан бахтиёр эдим. Уларнинг ансамбллари Хоразм, Бухоро ва Фарғона, Тошкент анъанавий мусиқа йўналишларини ўзлаштиришда мен учун катта мактаб бўлди».

Билим юртини 1955 йили тугатгач, Тошкент давлат консерваториясининг композиторлик факултетига ўқишга кирди, профессор Б. Б. Надеждин синфида таҳсил кўрди ва 1960 йили ўқишни битирди. Шу йили Ўзбекистон маориф вазирлиги қошидаги педагогика илмий текшириш институтида мусиқа ва бадий санъат бўлими мудири лавозимига тайинланди. 1962 йилдан эса М. Қориёкубов номидаги Ўзбек давлат филармониясининг мусиқа бўлимига мудирлик қилди. Композиторлик маҳоратини янада ошириш мақсадида у 1965 йили консерваториянинг аспирантурасида Ўзбекистон халқ артисти, профессор А. Козловский раҳбарлигида таҳсил ола бошлади ва 1968 йили битирди. Шу йилдан бошлаб консерваторияда муаллимлик қилди. 1975 йилдан бошлаб, то умрининг охиригача А. Кодирий номидаги Тошкент давлат маданият институтида чолғулаштириш ва партитура ўқиш кафедрасини бошқарди.

Бастакорнинг ижодида қўшиқ ва мусиқали драма жанрлари устун туради.

У ижодининг 40 йилдан ортиқ даврида кўшиқчилик санъатига эътиборини қаратди. Замондош шоирлар билан ҳамкорликда, турли мавзуларда жуда кўп кўшиқ, ялла ва ашулалар яратди. Шуниси диққатга сазоворки, композитор кўшиқларини машхур хонандалар ва ижрочи жамоаларнинг илтимосларига кўра яратиб, уларнинг репертуарларини бойитди. Масалан, Ўзбекистон халқ артистлари — Олмахон Ҳайитова ижросида «Ўзбекистон гуллари» (А. Бобожонов сўзи), «Ўзбекистон сўзлагай» (Н. Нарзуллаев сўзи), «Хаёл» (Э. Охунова сўзи), «Ўтмасмикан» (Нилуфар сўзи), Коммуна Исмоилова ижросида «Эй, соҳиб - дил» (Т. Тўла сўзи), «Сўзим айтаман» (халқ сўзи), «Истар» (Э. Самандаров сўзи), Султонпошша Ўдаева ижросида «Хивам, менинг дўстларим» (Э. Самандаров сўзи), Қувондиқ Искандаров ижросида «Эсингдами» (Миртемир сўзи), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артистлар: Ҳадя Юсупова ижросида «Ўргилай ёр, бўйингдан» (А. Исроилов сўзи), «Оҳ, агар кўрсам яна», (Ҳ. Бойқаро сўзи), «Овозингни эшитганда» (Т. Қахҳор сўзи), М. Дадабоева ижросида «Ўзбекистоним» (Ж. Жабборов сўзи), хонанда Озода Ёрова ижросида «Кечма муҳаббатдан» (Э. Самандаров сўзи), Ғанижон Ваҳобов ижросида «Қалам қошга» (П. Мўмин сўзи) ва бошқа хонандалар ижросида концерт дастурларида, радио эфир тўлкинларида жаранглаб келмоқда. Булардан ташқари, «Лазги» вокал - хореографик ансамбли ва ўзбек халқ чолғулари оркестрининг ижро дастурида композиторнинг бир талай кўшиқлари ўрин олган.

1991 - 99 йилларда Э. Самандаровнинг сўзларига «Соғиниш», «Юлдуз билан», «Истар», «Умид ғунчаси», «Кетма, муҳаббат», Б. Бойқобилоннинг сўзларига «Биз Темур авлодимиз», Раъно Узокова сўзига «Вафо қилмади», Хусайн Бойқаро ғазалларига «Армон бўлмасин», «Равшан айлагил», «Агар кўрсам яна», «Жамолингдан кўзим равшан» каби кўшиқ ва куйлар яратди. Композиторнинг кўшиқлари 1985 йилда Ғ. Ғулом нашриётида «Ўзбекистон сўзлагай» номи билан махсус тўпламда ва турли бошқа тўпламларда чоп этилган.

1962 йили С. Ҳайитбоев бастакор К. Жабборов билан ҳамкорликда «Нодира» (Ҳ. Раззоқов пьесаси) мусикали драмасини яратди. Асар Андижон мусикали театрида сахна юзини кўргандан бошлаб композиторнинг ижодида катта бурилиш бўлди. У шу жанрга меҳр қўйди ва йиллар давомида 14 та мусикали драма, иккита мусикали комедия ва учта телевизион спектаклга мусиқа басталади. Унинг сахна асарлари Муқимий номидаги мусикали театрда ва вилоят театрларида сахна юзини кўрди. Масалан, Огаҳий номидаги Хоразм вилоят театри 1964 йили «Сўнгги хон» (А. Бобожон ва М. Муҳамедовлар пьесаси) мусикали драмани, шу театр жамоаси 1972 йили «Қудалар» (Ў. Рашид пьесаси) мусикали комедияни, 1973 йили «Маузерли киз» (Ю. Юсупов пьесаси), 1985 йили «Аҳмад билан Оқбилак» (Т. Мирза пьесаси), Бобур номидаги Андижон вилоят театри 1969 йили «Салтанат шубҳада» (Ш. Саъдулло пьесаси), 1971 йили Фарғона вилоят театри «Яйлов тонги» (Тамкин пьесаси) ва 1973 йили «Завқий» (К. Маҳкамов пьесаси), Алишер Навоий номидаги Наманган вилоят театри 1976 йили «Муҳаббат ёдгори» (М. Назаров пьесаси) ва 1979 йили «Фарзанд деб» (Ў. Рашид пьесаси), М. Тошмуҳамедов номидаги Қашқадарё вилояти театри 1978 йили «Чороғбонлар» (М. Назаров пьесаси) мусикали драмаларини, Ю. Ражабий номидаги Сирдарё вилоят театри 1990 йили «Икки ошиқ бир бўлса» (Т. Қахҳор

пъесаси) мусиқали комедияни томошабинларга ҳавола қилган эди. Муқимий номидаги мусиқали театр жамоасини эса 1966 йили «Бағритош» (Ҳ. Умаров пъесаси), 1975 йили «Туркман қизи» (Тамкин пъесаси), 1994 йили «Ҳар кимки вафо қилса» (Ҳ. Муҳаммад пъесаси), бастакор А. Исмоилов ва композитор М. Отажоновлар ҳамкорлигида ёзилган «Башорат» (э. Самандаров пъесаси) мусиқали драмалари 1995 йили сахна юзини кўрди. 1967 йили «Увайсий» (Т. Қосимова пъесалари), 1971 йили «Дилистоним менинг», 1984 йили «Машраб» (Алп Жамол пъесаси) телеспектаклларга мусиқа басталади.

Композитор С. Ҳайитбоевнинг скрипка ва симфоник оркестр учун концерт, симфония, симфоник сюита, рубоб ва ўзбек халқ оркестри учун «Концертли лирик пъеса», ўзбек халқ чолғулари оркестри учун учта сюита, ўзбек халқ чолғулари ва доира учун «Доира рақс пъесаси», қашқар рубоби ва фортепиано учун «Баллада», фортепиано учун пъеса, вариация, прелюдия, фуга каби асарлар мусиқа мактаблар ўқув дастурларига киритилган. Ўзбек мумтоз «Феруз 1 ва 2»ни, «Алиқамбар», «Тобон айласа» ва «Келдим» ашулаларини якка хонанда ва фортепиано учун мослаштирган. Болалар учун «Турналар», «Орзу», «Ўқи, билим ол», «Кимнинг хати чиройли», «Интернатчилар кўшиғи» каби кўшиқлари якка ижрочи ва болалар хор жамоаларининг репертуар дастурларидан жой олган. С. Ҳайитбоев 1960 - 64 йилларда Т. Ҳусаинов билан ҳамкорликда умумтаълим мактабларнинг 5 ва 6 - синфлари учун «Мусиқа» дарслигини яратди ва нашрдан чиқарди.

Султон Ҳайитбоев 1988 йили «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби» фахрий унвони, шунингдек, бир неча медаллар билан тақдирланган.

Таянч тушунчалар:

- 1.«Ўзбекистон гуллари», «Ўзбекистон сўзлагай»- композитор яратган лирик кўшиқлар
2. «Сўнгги хон» композитор куй басталаган мусиқали драма
3. «Қудалар» композитор куй басталаган мусиқали комедия
4. «Маузерли қиз» - композитор куй басталаган мусиқали комедия
5. «Аҳмад билан Оқбилак» - композитор куй басталаган мусиқали драма

Назорат саволлари:

1. Композиторнинг ёшлик ва талабалик йиллари ҳақида маълумот беринг ..
2. Композиторнинг вокал ижодига характеристика беринг..
3. Композиторнинг мусиқали драма ижодига характеристика беринг.

Адабиётлар:

1. Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.
2. Ф.Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А.Жабборов.Т.Соломонова.Композиторы и музыковеды Узбекистана.Ташкент. 1975.
4. А. Жабборов. Ўзбек бастакор ва мусиқашунослари. Тошкент.2004.
5. Ю.Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ мусиқаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
6. Т. Қиличев. Хоразм халқ театри.

Кўшимча адабиётлар:

1. Ўзбек халқ музыкаси, VII том. Тошкент 1960
2. Ўзбек халқ музыкаси, IV том. Тошкент 1960

Маъруза № 21

Композитор Сайфи Жалилнинг (1932-2003) ҳаёти ва ижоди

Режа:

1. Композиторнинг ёшлик ва талабалик йиллари.
2. Сайфи Жалилнинг вокал ижоди.
3. Сайфи Жалилнинг фортепиано ижоди.
4. Композиторнинг опера ва балет ижоди.
5. Композиторнинг симфония ижоди
6. Сайфи Жалилнинг мусиқали драма ижоди.

Ўзбекистон халқ артисти, Республика Давлат мукофоти совриндори, профессор Сайфи Жалилов (тахаллуси Сайфи Жалил) замонавий ўзбек мусиқа маданиятининг ривожланишига салмоқли ҳисса қўшган. У лирик қўшиқ ва романс, мусиқали драма ва комедия, опера, симфоник, вокал - симфоник ва бошқа жанрларда яратган асарлари билан эл - юрт назарига тушган, халқ меҳрини қозонган атоқли ижодкордир.

Бўлажак композитор Самарқанд шаҳрида 1932 йил 20 июнда зардўз Ҳожи Жалил Холмуродов оиласида туғилди. Бу оила 1935 йили Тошкентга кўчиб ўтади.

Сайфи Жалил 1939 йилдан умумтаълим мактабида ўқийди. 7 - синфни тугатиб, Тошкент шаҳар матбаа - ҳунар мактабида ўқишини давом эттириб, айни пайтда республика ўқувчилар саройида ташкил топган ҳаваскорлик мусиқа тўғарагига қатнашади. Бу ерда ғижжакда, кейинчалик мусиқа мактабида гобой чалишни ўрганади. Болалар симфоник оркестрига қатнашади. Профессионал мусиқа санъатини эгаллаш мақсадида Сайфи Жалил 1948 йилда Ҳамза номидаги Тошкент мусиқа билим юртига киради. Бу даргоҳда у бир йўла икки **ИХТИСОСЛИК** бўйича, аввал ғижжак синфида С. Габриелянц ва М. Асировда, бир йилдан сўнг композиторлик бўйича Б. Ф. Гиенкода таълим олади.

Ёш С. Жалил 1949 йили М. қориёқубов номидаги ўзбек давлат филармонияси қошидаги ўзбек халқ чолғулари оркестрига ғижжакчи бўлиб ишга киради. Мазкур жамоада у ижрочилик билан бирга ижод қилиб, ўзбек шоирларининг шеърларига қўшиқ ва ашулалар басталай бошлайди. Унинг бахтига шу оркестр концерт дастурларида Ҳалима Носирова, Саодат Қобулова, Коммуна Исмоилова, Клара Жалиловалар ҳам қатнашар эдилар. Сайфиддиннинг лирик қўшиқларини улар моҳирона ижро этишганда томошабинлар қизгин кутиб олишарди. Жумладан, «Эй ёр, хуш келибсиз» (Ҳамза сўзи), «Келмаса - келмасун нетай» (Завкий сўзи), «Сенга бир гап айтаман» (П. Мўмин сўзи), «Тўйга келдик, тўйлариңиз муборак» (У. Рашид сўзи), «Хону васлинг» (Атойи сўзи), «Пари рўйим» (Фуркат сўзи) каби қўшиқлар Ҳалима Носирова ижросида элга танилди. Ҳалимахоним Ҳиндистон, Покистон, Хитой, Албания ва араб мамлакатларида бўлган

сафарлари чоғида ўрганиб келган халқ кўшиқларини С. Жалил қайта ишлаб, оркестр учун партитурасини тайёрлаб берар эди. Йиллар давомида С. Жалил анъанавий услубда, мумтоз ва замондош шоирлар шеърларига кўплаб кўшиқ ва романслар яратди. Масалан, унинг «Кечалар юлдуз санаб», «Ватанимга кўшиқлар айтай» (З. Обидов сўзи), «Кўзим тушди ўша охуга» (М. Каримов сўзи), «Ноз этма» (Чустий сўзи), «Куйида», «Ўзингсан» (Я. Қурбон сўзи), «Бенаво қилдинг мени» (Атойи сўзи), «Тош қизлари» (Тўлқин шеъри), «Боғ кўчада» (Ғ. Ғулом сўзи), «Ойдин кечалар» (Уйғун сўзи), «Биринчи ваъда», «Қор ёғар» (Т. Тўла шеъри), «Оташ қалблар» (Э. Воҳидов сўзи) замонавий кўшиқчилик санъатимизни бойитди.

1952 йили Сайфи Жалил мусиқа билим юртини ўзбек халқ чолғулари ва 1953 йилда композиция бўйича ботириб, кадрдон оркестрида ғижжакчи - концертмейстер, кейинчалик дирижёр бўлиб ишлади. Бастакорлик профессионал маҳорати етарли эмаслигини сезиб, 1959 йили Тошкент давлат консерваторияси композиторлик факултетига ўқишга киради. У дастлаб Б. Надеждин синфида, сўнгра Б. Ф. Гиенкодан композициядан, А. Ф. Козловскийдан чолғулаштириш бўйича таълим олади.

Сайфи Жалил консерваторияни 1967 йилда симфоник увертюра диплом иши билан тугатгач, турли жанр ва мавзуларда миллий асосдаги асарлар ярата бошлади. У кўшиқ қаторида мусикали драма, комедия, опера, кино мусикаси ва бошқа мураккаб шакл ва жанрларда асарлар яратди. Унинг 1967 йилда «Тошкент манзаралари» 5 қисмли дастурли симфоник сюитаси мазмундорлиги, жозибadorлиги ва миллийлиги билан тингловчининг қалбини ўзига тортди, бундай ижодий ютуқлар бошқа симфоник асарларида ҳам сезиларлидир. Лирик туйғуларга бой скрипка ва симфоник оркестр учун концерти (1971 й.) виолончел ва симфоник оркестр учун концерти (1975 й.), «Самарқанднома» номли биринчи симфонияси (1977 й.) тўрт қисмли иккинчи симфонияси ва камер симфониялари унга катта шухрат келтирди. С. Жалилнинг скрипка учун «Ғазал» куйи, скрипка ва фортепиано учун «Экспромт» пьесаси, камер оркестри учун тўрт қисмли сюитаси, иккита уч қисмли торли квартети, скрипка ва виолончелчилар унисон ансамбли учун «Лирик вальс»и, яккахон ва симфоник оркестр учун «Мажнун монологи», симфоник оркестр учун «Хореографик сюита»си, «Муҳаббат синови» (К. Фридланд либреттоси) хореография фрескаси (1987 й.) М. Турғунбоева номидаги «Баҳор» рақс ансамбли учун рақс куйлари, Ғ. Тошматов номидаги «Дуторчилар» ансамбли учун кўшиқлар, ўзбек композиторлари орасида биринчилардан бўлиб, орган учун бир нечта пьесалари эътиборга сазовор. Фортепиано учун Амир Темурнинг 660 йиллига атаб саккиз қисмли «Темур дарвозаси», «Юлдузли осмон», «Кўшиқ», «Ой шуъласи», «Само»ларнинг шиддатли авжи, энг юқори нуқтаси, еттинчиси «Фикр» ва охиригиси «Токката» номли миниатюра (1996 й.) басталади. Жўрсиз хор учун «Тароналар», «Концерт», Б.Бойкобилов шеърига «Тўрт сонет» номли кўшиқлар туркуми ва кўғирчок театрида сахналаштирилган «Фарҳод ва Ширин» (И. Ёкубов инсценировкаси), «Ширмон булок» (М. Нурмуаммад пьесаси) ва «Қачал полвон» (Ш. Саъдулла пьесаси) мусикасининг муаллифидир.

1967 йили М. Карим билан ҳамкорликда «Қалам қошлигим» илк мусикали

драмасини яратганидан сўнг ўша йили «Тўлин ой» (Ғ. Жаҳонгиров ва Ж. Исомиддиновлар пьесаси) пайдо бўлди. Алишер Навоий юбилейига атаб Юнус Ражабий билан ҳамкорликда «Алишер Навоий Астрободда» (И. Мухамедов пьесаси) номли мусикали драмаси сахна юзини кўрди. 1971 йили эса «Лақма» (Уйғун пьесаси) номли мусикали комедияси томошабинларга тақдим этилди. 1973 йили Фарғона театрида «Анвар ва Раъно» (Ё. Мирзо пьесаси) мусикали драмаси сахнага қўйилди. 1974 йили Андижон театрида «Тонг қизи» (Р. Сафаров ва С. Исмоиловлар пьесаси) мусикали драмаси сахналаштирилди. «Юлдуз жамоли» (С. Азимов пьесаси) мусикали драмаси (1984), «Шайтон муридлари» (О. Юсупов пьесаси) мусикали комедияси; 1984 й. «Кампир кетармиш» (Я. Худойкулов) мусикали комедияси; 1988 - 1989 йил «Заҳарли ҳаёт» пьесаси) мусикали драмаси 1986 йилда. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон давлат катта академик опера ва балет театрида «Зебунисо» (Уйғун либреттоси) операси сахналаштирилди. Мазкур театрда С. Жалилнинг 1987 йили яратган «Муҳаббатнома» балети ва болалар учун 1991 йили ёзилган «Маликаи айёр» операси томошабинларга ҳавола этилган эди.

Халқ чолғулари оркестри учун «Шодлик рақси», танбур ва оркестр учун «Қалбимда» куйи, оркестр учун «Юбилей марши», «Байрам марши», «Бинокорлар марши», най ва оркестр учун «Романс», сюиталар ва ўзбек мумтоз куйларини қайта ишлаб оркестрга мослаштирган.

Композитор С. Жалил кинофильм, телефильм ва радиоспектаклларга ҳам музика басталаган. Масалан: Ш. Рашидовнинг «Икки дил достони» радиоспектаклига ва «Қора кўзим» (Т. Косимова сценарийси) «О, муҳаббат» телепостановкаларига, «Азизахон» (реж. Мухамедов) номли телефильмга, «Зулматни тарк этиб» (реж. Й. Аъзамов), «Ота васияти» (реж. Й. Аъзамов), бадий фильмлари шулар жумласидан.

Композитор 1967 йилдан буён Тошкент давлат консерваториясида муаллимликдан кафедра мудири, профессор лавозимларига қадар бўлғуси ёш бастакорларга устозлик қилди.

С. Жалил «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби» (1977 й.) ва «Ўзбекистон халқ артисти» фахрий унвонига, 1979 йили Республика Давлат мукофоти, «Эл - юрт ҳурмати» орденига сазовор бўлган, фахрий ёрликлар билан тақдирланган.

Таянч тушунчалар:

1. Оркестр – шу таркиб учун махсус мўлжалланган асарларни ижро қилувчи музикачи – чолғучилардан иборат жамоа
2. Партитура – хор, оркестр ёки камер ансамбли учун мўлжалланган кўповозли музика асарининг нота ёзуви
3. Симфоник сюита – музика асари
4. «Экспромт» - фр.бадиха
5. Ансамбль – фр.биргаликда

Назорат саволлари:

1. Композиторнинг ёшлик ва талабалик йиллари ҳақида маълумот беринг.
2. Сайфи Жалилнинг вокал ижодига характеристика беринг.

3. Сайфи Жалилнинг фортепиано ижоди га характеристика беринг.
4. Композиторнинг опера ва балет ижоди га характеристика беринг.
5. Композиторнинг симфония ижоди га характеристика беринг.
6. Сайфи Жалилнинг мусиқали драма ижоди га характеристика беринг.

Адабиётлар:

1. Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.
2. Ф.Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А.Жабборов.Т.Соломонова.Композиторы и музыковеды Узбекистана.Ташкент. 1975.
4. А. Жабборов. Ўзбек бастакор ва мусиқашунослари. Тошкент.2004.
5. Ю.Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ мусиқаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
6. Т. Қиличев. Хоразм халқ театри.

Қўшимча адабиётлар:

1. Ўзбек халқ мусиқаси, VII том. Тошкент 1960
2. Ўзбек халқ мусиқаси, IV том. Тошкент 1960

«Ўзбек бастакорлари ижоди» фанидан асосий адабиётлар:

- 1.Музыкально- энциклопедический словарь. Москва. 1990 г.
- 2.Ф.Кароматов. Вопросы музыкознания (материалы симпозиума) 1980 г.
3. А.Жабборов.Т.Соломонова.Композиторы и музыковеды Узбекистана.Ташкент. 1975.
4. А. Жабборов. Ўзбек бастакор ва мусиқашунослари. Тошкент.2004.
5. Ю.Ражабий. И. Акбаров. Ўзбек халқ мусиқаси тарихи, (Ўқитувчи). 1981 йил.
6. Т. Қиличев. Хоразм халқ театри.

Қўшимча адабиётлар:

1. Ўзбек халқ мусиқаси, VII том. Тошкент 1960
2. Ўзбек халқ мусиқаси, IV том. Тошкент 1960

Мундарижа:

1. Ўзбекистон бастакорлар уюшмасининг иш фаолияти тарихи _____	3
2. М.Чокар _____	10
3. Т.Жалилов _____	13
4. Ю. Ражабий _____	16
Т. Содиқов _____	22
6. Ш.Рамазонов _____	25
7. М.Ашрафий _____	28
8. М.Левиёв _____	31
9. Д. Зокиров _____	35
10. М.Насимов _____	39
11. Ф. одиқов _____	41
12.М.Бурҳонов _____	44
13.С.Юдаков _____	48
14.С.Бобоев _____	53
15.И.Акбаров _____	56
16.Х.Изомов _____	60
17.А.Муҳамедов _____	62
18.А.Отажонов _____	65
19.М.Юсупов _____	68
20.С.Хаитбоев _____	72
21.С.Жалил _____	75